

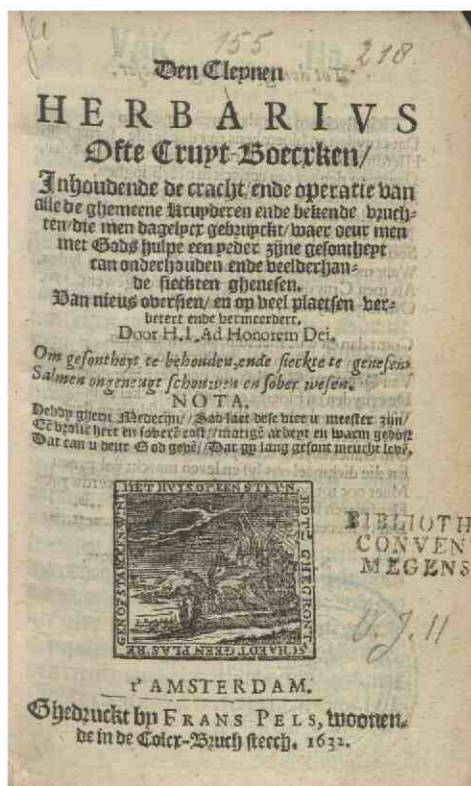
**Transcriptie van Den cleynten herbarius oft cruyt-boecxken
van Heyman Jacobs uit 1632 : Exemplaar: Utrecht,
Universiteitsbibliotheek, THO:WRT 155-218 dl 1**

<https://hdl.handle.net/1874/354342>

Transcriptie van *Den cleynen herbarius ofte cruyt-boecxken*

van Heyman Jacobs uit 1632

Exemplaar: Utrecht, Universiteitsbibliotheek, [THO:WRT 155-218 dl 1](#)

Femke van Hilten, juni 2017

Universiteitsbibliotheek Utrecht

Inleiding

Ieder mens heeft wel eens te maken met een vervelend griepje, een bloedneus of een ander kwaaltje. Wanneer we hierover ons beklag doen, is er vaak een wijze oma, buurman of andere kennis die ons raad geeft hoe soortgelijke klachten met planten, kruiden of andere middelen verholpen kunnen worden. Eeuwen geleden waren dit soort wijsheden ook al gemeengoed. Boeken zoals het zeventiende-eeuwse werk *Den cleynen herbarius ofte cruyt-boecxken*, waarvan een exemplaar onderdeel uitmaakt van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek, getuigen hiervan ([lees verder](#)).

Verantwoording van de transcriptie

De tekst uit *Den cleynen herbarius ofte cruyt-boecxken* is in deze transcriptie diplomatisch overgenomen. Dit houdt in dat de tekst wordt weergegeven volgens de weergave in het boek, inclusief alle onjuistheden en verschillende spellingsvarianties die daarin zijn opgenomen.

Lettertype

Den cleynen herbarius ofte cruyt-boecxken is gedrukt in een gotische letter. Latijnse termen, cijfers en enkele namen zijn gezet in een andere letter. In deze transcriptie is gekozen om het gotische schrift weer te geven het font Cambria en het overige in Calibri. Voor beide fonts wordt in deze transcriptie 12 pt. gehanteerd.

Interpunctie

In de tekst komen zowel de Duitse komma (/) als de hedendaagse komma (,) voor. In beide gevallen is in de transcriptie gekozen voor weergave door middel van een hedendaagse komma.

In de tekst staat er regelmatig een spatie voor een punt of komma, of wordt deze na de punt of komma juist weggelaten. In de transcriptie worden punten en komma's aansluitend op woorden weergegeven en is spatiegebruik met hedendaags gebruik in overeenstemming gebracht.

Pagina differentiatie

De verschillende pagina's worden weergegeven door [scan 1], [scan 2], [scan 3] enzovoorts, overeenkomend met de 'Real Page' scans van het gedigitaliseerde item. De paginering van het werk zelf is opgenomen in de transcriptie zelf, inclusief fouten die bij het zetten zijn ontstaan.

Afbeeldingen worden weergegeven door [afbeelding].

Ondanks alle zorgvuldigheid kunnen er nog fouten in de transcriptie

staan. De lezer wordt aangeraden de transcriptie te vergelijken met het origineel.

Transcriptie

[scan 1]

Den Cleynen

HERBARIVS

Ofte Cruyt-Boeckxken,

Inhoudende de cracht, ende operatie van alle de ghemeene Kruyderen ende bekende vruchten, die men dagelycx gebruyckt, waer deur men met Gods hulpe een yeder zijne gesontheit can onderhouden ende veelderhande sieckten ghenesen.

Van nieu oversien, en op veel plaetsen verbeteret ende vermeerdert
Door H.I. Ad Honorem Dei.

*Om gesontheit te behouden, ende sieckte te genesen,
Salmen ongeneugt schouwen, en sober wesen.*

NOTA

Hebdy gheen Medecijn,, Soo laet dese vier u meester syn,
Een vrolic hert en soberen cost,, matigen arbeyt en warm ghedost
Dat can u deur God geven,, Dat gy lang gesont meucht leven.

[afbeelding]

t' AMSTERDAM,

Ghedruckt by Frans Pels, woonende in de Colex-Bruch steech. 1632.

[scan 2]

Tot den goetwilligen Leser.

Tis lieflyck om sien als leeren die wysen
Dat cruyden en bloemkens uyt der aerde springhen,
Hierom machmen een Cruythof niet te veel prysen
Daermen den tyt can eerlyck in overbringhen,
Men hoort daer oock Voghelkens fluyten en singen,
't T welck den mensch doet verdwynen veel fantasien:
Maer als d'appetyt begheerlyck comt aendringen
Soo ist altemael noch niet dan cleyn verblyden,
VVant men sou lichtelyck hem selfs brengen in lyden,
Als men Cruyden onbedagt te plucken gewent,, zijn,
Om te gebruycken, wiens crachten ons onbekent,, zijn

Comt dan en wilt met luste door wandelen,
Dit Cruyt-hofken dat ons hier wort openghedaen,
Van Heyman Jacobsz die ons leert Handelen,
De cruyden en bloemkens (om 'tperyckel te ontgaen)
Wiens natuerlycke crachten hier beschreven staen,
Niet alleen dienstelyk tot 't gebruyck der Medecynen
Om cranckheyt te verdryven die ons heeft bevaen,
En die dickmael ons lyf en leven maect vol pynen
Maer ooc tot noordrust oorbaer om doen verdwynen
Den swaren hongher die so gierich van aerdt,, is,
Dat sy niet en ontsiet, want sy een scharp swaert,, is,

S.G.A. Stipendium peccati mors.

Voor-reden.

GUnstige Leser, die Heere laet u
wel varen aen ziel ende lichaem,
aengesien wy altesamen Christen
broeders zijn, soo vereyicht die broeder-
licke liefde, dat wy malcanderen bedien-
stich zijn, elck met die gave ende gracie die
hy van God den Heere ontfangen heeft,
t welck den Heere aengenaem is, ende den
mensen zalich ende profytich. Soo ist
dat ick u laet weten, dat ick van joncx op
altijdt groote vermakelijckhey ghehad
hebbe int herbariseren, ende in de crachten
der cruyden te leeren kennen, ende soo ick
dit nu langen tyt ghepleecht hebbe, en daer
nu eenichsins wat in ervaren ben, ende
aenmerckende Gods wonderlijcke wer-
ken die schoonhey der Bloemen, die
crachten der cruyden, d'ellendicheyt der
mensen, ende het nootsakelyck ghebruyck
der dinghen, ende de onbekentheyt van ve-
len, ende so God de Heere eerst dese groote
Cruythof des geheelen werelts ghescha-
pen en gemaect heeft, ende ons tghebruyc
zijnder creatueren verleent heeft, ende mil-

A ij de-

[scan 4]

delick zijn gaven ghedeelt heeft, soo heeft my goet gedocht die kleyne Cruythofken te maken om leegheyt te schouwen, in eenichsins oock wat te doen, dat soude moghen strecken tot Gods eer, tot mijn-der zielen salicheyt, tot gedienslicheyt van myn even mensche, om den grooten Hovenier, de Schepper aller Creatueren, door zijn wonderlycke wercken te leeren kennen, hem te loven ende te dancken, te vreesen ende te ontsien, zijn giften ende gaven met danckbaerheyt oorbaerlijck te ghebruycken, tot zijnder eere ende onser zielen salicheyt. Christen broeders dits d'oor- saken ende reden die my beweecht heeft, dit tegenwoordige Cruythofken te planten, op alst u beliefdet, ghy u daer in wat sout gaen vermaken ende halen u gadinge daer uyt so veel als ghy begeerden: Op conditie nochtans dat ghy den grooten Hovenier ons aller Salichmaker van zijn gaven sout dancken, ende den Hoveniers knecht, zijn genade toe wenschen sout, ghelijck als hy u van goeder herten toe wenscht. Vaert wel in den Heere.

Tot

[scan 5]

Tot den Gardeniers.

SEer goede ende beminde vrienden Fruyte-
niers, ende Gardeniers. Ick wensche u toe
veel gelucx ende salicheyt. Soo ghy wel
weet dat onsen Heere seyt in den Heyligen
Euvangelie dat alle boomen die geen goede vruch-
ten voorts en brenght, sal wtgheroyt ende int vier
gheworpen worden 't welck niet te verstaen is van
de boomen die inde boomgaerden wassen, maer
van de menschen die welcke alse niet wel en leven,
maer leven in alle boosheyt ergher als ongheloo-
vige menschen, dees smoren dickwils in haer boos-
heyt, ende worden daernaewerpen int vier der
hellen, op dat wy dan daer voor soudens beschermet
wesen, voortbrengende goede vruchten, soo suldy
weeten, dat een mensche een verkeerde boom is,
wiens wortel vast behoort te staen geplant in den
Hemel deurt geloove, ende soo een mensche wter
natueren bedorven is, soo moet onse oude Adam
afghesneden wesen ende moeten herboren zijn in
Christo Iesu onsen Salichmaker, alle die water let-
ten die beneden wtschieten moeten afghesneden
worden, dat is ons herte moet los en vry wesen
van 't gheen dat tytelyck ende verganckelyck is
ende groot worden, van hem moeten wy bloeyen in
deughden, ende deur hem moeten wy voorts
brenghen vruchten des eeuwigen levens: Die bla-
den ende het bloeyssel cieren doen wel den boom,
A iij maer

[scan 6]

maer die vruchten alleen comt het profyt af, dan 't is niet ghenoech Christen naem te hebben, wat goets te lesen ende te hooren, ende eenen schyn van deuchden te hebben, maer wy moeten ons verpynen vruchten voorts te brenghen, dat is deuchdelyc ende wel te leven, God boven al lief hebbende ons naesten als ons selven, ende ons selven oeffendde in de wercken van barmherticheyt, levende als goede Christen menschen schuldich zyn te leven, dit doende soo sullen wy thoonen dat wy Gode zyn, voorts brenghende vruchten des eeuwighen levens.

Vaert wel.

Vande

Vande Boom-vruchten,
Natuere, Cracht, ende
Werckinge.

Amangdelen 1.

AMandelen worden int Latijn
geheten Amigdala. Ende van desen
vintmen tweederley geslachten soete
Amangdelen, ende bitter Amangde-
len. Die Amandelen zijn warm van
natuere. Amandelen droogh ghege-
ten zijn goet voor 't root Melisoen en
den buycloop, bysonder alser de buyten vellekens
eerst af gheweycht zijn in warm water. Amang-
delen met Rosynen of Corenten ofte Vijghen ghe-
gheten is lekker eeten, 'twelck de nature sterct, en-
de voet wel ende vermeerdert die mannelycke
crachten. Amangdelde melck als die Aptekers
maken is goet ingenomen voor 't bloet overgeven,
ende bloet pissen, versaft oock den borste ende suy-
vertse van den fluymen ende quatten, ende is goet
ghebesicht voor teere ende crancke personen, ende
doet wel slapen. Olie van bitter Amanghdelen
houtmen 't geweer met schoon alsment daer op
strijckt, ende men strijcktse oock op een benaude
borst ende nauwe Keel. Die Olie van soete A-
manghdelen een weynigh en versch uyt gheperst
by den Aptekers ende ingedroncken met bier, ver-
saft alle inwendighe pijn der lendens: ende elders
waert mach zijn, oock van buyten opghestrecken
zijnde daer die pijn is.

[scan 8]

8 Mediciniael

Granaet-appel. 2.

GRana et Appel heetmen int Latijn Pomum

Granatum. Dees vintmen verscheyden van smake, te weten suyr, soet, ende wynigh. Dese vruchten wassen in Spangien van waerse hier gebrocht ende vercocht worden, van welcke de suyren best dienen in heete coortsen, bequaem zijnde het bloede te vercoelen.

Granaet appel is vercoelende van natuere ende 't samen treckende. Granaet appelen zyn goet genutticht voor een quade mage, tegen flauwicheyt des herten, ende walginghe, sy verslaen den dorste ende ververschen den mont: hier toe machmen besigen Syroop van Granaten, die Granaet schellen in water gesoden, ende den mont mede ghespoelt met een weynichsken Azijns zuyvert het tantvleesch ende is goet voor bloeden des zelfs, ende doet den tanden die wagghele vast staen.

Arange-appelen ende Lymoenen. 3.

DEn Arange-appel noemtmen int latine Ma-

lum Arantium, ofte Pomum Aureum. Dese vruchten zyn genoeg bekend, ende men vint tweederley als soet ende suyr, ende comen jaerlijcx overvloedich uyt Spangien. Die Limoenen heetmen int Latine Limones, dees hebben oock eenderley cracht met den Arangen appel, ende dae rom so wordense hier mede aen geteeckent, zyn wonder goet in flauherticheyt te genesen ende 'therte te verstercken, ende om appetijt te maecken.

Dese vruchten zyn cout van natueren, sy verstercken, en verfraeyen het herte, sy verdrijven flaute en dorst

en dorst, ende zijn goet ghegeten den genen die heete en de pestilentielle corsten hebben, waer toe men de Syroop van Lymoenen altijd in den Apteek ghereet vint, die tot het selfde dienstich is. 'tSaet dat inde Arangien-appelen leyt is goet voor den wormen, ende staet jeghens alle fenijn, die schellen van Arangien-appels ende Lymoenen gheconfijt met suycker ofte syrope, ghegheten, verwarmen den mage, ende maken appetijt om te eeten.

Quepeeren. 4.

QUEPEREN int Latine Cidonium. Dese vruchten wassen hier te lande overvloedich in de boomgaerden ende thuynen, en wassen garen omtrent den grachten, ende worden seer veel ghebruyckt, soo van den ghesonden als van den crancken, men kooctse in hutspotte, men confijtse, ende men maect oock Syrop en oly aff, ende 'tsap wert oock bewaert inde apteeken, sy verfrayen en verstercken het hert ende stoppen den buyckloop ende 'troot melisoen. Ende quevleys dat die Aptekers maken dient tot het selfde, ende is ooc een leckernije voor weeldige luyden, ende worden in bancketten ende maeltijden gegeten. Syrope van queen is goet ingenomen voor walginge des maechs ende slapheyt der natueren ende verslaet wel dorst.

Quee-peeren zijn cout in den eersten graet, ende drooch in den tweeden, en zijn t'samen treckende van natueren. Die Queperen gegeten stoppen den loope des buycks ende alle bloetganh, ende zijn oock goet gebesicht den genen die bloet spouwen. Queevleys gegeten versterckt de maghe ende beneemt het braken van boven uyt, ende maect versch bloet,

sluyten den mage toe na den eten ghegeten, dat die dampen na t' hooft niet mogen opstijgen, ende is mits dien goet teghens het sincken der caternen. Olie van Queen is goet gestreken op den buyck van den genen die den buyck loop hebben of den Vrouwen die den moeder ontsinct, oft op den mage gestreken, belet het walgen ende overgeven. Queekernen in Rooswater gheweyckt, ververschen den mont, ende zijn goet voor verbrantheyt des viers.

Dadelen. 5.

DAdelen worden int latine genoemt Dactil, is een lieffelicke vruchte van smake, ende wassen aenden Palm-boom in Barbarijen, ende dienen beter tot bancketten als tot medecijnen, men vintse hier te coope in Apteekers winckels.

Dadelen zyn drooch ende cout van natueren, ende zijn goet gegeten voort bloet spouwen ende voor den buyckloop: In de Apteek wort Dadelcruyt ghemact, 'twelc men noemt Diaphenicum 'twelc men inne neemt drooch, oft met eenich nat om camer-ganc te maecken, ende is oock goet voor 't colicompas, ende verdrijft fluymen van der borst, ooc verhoolen wint ende galle.

Olijven. 6.

DE Olyven noemtmen int Latijn Olyva, die welcke veel wassen in Spaengen daer die olye van olyf oft boomolie uytgeperst wort, daer meest alle die ander medicinael olyen af gemaect worden.

Olyven zijn van middelmatige getempertheyt: Olyven gegeten dienen om de mage te verstercken
ende

ende om appetijt te maken: Olie van d'Olyve met lauwater inghenomen maect cooringhe ofte overgeven als men den vinger daer nae in de Keele steeckt. Olie van d'Olijf in bier en broot gegeten salft het lichaem van binnen, versoet alle pijn ende weedom, ende van buyten oft van binnen gebesigt zijnde, geneest alle gespannen ende vercrompen leden. Heet wittebroot in olie gedaen en dat gegheten is goet voor snydingen der dermen komende van buyckloope.

Geneverbesien. 7.

DEN Genever-boom noemtmen int Latine Juniperus, ende die vruchten ofte Geneverbesien, noemtmen int latine Baccae Juniperi, dees vintmen in den Apteeck te coope, men noemtse gorss bayen.

Genever-besien zijn warm ende droog van naturen. Genever-besien gestooten, ende in wijn gehangen in een popken, is goet gedroncken voor een quade mage, lange, lever ende nieren, ruymt oock den borst, ende is goet voor watersuchticheyt, ende voor den geen die hun van binnen seer gedaen hebben: hier toe dient seer wel het water datter af gedistileert wort. Genever-besien gestooten ende in een teste met vier gedaen om te roocken, dat verdrijft alle stanck ende quade lucht, twelc goet is in tijden van peste, daer het hout mede toe dient alsment brandende over een camer laet coocken.

Wilghen. 8.

Die Wilgheboom noemtmen int Latijne Salix, is wel bekent, want sy wast over al by den wegghen.

Wilgen

[scan 12]

12 Medicinael

Wilgen zijn van verdroogende ende vercoelende natuere. Wilgen bladen zijn goet gesoden in voet water, om daer die voeten in te wasschen, dat zelvighe dient tot stovinge op het flerecyn, want het versacht de pijn. Wilgen bladen in wijn gesoden en gedroncken is goet voort bloedt spouwen ende overgeven, ende voor den buycloop, ende voor den grootte bloet der vrouwen stonden, die schillen van den Willeghen gebrant ende met azyn vermengt doen lickdoornen ende ander hardigheyt vergaen als men het daer op bint.

Schaeps-muyl. 9.

Schaeps-muyl wort int Latijn genoemt Agnus Castus, is een gheslachte van wilgen, wesende cleyne van gewas, ende heeft cleyne taeye tacxkens ende lange fwert groene bladen ende bloemkens als vlier, ende krijgt groene besikens die na zwert worden.

Schaeps-muyl is van natueren warm en droog in den derden graet. Schaeps-muyl in water gesoden ende gedroncken verdrijft onkuysheyt, en doet een mensche in reynicheyt leven, ende daerom soo beminnet dit geestelicke luyden die een reyn ende suyver leven leyden met Gods gratie. Tot het selve dient die bladeren in een sack geleyt ende daer op geslapen, oft het saet gepulveriseert ende ghedroncken. Dat selfde poerken in ghedroncken met wijn verdrijft den winden uyt den buyc ende uyt den dermen, daer groote pijn en steecte af comt, is ooc goet gedroncken voor een quade mage, 'tselfde opent der vrouwen stonden ende die verstoptheyt des levers.

Appelen

Appelen. 10.

Appelen int Latijn Poma. Dees zijn veelderley
soorten over al wel bekend.

Appelen zijn cout en vochtich van natueren,
de beste zijn die een wynachtige smake hebben, ende
die wel breken als mense kooct. Appelen in stucken
gesneden ende in de Kernemelc gesoden met een cor-
ste Rogge broot, is een goede dranck voor coortsige
mensen die dorstich zijn, want het verslaet den
dorst lacseert wel, en is goet voor qualyckheyt, ge-
braden appelen op een rooster of andersins, is een
rechte spijsse voor siecke ende crancke menschen. Ap-
pelen moruwe gekooct zijnde ende een versch ey
rau daer onder geslagen zijnde, met wat suyckers,
boter ende gestooten Caneel is goet gegeten, voor
flauhertige teerachtige luyden. Appelen voor den
eten gegeten, lacseren ende openen het lichaem, en-
de zijn goet gecooct gegeten van den ghenen die
uytdroogen ende zwaermoedich van gheeste zijn,
want zy verfrayen het herte ende verstercken die
herssenen, ende sinnen, ende zyn goet genut voor een
quade mage ende voor cloppinge des herten, by-
sonder als daer wat Caneel by gedaen is.

Peeren. 11.

PYrum een peer int Latijn, hier af vintmen me-
nigerley fatsoen ende sorteringe. Het pereboom-
hout is vast ende dicht, bequaem zijnde om beelden
af te maken ende om printen in te snijden.

Peeren zijn cout in den eersten graet, ende drooge
in den tweeden, die Peeren voeden bet dan die Appe-
len doen, voor den eten gegeten zijde, soo stoppense
een weynig het lichaem, bysonder alse gestooft zijn
met

met roode Wijn. Peeren gesoden oft ghebraden zijnde verstercken den mage ende 'therte, ende zijn mits dien goet gegeten van den ghenen die flauhertich zijn, bysonder alsse geconfijt zijn, ende met specerijen overworpen zijn, soo dienense wel den genen gegheten die somtyts zwijmen ende zwaermoedich zijn.

Vyghen 12.

Vygen int Latijn Ficus, zijn wel bekende vrugh-
ten, hoe wel sy hier te lande selden wassen, maer comen jaerlycx overvloedich uyt Spaengien. Vygen sijn van een verwarmde natuere ende voch-
tich. Vygen gebraden aen een speetgen ende gegeten zijn goet voor een quade borst, sy maken de fluymen los ende rijp, dat sy lichtelijck opgaen, zy openen die zweetgaetkens, doen zweten, sy versachten alle inwendige pijnende maken openinge. Vygen aen stuckens ghesneden ende in bier gesoden, is goet gedroncken tegens de Kinder pocxkens, want het doet de vuylicheyt van 'therte uytwaers slaen. Dit selfde Vijge-bier is oock goet gedroncken van den genen die hem van binnens lyf seer gedaen hebben van stooten oft vallen, want het versacht de pyn en doet het geronnen bloet scheidt. Item Vygen op gesneden ende het saet uyt gedaen ende gesoden in water, is een goet gorghel water voor een heesche keele ende zweeringe in den mont, daermen ooc een gebraden Vyge mach aenleggen, die zweeringhe sal doen ryp worden en door breken. Vygen met pitten van Walsche noten, en wynruyte met wat souts onber een gestooten, is een goet preserbatyf genutticht in vierige tyden voor die peste, ghecoockt in meelpap

Cruyt boecxken. 15

pap, doen zweeringen ryp worden ende uyt breken, alsment daer tamelijck dic op leyt. Vygen met A-mandelen gegeten, stercken de lendens ende natuere van oude luyden, ende verbeteren de quade ghesteltenisse des lichaems, ende zijn oock goet voor een quade blase.

Moerbesien. 13.

MOerbesien int Latijne Mora Pluraliter. Die

Moerbaye-boom crijcht late blaen ende vroege vruchten, ende by die moerbey bladen worden de Zijt wormen gevoet.

Moerbesien als sy rijp zijn, so zijnse getempert van natueren, ende dienen wel gegeten matich van luyden die coortsich en dorstich zyn: Inden Apteeck wort een Syroop van Moerbayen gemaect, diemen noemt Diamorum ende dese Syroope gemengt met Weegbrewater of honich water, is goet mede gegorgelt voor een quade keel ende voor den huvg. Die bladeren van Moerbayen oft die wortel in regen water gesoden en dan den mont daer mede ghespoelt met weynich azyns beneemt den tantsweer.

Mispelen. 14.

Die Mispelboom heet int latijn Mespilus, ende die vruchten Mespelum.

Mispelen zijn van natuere cout en droog. Mispelen ghegheten stelpen den loop des buycx. Die steenen die in de Mispelen zyn, gepoedert ende met warm bier inghedroncken daer suycker en botter niet vergeten zyn, is goet voor 't graveel en den steen

Van

[scan 16]

16 Medicinael

Van den telgen des booms, snijtmē excellente Hase kneppels en sweep houtgens, en tucht stocxkens, seer goet om quastige boeven mede te stillen, die hun Ouders rebel en wederspannich zyn.

Kerssen. 15.

KERssen int Latijn Cerasa, zyn lieffelicke vrugten om te aensien, ende oock om te eten, vande welcke men vint menigerley soorten, onder welcke die roode ampere Kerssen ende suyre morellen die beste zyn gegeten, maer die zoete swarte kriecken zyn so goet niet gegeten als die roode Kerssen, die sijt te coope, dienende om dorst te verslaen ende den moet te ververschen voor coortsige luyden.

Dese vruchten zyn cout ende vochtich van nat ueren, sy maken den buyck weeck, ende doen licht camerganck hebben. Die confijte Kerssen is een liefelick eten voor siecke menschen, want zy verslaen dorst, ende verstercken de mage. Kerssen ghegeten vercoelen, ende maken goet bloet en geven appetijt om te eten, ende verdrijven taye fluymen van de dorste. De Gomme die in den Kersse boomen wast in wijn gesmolten ende ghedroncken, verdrijft den ouden hoeste.

Persen. 16.

Persen int Latijn Persicum. Die Perse-boom vintmen in de hoven geplant, van welcke men vint tweederley soorten, als vroeghe cleyne Persekens ende late Persen, Sy hebben een liefelick bloeytsel ende aengename vruchten, ende zyn goet match gegeten.

Persen

Persen zijn kout en vochtigh van Natueren tot in den tweeden graet. Sy verslaen dorst in brandende kortsen, ende maken openinghe als zy rijp zijn. Het bloeyssel van Persen gheconfijt met suycker, is goet gegeten voor een quade maghe. Die bladeren van persen gescherft, ende op den navel gebonden van eenige Kinderen, doodet en jaaget af den wormen. Die kernen van den Persen zijn warm ende droogh, schier in den derden graet, zy openen die verstoptheyt van den lever ende van den longhen, ende zijn van krachten bycans den bittere Amandelen ghelijck. Die Gomme die aen dese boomen wast, in Wijn ghesmolten, is goet ghedroncken voor bloet spouwen, ende opent den borste ende longhen, en verdrijft mede den steen.

Seneblaen. 17.

SEneblaen int Latijn Sena. Sijn overal in de winckels wel bekent, hoewel zy hier de lande luttel wassen die goet zijn, die cleyne zijn die beste die uyt Alexandrijen comen.

Seneblaen zijn droogh en warm in den eersten graet, ende men ghebruycktse meest om Camer-gangh te maken. Neemt een vierendeel Pruymen van Damast, cloptse stucken met steenen met al, en sietse dan wel in cleyne bier oft weye, en doet een laetsten by een loot Senebladen, laetse eens op wallen met de Pruymen, ende laetse dan noch staen weijcken: dit soppe deur een dock ghedaen zijnde, ende soet gemaect met suycker, hier af gedroncken maect purgatie, en is goet voor swaer bloet, voor schurftende ende grove humeuren, suyvert het bloedt, verlicht het herte, en verdrijft veel vuylicheyts uyt den mensch. Item een vierendeel loots Senepoers smorghens vroeck inghe-

[scan 18]

18 Medicinael

droncken met suycker en boter bier, maeckt camerganck, en treckt den pijn en weedom uyt den hoofde.

Sevenboom of Savelboom. 18.

SEvenboom Latine, Savina. Is een cleyn boomachtich gewas, ende heeft doncker groene blaakens, men vintse in veel thuynen gheplant.

Sevenboom is warm en droogh in den derden graet, dit cruyt ghedroocht zijnde ende in Wijn gheleyt en ghedroncken, opent den vrouwen stonden, het doet seer water losen tot bloeden toe, en is oock goet gedroncken voor die geele sucht. Sevenboom met Honich en Eeck onder een gestooten, is goet geleyt op quade ineetende zweeringhen diese gheneest, ende verdrijft oock wratten ende alle plecken.

Esschen boom. 19.

ESschen-boom Latine, Fraxinus. Is stoel-draeyers hout dat wonder tay ende hert is om stoelen af te maken, men vintse veel by die wegen ontrent den lanthuysen gheplant.

Esschen-hout is van verdroghende cracht, gheleijck als Pockhout: Het saet van Esschen ghedroocht en ghepulveriseert, is goet ghenutticht in botter bier teghens t'Graveel, of men macht oock droogh eeten. Die bladen in Wijn gesoden en gedroncken, zijn goet voor fenijn ende voor een quade Milt ende Lever.

Mosch. 20.

MOsch noemtmen int Latijn Vsena of Muscus.

Is wel bekend by den Scheepmaeckers, het groeyt aen Eycken boom en is wel ruyckent.

Mosch is t'samen treckende van natuere.

Mossche.

Mossche in Wijn geleyt ende van den Wijn ghedroncken, stelpt het walghen ende overgheven des Maeghs, en is oock goet gedroncken voor watersuchtigheyt en doet wel slapen. Mosch stelpt het bloeden van den wonden alst wel vast daer op gebonden is, ende stopt ooc die stonden der vrouwen als die te veel zijn.

Eycken Boom. 21.

EYckenboom int Latijne quercus. Is een welbekende boom daer de aeckeren aen wassen, welc hout meest gebruyckt wordt in timmeragie van schepen ende huysen, wast in de boscagien ende by den wegen. Van den akers plechmen eertijts broot af te backen voor den menschen, en nu ter tijt worden daer de verkens by gemeest. Die eycken boom wast hondert jaren, ende staet hondert jaren stil, ende vergaet hondert jaren als men seyt.

Al dat van den Eycken boom comt heeft een stoppende en t'samen treckende natuere. Eycken bladen gesoden of water daer af ghedistelleert, is goet ghedroncken voor den buyck loop. Tot het selve dient oock die Akeren, als zy gepulveriseert zijn, ingedroncken zijnde met Wijn oft Bier: en is daer en boven oock goet genuttiget voor den steen, en doet wel water lossen.

Eycken hout, en Koeyensmout, en Rynsche Wijn, Dese drie dingen mogen qualick verbetert zijn.

Galnoten. 22.

GAlnoten int Latijne Gallae. Sijn ronde appelenkens over al wel bekend inde Cruydeniers winckels. Sy wassen op den eycken bladen. Dees appelkens of nootkens worden veel ghebesicht om inct af te maken om swert mede te verwen,

B ij

ende

20 Medicinael

ende als mense inde mont hout soo doense wel severen ende trecken veel vochticheyt uyt den hoofde.

Galnote verdroogen, en zijn stoppende van nature. Galnoten in bier ghesoden en gedroncken, stoppen den buyckloope. Oft Galnoten ghepulveriseert zijnde, met rooden wijn inghenomen, doen het selfde werck. Galnoten ghebrant en geblust in azijn, ende ghepulveriseert, dat poeder is seer costelijck om bloet te stempen.

Castanien. 23.

Castanien in 't Latijne Castaneae. Sy wassen, hier te lant luttel, sy liggen in scherpe bolster, twee of dry by een, ende als sy rijp zijn soo worden hier overvloedigh ghebrocht uyt Duytslant ende Vranckrijck.

Castanien gegeten is een drooge cost, ende zijn t'samen treckende van nature. Castanie gebraden ende die ghegheten, smaken ende voedel redelijck wel, bysonder als men most toe drinckt, soo als die leckere luyden plegen te doen, Castanien zijn oock goet ghegheten voor den buyck loop.

Lindeboom. 24.

Die Lindeboom wort ghenoeemt int Latijne

Tilia. Het is een schoone hoge boom met veel schoon dicht loos verciert, daermen sitbancken ende tafelen onder maeckt, ende worden veel doelens ende in lijn gheplant tot een cieraet ende vermakelijckheit voor den wandelaers, om daer onder te rusten ende bevrijt te zijn van de heete sonneschijn. Het bloeyssel van den Lindeboom heeft een seer lieffelijcke reucke. Ende water hier af gedistilleert is een edel water ghedroncken voor 't Colicompas ende voor die vallende siecte. Assche ghebrant van Lindeboom

Lindeboom hout, in goet vet bier en broot ghegheten voor't vallen, en die hun van binnen seer ghedaen hebben.

Cappers. 25.

INT Latijn noemt mense Capparens.

Cappers zijn die bloemen en jongevruchten die in pekels bewaert zijn, diemen hier te lande uyt ander landen overbrengh, zy zijn uyt der natuer warm en droogh. Item de Cappers gewasschen ende gesoden, en als salaet met oly en azijn gegeten, is een Medecinael spijs, dienende om appetijt te maken ende om den verstopte lever ende milte te openen, ende doen die coude fluymen van de maghe scheyden ende verteeren. Cappers zijn oock goet gegeten voor 't flerecijn en die gichtigh zijn.

Brem. 26.

BREM ghenamt by den Latijnen Gemsta, is een houtachtich ghewas ende tay rijs om be-
sems daer af te maken, die brem draeght schoone gele bloemkens, en als die vergaen zijn wast daer aen peulkens daer zijn saet in leyt, het wast nu ter tijt int Haerlemer hout daer niet plach te wassen.

Brem is warm en droogh in den derden graet.

Die Brem knoppen leytmen in sout, ende worden also bewaert om tot salaet te eeten, en dat heetmen Brem cappers, die sijn seer gesont gegeten met oly ende eeck als salaet. Brem saet gepulveriseert inghenomen droog met suycker oft met eenig nat is goet voor den watersuchtighen en die met den Steen gequelt zijn, het opent die verstoptheyt van den lever, milte, blase ende nieren, ende doet oock wel sweeten als ment ingenomen heeft, ende daer wel warm op laet decken. Tot het voorschreven

B ij

m ach men

machmen ghebruycken gedistileert water van den Brembloemen.

Bakelaer. 27.

DEN Bakelaer noemtmen *baccas Lauri*, Ende dees wast aenden Lauren boom, welck boom draecht schoone groene ende welrieckent bladen. Daermen den Poeten eertijts meede plach te ver-eeren, met een Lauren crans diemen om die slaepen van haer hoofden setten, somen noch die Poeten huydens daechs schildert ende noemt: Poëtae Laureati.

Bakelaer is warm en droogh in den tweeden graet, en is goet tegens alle fenijn ende vergifte. Bakelaer cleyn ghestoten, sonder die doppen, ende met hoonich ofte soete Wijn vermengt is een edele remedie ghenut voor die aemborstich zijn, een die met coude fluymen op die borste verladen zijn, dickwils gheleckt ende in den mont gehouden, ende is oock goet also gebesicht vanden geene die in teeringe zyn, ende die den katerren uyt den hoofden op den borst vallen. Wijn daer Bakelaer in geweyckt heeft sonder den doppen, is goet gedroncken van den Craem-vrouwen, die pijn hebben na die baringhe. Bakelaer ghestooten en van dit poeder een vierendeel loots gedaen in bier of wijn met een stucxk en boters, ende heet gedroncken eermen gaet slapen, doet wel sweeten, ende beneemt veel quade suchten, schurfttheyt en crancheden van den menschen, is ooc goet voor watersuchtigheydt, die een quade maghe heeft sal oly van Bakelaer op zijn mage strijcken, oft waer hy pijn voelt comende van coude so wert hy genesen met Gods gratie. Bakelaer gedroncken doet wel
urine

urine maecken ende breeckt den steen in den blase ende in den lenden. Die pijnt int hooft heeft, sal Bakelaer stooten en doet in een sacxken, ende legghent opt hooft snachts, soo gheneest hy.

Walsche-noten. 28.

Walsche noten int Latijn Nuces. Dees was-
sen in bittere bolster aen den noteboom, die
hooch en schoon is, ende draecht welriekent loof,
't hout is wonder schoon en dicht, bequaem zijnde
om yet in te snijden, men vintse veel by den wegen.

Die Walsche noten zijn droogh en warm van
natueren. Olye die gheperst wordt uyt Walsche
noten is seer goet ghestreken op quaet seer, heyr
worm ende op schurfde hoofden, 'twelck daer me-
de ghenesen wordt, als ment eerst wat reynicht
met water en Azijn laeuw ghemaectt zijnde. Die
pitten van Walsche-noten met een karrel zouts
en wijnruyte, zijn goet ghenutticht in vierighe
tijden als die peste regneert, 'twelck als dan een
goet preservatijf is.

Hase-noten. 29.

Hase-noten Latijne Avellanae, Sijn een yder ghenoech bekend. Dees worden met groote menichten in Tonnen uyt Noorwegen herwaerts over ghevoert, ende voor snoeperij ghegeten. Het hout is wonder tay om Hoepen ende Boghen af te maecken.

Haes-noten zijn warm en vochtich van naturen. Die pitten van Haes-noten gestoten ende met Honig vermengt, genesen den ouden hoest. Haes-noten gebraden met een weynich Pepers ingenomen, maken de katerren rijp. Haes-noten gestoten met

B liij

Coren-

[scan 24]

24 Medicinael

Corenten daer onder ghemengt, is goedt ghegeten van den geen die een quade Longen hebben. Haesenoten ghebrant ende gemengt met Reusel, ende ghestreken op cale plaetsen, doet het hayr seer groeyen.

Bramen. 30.

BRamen noemtmen Mora Bati int Latijne,

Dees vint men tweederley swert ende blaeu besien, en wassen seer veel by den weggen in hoge landen aen stekende doornen, die de kinderen veel soecken en eeten alse rijp zijn: want zy verkoelen ende verslaen dorste. Diemen in de apteek noemt Diamorum.

Bramen zijn van naturen cout en droogh en t'samen treckende. Siroop van Bramen gemengt met Honich ofte suycker, is seer goedt gebesight voor een sweringhe in den mont ende den huyge, of voor een quade keel, mede ghegorgelt, of den mont ghespoelt met wat regenwaters, ende met een lepelken azijns. Bramen ghegeeten vercoelen seer, ende verslaen den dorste, zijn goet voor heete coortsen: waer toe men oock mach besighen het hedistilleert water ofte die opperste spruytkens in cleyne bier gesoden, t'welck oock goet is voor den buyckloope, en dient oock wel om den mont mede te spoelen, want het beneemt het bloeden des tant vleesch, ende doet den tanden vast staen ende oock

goet schurfheyt mede ghewassen, ende voor een
benaude keel mede gegorgelt.

Kruys besien. 31.

KRuysbesien oft stekel besien int Latijne vuae

Crispae. Dees wassen inde thuynen aende hey-
ninghen aen scherpe dozenkens, zijn van de vruch-
ten

ten die eerst in de somer te coope comen, daer veel mede ghecoockt wort, ende ghesont is om te verschen ende te vercoelen.

Kruys-besien zijn cout en droog in den 2. gr. In spijsse gebruyct maken appetijt om te eeten, stelpen den loope des buycx, zy vercoelen den hete mage ende levere, en doen vergaen inwendighe hitte, en zijn seer goet gebesigt den geen die koortsachtigh zijn. Die jonghe bladerkens in struyscruyt gebacken, zijn goet gegeten den geen die met gra-veel oft steen ghequelt zijn.

Roosen. 32.

R O S A is geseyt een roose, van dees vintmen veelderley soorten wilt en tam, dubbelt ende enkel, wit ende root. Van welcken men die beste hout te zijn die dubbelde provenci roosen, dienende om syroop af te maecken, die roode Aertrooskens die plucktmen alse bycans open gegaen zijn: om conserve ende roos-eeck af te maken, witte roosen distilleert men water af.

Die roosen uyt der naturen vercoelen en verversch: conserve van roosen diemen in den Apteeck te coope vint, is goet inghenomen tegens bevinge, ende benautheyt des herten. Infusi van Roosen is goet ghebesicht om soetelijck camergangh te maken: Roos-water is goet om roode loopende ooghen mede te genesen. Roosen zijn oock goedt gebesicht in heete koortsen, sy verfrayen het herte ende verslaen dorste. Roos-salve is goedt gestreken op de plaetse vant hoeft daer weedom is van herten, zy vercoelt seer ende doet die pijnne vergaen dat selfde werck doet roos olye, welcke voorsz. confection men altijd in den apteek te cope vindt.

Vlier. 33.

Die Vlier noemtmen Sambucus. Die Vlier-
boom wast veel aen den lanthuysen tot vercoe-
linghe van den camers. T'hout is wonder hert
alst droog is. Die bloemen worden gedrooght om
Vlier eeck af te maken, ende daer wort oock water
af gedistileert dat een schoone reuck heeft.

Vlier is warm en droog van natueren. Vliereec
met een veerendeel loots Veneetsche driakel inge-
nomen, en daer op warm toe gedect om te zwee-
ten verdrijft den Peste ende vierighe koortsen; als
die Vlier eerst uyt comt, die knopkens ghescherft
en met eyeren gebacken ende ghegheten maken
camergangh/ verdrijven waterachtighe vochtigh-
heydt ende fluymen uyt den lyde. Die bladeren
ghestooten, zijn goet gheleydt op zwellingen en
't flerecijn, den middelschel van den worter gekooct
en ghedroncken maect geweldig camerganck,
en drijft het water af. Tot het selfde dient oock
gedistileert Vlier water, als men tamelijck veel
inne neemt.

Casse Fistel. 34.

Casse Fistel, int Latijne Cassia Fistula. Sijn
zwerte langhe pijpen. Die hier te lande niet
en wassen, maer worden hier gebracht uyt vreem-
de landen, en is een wel bekende vruchte by den
Aptekers.

Casse fistel is ghetempert van natueren. Cas-
se fistel inghenomen een once met suycker, maect
sachte camerganck, ende werckt langhsaem, ende
mach sonder schade van jongh of oudt inghe-
nomen worden. Cassia fistel reynicht het bloet,
beneemt

beneemt den dorst, verdriefft de fluymen uyt den borst ende maghe, lost oock den steen uyter lendens ende blase.

Krakebesien 35.

KRakebesien Latijne Vaccinia Plaustria. Sijn blaeuwe besien, die overvloedig int wilt wasen ende in de voorsomer te coope comen ende voor snoepery ghegeten worden.

Krakebesien diemen oock noemt Veenbesien, vercoelen en verdrooghen als roode Aelbesien, en zijn goet ghegheten teghens de inwendighe hitte van brandende koortsen, ende om den verhitte lever te vercoelen, ende alle den inwendigen leden die verhit zijn, ende stoppen oock den buyckloope, ende beletten het overgheven des maeghs en verlaen dorste.

Soethout. 36.

SOethout of Galissihout, Latijne Liquiritia vel Glissiriza. Sijn wortelkens die in alle winc-kels wel bekend zijn. Die veel in de medecijnen ghebesicht worden, om te versaften ende te versoeten.

Soethout 'twelc men oock noemt Galissihout, versoet en versacht alle dingen daerment toe besight. Soethoudt of Galissihout is middelmatig warm en vochtich van natueren. Soethout gheknaut ende langhe tijdt in den mont ghehouden, versoet den rauwe dorst ende heesche keele, opent ende versacht den verstopten ende verlaeden longen, en doet den fluymen rijp worden ende
lossen

28 Medicinael

lossen, t'selfde doet ooc drop soethout een wijtlijts in den mont gehouden en dan deur geswolgen. Soet hout verdrijft den dorst en ververscht de drooge ende verhitte mage, en is oock goet voor teeringen ende tot heete ghebreken van den lever, ende geneest die zweeringen van der nieren ende schorftheyden van der blase, ende versoet alle scherpheyte ende smerte.

Wyngaert, 37.

WYngaert Vinea ende de druiven heetmen

Vuae. Is een ongeacht hout maer draeght schoone vruchten, soo een yeghelijck wel kennelijck is, daer die edele wijn uyt geperst wort.

Die nature des Wijngaerts is verscheyden, want d'onrijpe druiven of verjuys ende oock wijn azijn vercoelen, ende die Wijn gedroncken verhitet en verwarmt. Die Wijn matich gedroncken verheugt des menschen herte, vercoelt en scharpt het verstant ende gheest den lichame cracht en sterckheyt: Die wijn is die melck ende een recht voedtsel om oude luyden mede te voeden ende te onderhouden: Maer is dickwils die verderffnisse van jonghe luyden: Daerom soo sullense de jonghe luyden niet drincken: Maer sparensse voor: den ouden man diese soo wel smaect en becomt. Die Wijn maeckt een mesche coragieus ende amoreus, ende sterckt wel den lendens van oude patroonen, ende doet den spijsse wel verteren datmen met appetijt ende goede smaect eet. Wijn eeck ofte Verjuys met suycker opgewelt, is een goede sirope om te lecken in heete coortsen, want het smaect lieflijck 't verdrijft dorste ende versterct den slappe maghe.

N O T A

Die

Die den Wyn drinckt soberlyck,
 Die verheughter af minnellyck,
 Maer diese drinckt boven maten.
 Die doet zyn lichaem luttel baten.

Aelbesien. 38.

AElbesien worden int Latijne genoemt Ribes
 ende Grossularia. Sijn over al genoegh bekend
 wassen in de hoven aende heyningen ende worden
 onder den oost boomen geplant. Die rode aelbesien
 zijncout en droogh van naturen, almense eet soo
 vercoelen sy die heete mage ende levere, ende zijn
 seer goet ingenomen tegens alle hitten des bloetes,
 ende tot alle heete koortsen, zy verslaen den dorst:
 Aelbesien stoppen den loop des buycx en dat root
 melisoen, tegens alle die voorschreven ghebreken
 machmen ghebruycken aelbesien cruyt, dat men
 altijd in alle apteecken te cope vint, 'twelck lieffelijc
 is om eeten ende seer bequam voor siecke luyden.

Pruymen. 39.

PRunus een pruym boom ende Prunum een pruy-
 me. Van dees vintmen veelderley soorten,
 maer princepael zijn pruymen van Damast ende
 slee pruymen 'twelck wilde pruymen zijn diemen
 int wilt vint, d'andere pruymen worden in hoven
 gheplant. Pruymen ghegeten vercoelen ende ma-
 ken den buyck weeck, ende doen lichtelijck camer-
 ganck hebben. Pruymen wel morwe ghekoockt
 den stenen uytgedaen, ende suycker ende boter
 toe gemaect is goet gegeten voor een slijmerige
 dorst, maect openinghe ende verslaet wel dorst.
 Die bladeren van Pruyboom in water gesoden
 is een goet gorgel water, voor een seere geswollen
 keele

30 Medicinael

kele datmen daer mede ghesenen can. Die wilde slee pruymen ghedroocht zijnde ende ghegheten stoppen den buyck loope, ende maken den camer-gangh hert. Die Gomme die aenden Pruyme boomen wast in wijn gesmolten ende ghedroncken breect den steen ende doet het Graveel lossen ende rijsen.

Mirtus. 40.

Mirtus is een cleyn boomken hebbende veel tac-kens, met doncker groene blaedekens, en crijcht schoone witte bloemkens, ende wast in thuynen daerse geplant wort. Mirtus is droogh van natueren tot in den derde gaet ende cout in den eersten. Die besikens van Mirtus zijn goet inghenomen, voor bloetspouwen, en bloet wateren ende buyckloope, voor natuerlijcke cranckheyd der vrouwen. Daer die Sirope van Mirtus wel toe dient, diemen inden Apteek te koop vint.

Cornoeli boom. 41.

Die Cornoelie boom heeft seer hert hout, die vruchten zijn schoon root en lanc, zy worden in den thuynen geplant ende men noemtse in den Latijne Cornus. Die Cornoelien zijn cout en drooghe ende t'samen treckende van naturen. Die Cornoelien ghegeten stoppen den loope des buycx, ende 't root melisoen, ende stercken de weecke maghe, ende is een schoone lieffelijcke vrucht om aen te sien, ende 't hout is hert en tay om cammen in molens af te maecken.

Populier boom. 42.

POPulier boom noemtmen int latijne Populus, Heeft langhachtighe bladeren, achter breet en voor scherp rontsom weynich gekerst, die rijkskens zijn wit ende taye. Die bottekens eer die bladeren voort-

voortcomen, zijn seer welriekende, ende daer wordt populier salve af ghemaect diemen inden apteek te coope vint, die tot veel saken goet is. Men vint den Populierboom ontrent Haerlem wassen aenden Duyn cant. Populier salve gestreken aen den slape van den hoofde ende op die polsen doet gherust slapen. Is oock goet ghesteken op buylen die eerst ghevallen, gestooten, of gheslaghen zijn, ende is goet tot alle verhittinghe.

Steeckende Palm. 43.

STekende Palm wort in de Apteek genoemt

Ruscus. Het is een houtachtigh ghewas, heeft ronde steelen, ende stekende bladerkens, ende krijgt roode besikens. Het wast hier te lande in de hoven. Die stekende Palm is warm en in den tweeden graet ende drooch in den eersten. Die wortel van stekende Palm in Wijn gesoden ende gedroncken, doet water macken, lost den urine, breeckt den steen, ende doet dat Graveel rijsen ende af gaen, ende mits dien goet den gheen die droppel pisse hebben ende die de geele Sucht hebben.

Hulst. 44.

HUlst wort int Latijn genoemt Ruscus Silve-

stris. 'tHout is seer hert en swaer ende sinckt alsment int water leyt. Die bladeren zijn dick en hert, met scherpe stekende doornen, ende blijven Swinters ende Somers groen. Die Hulst worden Heyninghen af ghemaect ende van de telghen maeckten Sweep-stocxkens voor de Waghelieden.

Natuere ende werckinghe.

Die

32 Medicinael

Die hulst besi kens zijn warm van natueren ende maken camer-gangh ingenomen ende verdrijven colicompassei. Van schorssen van hulst wort vogel-lijn ghemaect, .dienende om vogelkens mede te vanghen.

Boeckeboom. 45.

Die boecke boom wort int Latijn ghe-naemt Fagus ende die vruchten heetmen int Latijn Nuces Fagi. En dees vruchten zijn driebantigh, men plachse veel int Haerlemer hout te vinden.

Natuere ende werckinhe

Dese vruchten zijn bycans van middelmatigher nature. Die bladen zijn vercoelende en zijn goet geleyt op heete puysten ende sweeringe. Die vruchten worden ghesoden ende oock rau gegeten.

Berckenboom 46.

Die bercke boom hier int Latijn Betula. Is een wel bekende boom heeft witte schorssen. Die rijkskens wassen neerewaert ende zijn seer tay ende bequaem om stal besemen af te maecken ende ooc roeden voor quade kinderen die niet deugen willen. Men vintse wassen int Haerlemer hout die seer goet en tay zijn.

Elsen boom 47.

Die Elseboom hiet in Latijn Alnus. Is wel bekend wast bycans overal ontrent Haerlem.

Die schorsen besegen de viltmakers ende lijn-waet verwers om swerte te verwen, 't hout mach langh duyren onder 't water en dient wel om pompen af te maken ende heypalen om huysen op te bouwen in weecke gronden, 't welck tot Amsterdam veel ghedaen wordt.

Sause-

Sause-boom. 48.

Sauseboom wort int Latijn genaemt by den Ap-
tekers Berberis. Is een cleynen boom, heeft cleyne
gekerfde bladekens, en zijn suyrachtich van smake
ende soo zijn oock die vruchten dat ronde kesikens
zijn, eerst root en nae swert.

Natuere.

Die bladeren en vruchten van Sause-boom zijn
cout en drooch van naturen tot inden tweeden graet.

Werckinghe.

Die besikens van Sause-boom besichtmen om den
buyc loope te stoppen, ende den vloed der vrouwen. Die
bladen zijn goet in spijsse om 't bloet te vercoelen, ende
machse besigen inde plaetsen van suyric. Die wor-
tel in looghe geweyckt dient om 't hayr mede geel
te maken alsment daer mede dicwils wast.

Speel-kooren. 49.

SPeel-kooren noemtmen Oxiantha. Is bequam
om heyningen af te maken, in doelens ende hoven
om te bevrijden, die bloemkens zijn wit ende ruycken
lieflijc dienende inde Mey tijt in een camer geset in
water om welriekende te maken, en om te vercierem.
Die besikens zijn root ende stoppen den buyckloope
ghegheten zijnde.

Tamarisch-boom. 50.

Tamarisch-boom wort inden apteeck genaemt
Tamariscus. Heeft aschverwighe blaedekens
by naest gefatsoneert als heyde. Die bloemen zij
bruyen wolachtich.

Natuere.

Tamarisch bladeren verwermen, die vruchten
en schorssen verdrooghen.

C.

Die

34 Medicinael

Die bladeren ende jonghe scheutkens van Tamarisch boom in Wijn ghesoden met wat ajuyns ende gedroncken gheneest crachtich de verherde ende verstopte milt, ende is oock goet voor tanzweer den mont laeu mede gespoelt, ende voor loopende ooghen. Die bladeren van Tamarisch boom in water ghesoden, en daer in ghebaeyt stopt den vloet der vrouwen. Doodet oock neten ende luyzen mede ghewassen.

Heyde. 51.

Die Heyde noemtmen int Latijne Erica, Die

Heyde is wel bekend daermen die besimen af maect, wast op dorre heyden.

Natuere ende werckinghe.

Die Heyde heeft een verdroogende cracht, ende dient wel in water ghesoden om roode loopende ooghen mede te wasschen om 't ghesichte te verclaren ende te stercken.

Rijnwillighe. 52.

RYNwillighe wort int Latijn ghenamt Ligu-

strum. Is seer bequam om heyninge af te maken, heeft langhe doncker groene bladekens. Die bloemkens zijn wit en crijcht groene besikens, die naederhant swert worden, het wast in de duynen ontrent Haerlem int wilt.

Natuere ende werckinghe.

De bladeren van dese Rijnwillighe, zijn cout en drooghe ende t'samen treckende, en dienen wel in water gesoden om een vierige keel ende mont mede te ghenesen als men daer mede spoelt ende gorgelt. Tot het selfde machmen die vruchten besighen.

Tot

Tot de Cruydeniers, ende

Specery Vercoopers.

Alle Cruydeniers ende Specery-vercoopers

Saluyt in den Heere. Goethertige Vrien-

den, nademael ghy dagelycx met kostelycke

Aromatike Speceryen omgaet, waer door

u Doosen ende Winckels ende by na alle huys lief-

felyck ende soetgeurich is rieckende. So suldy weten

dat goede Christenen die deuchdelyck leven, zyn als

een kostelycke specerye voor God den Heere, voorts

brengende een reucke des soetigheyds: Maer God-

loose Menschen, die een quaet leven leyden, niet

voorts brenghende dan alle onnuttigheydt: Dit zyn

niet dan stinckende bocen, daer den Hemel af be-

swalckt, daer niet dan Peste ende qualyck vaert af is

komende. Dees sullen van God den Heere verwor-

pen worden met de stinckende Bocken in de eeuwige

stanck der Hellen. Maer op dat wy daer voor behoet

souden wesen, soo laet ons schicken ons sondigh le-

ven te beteren, God den Heere getrouwelyckte die-

nen, een yegelyck recht te doen. Soo sal ons God de

Heere tydelyck gebenedyen, ende sullen namaels ge-

voert worden deur de Enghelen Gods in de wickel

des eewigen levens. Vaert wel in den Heere.

Van der Specerijen, Natuere,
cracht ende werkinghe
Note-muschaet.

NVx Miristica vel Muschata. Is te seggen
Note-muscate, dees worden meest in al
Cruydeniers winckels vercocht, zy zijn
seer goet ghenutticht van beroerde luy-
den, ende suyveren het bloet alse matich ghebruyckt
worden, ende zijn goet gebesicht voor den steen ende
't graveel, ende voor een verkoude quade maghe.

Die Note-muschaet is heet ende droog van natue-
ren inden tweeden graet, en mach vijf jaer dueren
onverteert in hun cracht: die beste Notenmuscha-
ten zijn slecht en swear ende rootachtich, die olye
in hebben als mense steeckt met een Naelde oft
Spelde: maer die licht zijn oft verdroogt en ver-
schimmelt sonder vochticheyt, die heetmen Gom-
pen, en die zijn so goet niet. Note-muschaet genut-
tight, maectt een welriekende adem, verdrijft
winden uyt den lijve, sterckt de herssene, maectt
schooner couleur ende reynicht het bloet, ende is
oock goedt ghegheten voor een quade maghe ende
flauherticheyt, ende doet oock wel urine lossen.
Muschaten aen groote stucken in boom olye ghe-
leyt, en daer altemet een lepelken af ghenomen
met ontrent een vierendeel van een Muschate teen-
der reyse, dat is een sonderlinghe medecijne voor
die gheen die met groote pijnen sijn water maectt,
overmits het graveel. Note-muschaet is goet ge-
besicht voor een coude lever ende een gheswollen
milte, diese cleyn maectt, ende is oock goet voor
den

den buyckloope in een eye gebacken met wat meels. Als yemant swijmt, die salmen met Note-muschate in: zijn mondt acemen, soo sal hy bekomen. Note-Muschaet is oock wonder goet ghebesight voor den gheen die veroert zijn ende lamme leden hebben.

Folie. 2.

MAcis. Beteckyent Folie, is wel bekend is de Cruydeniers ende aptekers winckels, wert hier te Lande gebracht uyt Indyen, somen dagelijcx verneemt In Flauherticheyt versterckt die Folie seer het herte.

Die Folie is het bloeyssel van den Muscate ende is van eender cracht ende operatie als die Muscaten zijn, te weten, heet en droogh in den tweeden graet. Folie ghenutticht, sterckt den mage en lever endem aeckt urine, ende doet den winden breken en scheyden, stopt mede het roode Melisoen ende den vrouwen stonden, Oly van Folie vintmen te coop in den Apteeck, en die strijckt men buyten op de borst tweemaal daegs met een warme hant voor een quade borst ende oock op die maghe voor een quade maghe.

Caneel. 3.

Glnamomum. Caneel latine, Dits een uytnemende scores die t'herte ende mage seer versterct alsoe gebesicht wert. Is wel bekend meest by een yegelijcx somen die over al in de winckels te cope vint.

Caneel is heet in den derden graedt en droogh in den tweeden. Die beste is root van verwe met een goeden reuck, en die scherp is op de tonghe met een soeticheydt vermeught, en blijft tien jaer goet in zijn cracht. Caneel is goedt ghebesight.

om 'therte te verstercken, endem aeckt goet bloet in den mensche, Item Caneel gebesicht beneemt den Katarren des hoofts, ende is sonderlinghe goet ghebesicht van watersuchtighe menschen. Caneel ghegheten maeckt clear ghesicht, ende is oock goet voor een vercoude quade maghe ende flauherticheyt, ende voor benautheyt des borsts, ende met warme wijn ghedroncken, ghepulverseert, ontstopt den vroukens haer verhouden bloet. Caneel ghestooten ende gemenght met een braen-appel ende wat suyckers is goet ingenomen voort cloppen des herten ende voort swymen. Caneel is oock goet ghebesicht voor vochtige herssenen, het drought den katarren, verwermt ende versterckt den maghe, ende verdrijft slijmerige humeuren.

Gengeber. 4.

Sinsiber, Gengeber wast mede in de heet Indysche landen, daer die specerij cruyden van daen comen, ende wert boven alle specerijen wel meest in spijsse ghebruyckt, alsoe genut wert soo verdrijftse winden, verteert wel den spijsse, ende reynicht die vuylicheyt des maechs, scherpt het gesicht, verweckt tot wellusticheyt des vleesch.

Gengeber is heet in den derden graet ende vochtich in den eersten graet, die beste is die van binnen wit is ende scherp op die tonge als peper, hy duert twee jaer lang goet ende onverteert in zijn cracht. Gengeber in spijsse gedaen is goet voro een vercoude quade mage, ende voor die altemet swijmen ende in onmachte vallen, sterckt het gesichte, ende doet oock sweeten verdrijft het fenijn ende winden. Een clauwe Gengeber in de vlamme van een kaerse gearrent of gesengt aen een punt van een messe ende
 'tswert

'tswert dan rontsom af geschrabt, en dan het binnenste cleynkens gesneden, dat machmen innenemen met een teugsken wijns of biere, en dit is seer goet om den spyse te verteeren, het verdrijft winden ende maect appetijt, en is goet voor een vervuyde mage ende quade lever, het verteert fluymen ende vochticheyden, ende versterckt den natuere.

Nagelen. 5.

GAriophilae. Nagelen zijn bekende specerijen die hier te landen niet en wassen, maer comen uyt vreemde Eylanden, sy verheughen 't herte en zijn goet voor de magh ende lever, sy scherpen het ghesichte ende stercken crancke ouwe lendens.

Nagelen zijn droogh en warm van natueren, die beste zijn die rootverwich zijn en breet aen de hoofden, ende een cleyne vochte in haer hebben ende blyven thien jaer in hun crachte. Nagelen ghegeten in spyse verstercken die herssenen oock de mage ende lever, ende verlichten ende verheugen 'therte, maken claer gesichte ende benemen het braken ende walgen van bovenen. Nagelen verstercken ooc die nature, geven courage, ende maken soeten asem, verheugent' gemoet.

Suycker. 6.

SAccarum. Suycker, is veelderley, van welck die witte herde brootsuycker voor die beste ghehouden wert, ende roode pot suycker voor die slechste.

Suycker is warm en vochtig in den eersten graet die beste is harde ende schooner witte broot suycker. Die suycker voet en laceert wel. Suycker met speceryen ghebacken en ghegheten versterckt den mensche. Paerlde suycker diemen in den Ap-teeck te cope vint, verfraeyt ende vercoelt het herte, ende is goet in den leste not crancke menschen

40 Medecinael

ghegeven. Suycker is goet gebesicht voor pijn in de blasé, ende quade Lendens. Suycker is water of in bier ghedaen, is goet gedroncken om te ververschen ende te verkoelen ende om dorste te verslaen. Suycker-candy is goet genutticht voor een heesche keele, verslaet wel dorst en doet den hoeste ophouden.

Saffraen. 7.

Crocus, Saffraen wast in Duytslant ontrent

Weenen, verwet seer geel, ende wort dicwils in spijsse ghebruyckt. Saffraen versterct het herte, verdrijft geel-suchte, ende is goet voor alle de inwendige leden.

Saffraen is heet in den tweeden graet, ende droog in den eersten, ende mach vijf jaeren dueren in haer kracht alsse wel bewaert wort: de beste is die versche is, ende een schoone verwe ende goeden reuck heft. Saffraen salmen niet te veel besigen: want het quaet is. Saffraen in spijsse gebruyckt, sterckt het herte, ende maect goet bloet, 't is oock goet voor een benaude borst ende voor 't pleuris. Saffraen gedrought en dan gepulveriseert ende met wijn gedroncken versterckt de mage. Saffraen in vrouwen sock gedaen is goet om rood lopende oogen mede te genesen, ende Saffraen in eenige pappen gedaen, maect sweeringen rijp als mense daer op leyt, Saffraen verdrijft het fenijn vant herte, en is goet gebesicht voor de geele suchten ende verweckt der vrouwen stonden, ende doet wel sweeten en urine maken, ende helpt alle de inwendige leden.

Peper. 8.

Piper. Peper is een specerije die wel bekend is, het krachtigh heet is van natueren.

Peper

Peper is heet en droogh in den vieren graet, en mach elf jaer goedt behouden worden in zijn kracht. Peter met wijn gedroncken, beneemt den vierden daechs coortse, Die veel Peper eet wort oncuysch, ende maeckt een mensche mager, en die vrouwen die te veel Peper eeten worden onvruchtbaer. Item Peper ghegeten maeckt appetijt, en doet de spijsse wel verteeren ende verdrijft de winden. Peper met boter bier t'savonts warm ghedroncken, is goet voor verkoude lendens, ende voor koude bevende coortsen, en dient oock luyden die oudt en cout zijn, en rochen en kochen: men sal vijf oft ses graensiens voor den eten innemen, dat verwarmt de Maghe, ende den inwendige leden, ende maeckt appetijt, verdrijft winden ende quade vochticheyt. Peper gheknaut met razijnen, trect veel slijms uyt den hoofde. Ghestooten Peper en Swavel onder een ghemenght met smeer van geroockt vleesch is een goede Ruysalve, men salse strijcken in den leden, en daer 't schurft is:

Aloe. 9.

Aloes. Aloe, is boven maten bitter ende is het sappe van Semper Vives.

Aloe is van natueren warm en droogh, ende dees vintmen in den Apteeck te coop, die beste is die lever verwich is 'twelck is meest bruyen rootachtich. Aloe is een gesonden medecijne voor teere persoonen, om sonder sorg camergang te maken: maer werct langsaem, ende is boven maten bitter, en daerom maeckmer pillekens af om met een gebraden appel duer te swelghen: neemt Aloe een vierendeels loots, maecter pillekens af, swelgt die deur, dat maeckt sachte camerganck, ende is goet

[scan 42]

42 Medecinael.

voor een quade vervuylde Maghe: verdrijft oock die geelsucht, ende beneemt den hoof sweer, ende gheneest roode loopende ooghen.

Rhaberber. 10.

RHabarbarum. Rabarber is wel besochte ende beproefde medecijne.

Rabarber is warm in den eersten graet en droog in den tweeden, ende is t'samen treckende van natueren. Dese wortel vintmen in der Apteec te coope maer is boven maten costelijck en dier, so dattet een excellente ende beproefde medecijne is voor rijcke luydem, diese vergelden mogen te coopen, Rabarber gepulveriseert ende met een doyerken van een eye met wat wijns ingenomen is goet voor een quade mage ende voor pijn in den buyck, ooc voor Scitica, twelc is pijn inde Heupen: is oock goet voor bloet spouwen, voor root Melisoen, voor cortsen, voor de geelsucht, ende voor een verstopte lever.

Galigaen. 11.

GAlanga. Galigaen is een seer taye roode wortel diemen in de apteeck te coope vint, die seer gepresen wort, voor een quade maghe.

Galigaen is warm van natueren in den derden graet. Galigaen in Wijn gheleyt en daer af ghedroncken is goet voor een quade maghe, verdrijft winden sterckt het geheele lichaem ende maeckt goet bloed. Ende Galigaen aengheroken sterckt het breyn ende den sinnen: Maer Galigaen in den mont genomen ende geknaut, verheucht den menschen ende maeckt hem vrolijck ende blijde.

Zeduwaer. 12.

ZEduwaer. Noemtmen int Latijn Zedoaria.

Zeduwaer is wel bekend in den aptekers winkels

kels, is een wortel bycans van smaeck ende colour als Gengeper, welck uyt Indien hier te lant gebracht wort. Zeeduwaer is warm en droog in den tweeden graet, Zeeduwaer wort veel gebruyckt voor preservatijf in een vierighe tijt als die gave Gods regneert, een stucxken in de mont gecaut ende naederhant deur geswelcht. En is oock goet voor een quade Mage ende het breeckt winden ende verdrijft colicompas, maectt oock appetijt om te eeten ende maectt een soete asem.

Cubebe. 13.

CUbebe gelijckt wel ronde Peper ende is oock scherp ende bijtende als Peper, en comt mede uyt Oost-Indien.

Cracht en werckinghe.

Cubebe geknaut doet wel seeveren ende trect veel vochtigheyt uyt den hoofde, is goet voor caterren int hoofd die van coude gecomen zijn, Cubebe gheheten is goet voor die Geelsuchte ende swijmelinge int hoofd, doet wel water lossen, ende vordert den vrouwen haer Menstrum.

Vermaninghe van 't Zaet.

CHristen Broeders dat ghy al t'samen wel verren moet is hertelyc myn begeren. Myn hoeft goet gedacht. V.L. te vermane van 't saet datmen in der aerden saeyt, behoort op gelegender tyt te geschien so als ghy wel weet, want datmen buytens tyts saeyt dat soude qualyc willen wassen. Ende sulc saet als men saeyt sodanige vruchten is men verwachtende. Die dan goet saet saeyt, die mach oock goede vruchten maeyen. Maer die oncruyt saedt sal oncruyt

44 Medicinael

oncruyt vergaren. T'welck oock also te verstaen is by 't mensche leven, want een mensche behoort een deuchdelyck leven hier op dese Werelt in de tyt der gratien te leyden, waer af men vruchten verwachten-
de is des eeuwighen Levens. Maer die sijn leven in ondeuchde overbrenght, 'twelck niet dan oncruyt is, wat is die anders verwachtende dan eewighe be-
derffenisse. Daerom salmen 't oncruyt der ondeuch-
den altyt, dat in ons wil opwassen uytroeyen, op dat in ons niet en blyft wassende dan 't goet cruydt der deuchden, Waer deur men mach vercrygen van God den Heere tytelycke benedictie, ende naemaels t' ee-
wighe leven.

Van den Medicinael Saden
cracht ende werckinge

Mostaert-saet. 14.

Sinapi. Mostaert-saet is een cleyn rond sade-
ken, ende is tweederley, te weten wit ende
graeu, het wit wordt gesaeydt, ende 't graeu
wast int wilt, aen dijcken ende by die we-
gen onrent Haerlem, ende wort dagelicx veel ge-
bryuckt tot visch ende vleesch gemalen zijnde om
de spijsse te verteeren.

Mostaert-saet is heet en droogh in den vierden
graet, ende men macht vijf jaer goet houden in zijn
cracht. Mostertsamet gemalen met azijn ofte Ver-
juys, is een goede souse ende toe spijsse, om sware cost
te verdouwen ende te verteren, en is goet gegeten
voor een quade mage ende voor watersuchtigheyt.

Nieu

Nieu gemalen Mostert is goed gestreken op ongeselijcke seeren diese doet verdroogheue ende vergaen. Mostert saet ghestoten ende in een popken ghebondeu is goet in de mont genomen met laeu water ende eeck voor den tantsweer, doet wel severen ende suyvert den herssenen als men poers in de neuse doet om te verniesen. Gemalen mostert gebesicht doet wel urine maken ende geneest den buyck pijn.

Anijs-saet. 15.

ANisum. Anijs-saet is een welsmakent ende seer gesont saet, ende wort veel in der medecijnen gebesicht om winden te breken, men vintet over al by deu comens te cope.

Anijs-saet is heet en droogh in den derden graet.

Anijs-saet gegeten, maect appetijt, breect wel winden, is goet voor pijn in den buyck, doet wel urine maken ende sweeten, is goet gebesicht van den watersuchtigen en van den genen die de vallende sieckte hebben. Anijs-saet gestooten met wat stocsuycker is goet gegeten voor een quade dorst ende een quade asem. Anijs-saet wort veel gebesigt in der medecijnen gepulveriseert ende in drancken gekooct. 'Tis lieflick van smake ende doet veel goets in den mensche.

Commijn. 16

CVmminum. Commijn, dit is langwerpich graen saet wort veel van de lant luyden in Kasen gewrongen ende in broot gebacken, men vintet genoeg te coope.

Commijn is heet en droog in den tweeden graet, genutticht, scheyt die winden van der magen en doet urijne maken: maer is niet goet veel ghebesicht. Item Commijn en Bakelaer 't samen gestooten

[scan 46]

46 Medicinael

stooten, en in een saccken opt hoogt geleyt, is goet voor coude katarren. Commijn gestooten *ende* met Azijn ghemenght *ende* voor die neuse ghehouden om daer aen te riecken, is goet voort bloeden, want het doet het bloeden stempen en ophouden.

Coriander. 17.

COriandrum. Coriandre is een welrieckent ront sakenen, wort op ackers gesaeyt, *ende* wordt veel in bier *ende* wijn gebesicht, *ende* wort oock in suycker ghebacken *ende* in den slach-tijt wordtet veel in de jeusen ghestopt.

Coriander is heet en drooch inden anderen graet *ende* blijft twee jaer goet in zijn cracht. Coriander salmen niet desigen eert bereyt is op dusdanigher maniere: Men salt eerst weycken in eeck *ende* latent dan wederom droogen, *ende* dan genutticht, is goet voor swymeling of draeyinge in 't hooft, *ende* voor die vallende sieckte. Coriander bereyt en in Suyc-ker gebacken en ghegheten, sterckt de Mage *ende* maeckt een welrieckende mont.

Venkel-saet. 18.

FAEniculum. LATijne is een seer bekent graen sadenen, dat veel in thuynen wast *ende* vermenighfuldicht hem selven seer, *ende* wort veel inder medecijnen gebruyct *ende* is seer goet voor't Graveel,

Venckel is heet en droog in den tweeden graet, *ende* het saet duert dry jaer in zijn cracht. Venckel zaet gegeten sterct die herssenen *ende* 't gesichte, reynicht het bloet, *ende* opent der vrouwen maent stonden, vermeerdert het soch *van* vrouwen, het sterct de mage *ende* stilt het braken, het ontstopt de lever, milte *ende* blase, en doet wel urine maken, *ende* helpt den steen breken, *ende* is goet voor pijnne inden lendens *ende* het

ver

verdrijft coude pisse, ende diet nutticht verjeucht daer af. Gedistileert Venckel waeter is seer goet om seere oogen mede te wasschen diet geneest.

Daucus-saet. 19.

DACus, Vogelnest oft kroonkens kruyt, wast op hooge steelen ende gelijckt bykans het gewas van geele wortelen. Die bloemen zijn Wit, ende wassen op kroonkens. 't Saet is ruych alst rijp is, ende wast overvloedigh op drooge slooten omtrent Haerlem.

Daucus saet oft Vogelnest wast overvloedigh int wilt, dit saet is warm en droogh van natueren in den derden graet. Daucus saet droogh gegeten of in karremelck gesoden, is goet genutticht voor verholen winden. Daucus saet is oock goet ghebesicht voor 't graveel ende den steen, het doet wel water lossen, ende opent den maent stonden der vrouwen, ende is oock goet voor pijnne in den buyc ende pijnen inde lendens.

Lijn-saet. 20.

SEmen Lini. Lijnsaet is een plat grau blinckent sadeken, wort op die ackers gesaeyt, is nootsakelijcke plante by naest voor alle menschen, so om die olye die daer af geslagen wort, als om't vlas datter af wast, daerment Lijnwaet met groote kunst ende veel moytens af maeckt: ende daer menich mensch zijn broot by wint.

Lijnsaet is warm in den eersten graet, by nae ghetempert van natueren. Lijnsaet meel met bier een pappe af ghemaectt met een goedt stuck boter, ende op die sweeringhen of swellinghen gheleyt, versacht die pijnne ende maecktse rijpe, ende doetse deurbreken, ende treckt doornen ende splinters

[scan 48]

48 Medicinael

ters uyt den vleesch. Lijnsaet gesoden met vleesch-
nat of soete-melck, ende in clisterie gebruyckt ver-
sacht alle pijn ende weedom inder dermen ende van
der moeder. Lijnsaet meel met ghestooten Peper
onder een gemenght met Honich, is een goede elec-
tuarium voor een quade hoest genutticht, ende is
oock goet ghegeten om couragie te maken.

Lavas-saet. 21.

LAtine Livisticum. Lavas-saet wast aen een ho-
ge plant op croonkens daer zaet in wast, wordt
veel ghebruyckt voor winden.

Lavas-saet is warm en drooge van natueren.

Lavas-saet hestooten ende ghegheten, of met een
teuge Wijns ghedroncken, verdrijft winden ende
pijne, ende is oock goet ghegeten voor een quade
mage, ende daerenboven maectet de spijs smakelijck.

Nardus-saet, 22.

Nigella. Nardus-saet is een swert zaden dat
dickwils teere personen ingheven wordt,
om winden te breken.

Nigella of Nardus-saet is warm en droogh in-
den derden garet. Dit saet gestoten tot poeder en
met Wijn in ghenomen verdrijft winden uyt den
lijve ende wormen ende fenynige dampen ende opstij-
ginghe, alsmer altemet aen rieckt, soo drooghtet
vochtighe herssenen, en doet den verlooren reuck.
wederom comen, ende is oock goet voor den tantsweer.

Zever-saet. 23.

INT latine wort het ghenaemt Sermen Limbri-
corum ofte Sermen contra umbricos. Ende dat
is het oprecht Zever-saet of wormcruyt, datmen
in de Apteek te cope vint, 'twelck in vreemde
Landen wast.

Het Seversaet of het worm-cruyt is warm en drooch van natueren.

Cracht ende werckinghe

Seversaet ghepulveriseert ingenomen een out mensche ontrent een half loot met Suycker ghemengt ende ingenomen, is goet voor die inwendige wormen des buycx die daer af sterven, ende alsmer wat aloe onder menght soo wordense met een doot uytgedreven.

Fenegriek. 24.

FEenegriek heet int Latijn Faenum Graecum.

Heeft bruynachtige hole steelkens, heeft bladren als claver, Die bloemen zijn bleec, 't saet is geel, en wast in cromme houwen, men saeytet in hoven ende wort by den Apteeckers vervoft.

Natuere.

Fenegriek is warm ende drooge, ende versaft ende vermorwt seer.

Werckinghe.

Fenegriek gestooten met Bier gesoden met een goet stuc boters, dese pappe is goet geleyt op harde sweeringhen ende apostumatien, diese doet rijp worden ende uytbreken.

Vermanghe van't Graen.

GOet hertige Mannen, Ic wensche u toegeluc ende salicheyt. Myn vermanghe tot u luyden is dese. Ghy weet wel dat de Lantman grooten arbeyt doet om zyn lant te behaven, ende alst nu behavent is, Soo werpt hy zyn coren

50 Medicinael

uyt die hant in zyn acker ende besaytet alsoo op goede hope dat hy daer nae noch vruchten afkrygen soude, ende ten sy sake dat het Tarwe cooren sterft in de aerde soo blyftet alleen, maer sterftet so brenghet vruchten voorts, soo mede moeten wy ons beste doen om deuchdelycke te leven, en bewysen die wercken van barmherticheyt aen ons even mensche nae ons vermoghen, op goede hope dat wy daer noch vruchten af sullen kryghen in den Hemel. 't Welck niet can gheschieden ten zy saecke dat wy oock eerst sterven ons quade lusten ende onbehoorlycke begeerlyckheyden des vleesch die tegen den Geest zijn strijdende, 'twelck soo 't in de redelyckheyd gheschied, soo sullen wy als weeldich Kooren op schieten in alle deughden, ende ryp zynde sullen van die Enghelen Godts ghevoert worden in de Schuere des eeuwigen levens.

Van de kracht der Cooren
Graenen.

Tarve of vveyt. 25.

TARWE heetmen int Latijn Triticum. Is een seer schoon graen soo een yeghelijk wel bekend is. Dat op vette ackers gezaeyt word, ende in schoone ayren wast.

Daer het beste broot af ghebacken word.

Die tarwe is bykans van middelmatighe natuere, meest streckende tot warmte, ende maect een mensche vet en sterck. Men sal weten dat het gesonste broodt datmen eeten mach wordt van Tarwe ghebacken, dat nieuwe backen is ende
niet

niet vunstich een dach out zijnde, ende hoe dattet meer ende cleynder ghebuydelt is hoe dattet meer stopt ende meer voetsel geeft, ende hoe grover van semelen hoe min voetsel ende meer lacceert. Tarwe meel Pap gecooct met soete melck ende gegeten versacht den dorst, ende is goet voor bloet overgeven. Pap van Tarwe meel met wat boters rijpt alle apostumatien, ende brengt dat bloet tot ettere alsment op sweeringe leyt. Tarwen semel in water ghesoden is goet om crawagie ende schurfft mede ghewssen dese doet vergaen.

Rogghe. 26.

DE Rogge noemt men int Latijn Secale. Is oock een schoon wel bekend graen, dat op corren velden wast in ayren, daer mede goet broot af gebacken, wort, twelck met water alleen ghenoech soude zijn om af te leven, als hem een mensche wel liet ghenoeghen.

Rogge is uyter natueren verwarmende: men sal weten dat rogghen brood brengt wind aen, ende is zwaer en quaet om te verteren, ende dient alleen den geen die arbeyden, ende luttel leech oft stil zijn, of die een stercke Maghe hebben: Droogh roggen meel in een sacxken opt hoeft gheleyt, is goet voor pyne int hoeft, ende pappe van Roggen broot oft van roggen meel gemaectt ende op zweeringen geleyt, maectt die rijp ende doetse deur breken, ende trect ooc doornen en splinters uyt den leden daerse inne zijn. Een snede rogge broot wel gherst, en dan in Azijn genet ende met wat Nagelen besteken ende op het putken van de Maghe gheleyt, maectt appetijt en is goet voort braken ende walghen. Rogge broots cruymen met zout

52 Medicinael

ende Wijn-eeck vermengt bintmen onder de voeten om pijn ende raserije uyt den hoofde te trecken.

Haver. 27.

Die naem van Haver is int Latijn Avena. Is een excellent paerde voeringe, is wel bekendt, ende wort oock goet af gemalen, tot een medecijne ende spijs der menschen.

Haver is uytter natuyren vercoelende ende op droogende. Haver in water gesoden tot dat sy splijt en dat water met Rooswater gemengt verdrijft den steenpuysten uyt den aensicht alsment daer mede wascht. Haveren gort met botermelc gesoden, is goet voor de geen die groote hitte int lijf hebben. Haverpap met wat oly gemengt maect sweeringen rijp, en doetse uyt breken alsment daer heet op leyt. Haver met sout onder een heet gemaect, en in een saccken ghedaen, is goet geleyt op een seere zijde.

Garste. 28.

Die Gerste heet int Latijn Hordeum. Is een graen daer principaelijck mout af ghemaectt wort, ende goet bier af gebrouwen wort, wesende niet min nootsakelijck tot drancke der menschen als die Wijn. Die Gerste is tweederley die winter Gerste ende somer Gerste.

Gerste is cout ende droog in den eersten graet, ende wort seer veel in medecijnen gebesicht in heete siecten om te vercoelen ende hitten te te verdrijven. Gerste in water ghesoden tot datse splijt, en dan deur ghedaen en met suycker opghewelt, is goet gedroncken voor een heete Cortse, ende verslaedt wel dorst, het selfde doet oock Gersten bry ghegeten. Gerste genutticht maectt reyn bloet, ende is goet in 't hoofd. Fijn Gerste meel gesoden ende pappe

Cruyt Boecxken.

53

pappe af ghemaect ende ghegheten, is goet voor raserije int hoofd. Dat selfde doet oock droogh Gersten meel in een saecxken op 't hoofd gheleyt.

Boeck-Weyt. 29.

INden Latijne Fago Triticum. Is een drienantich graen, dat veel in Brabant gheteeft wordt ende int sticht van Utrecht. Daer die rijke lieden heur hoenderen die capoenen by mesten, ende die schamele luyden af leven.

Boeck-weyt is bycans van ghetemperde nature. Boeck-weyt meel koecken af ghebacken of bry afgecoockt, is goede cost voor gemeene luyden, die lichtelijck verteert wort, ende oock redelijck wel voet, maect openinge ende doet wel urine losen.

Geers. 30.

GEers int Latijn Milium. Is een cleyn rondt zaden, twelck men by die comens te coope vint, ende is beter bekent by den schamele menschen dan by den rijcken.

Geers is cout in den eersten graet, ende droogh in den derden. Geers gecooct in melck soo het ghebruyck daer af is: ende ghegeten is goet voor den buyckloope ende doet urine lossen. Geers ghestooten ende in een nieuwe panne heet ghemaect, is goet in een saccken gheleyt op pijn van den sijde ende van den buycke, comende van verholen winden, ende is ooc goet oock also opt hoofd geleyt voor een seer hoofd dat pijn heeft, ende is goet om die katarren op te drooghen.

Rys. 31.

INT Latijn Orisa. Rijs comt hier te lande te coope in balen uyt vreemde landen. Is by die rijke luyden wel bekent, beter als by den armen.

D iij

Rijs

54 Medicinael

Rijs is warm in den eersten graet, en drooch in den tweeden. Rijs gekoockt met melck ende gegeten is lecker luyden spijsse, geeft goet voetsel ende stopt den loop des buycx, maect een mensche couragieus, ende gheeft hem een bloosent ende schoon colour.

Boonen. 33.

INT Latijn Faba. Een Boone. Die Boonen

wassen op die Ackers in schellen, ende zijn menigherhant groot en kleyn.

Groene Boonen zijn hout ende vochtigh van natueren: maer alsse out zijn dan zijne coude en droogh. Boonen in water gesoden ende gepelt en dan in boter ghefruyt, maken versch bloedt ende stercken des lendens, ende maecken een mensche moedich. Boonen geheten stoppen den loop des buycx, ende beletten het druppen der Catarren, het welriekende bloeyssel der Boonen, water af ghe-distileert, dient om vlekken en sproeten te waschen diense doet vergaen.

Erveten. 33.

Plsa Latine. een Erte. Is een wel bekent graen,

men vinter menigherley, graeu, groen, ende witte Erweten.

Erweten zijn van middelmatige natueren, die welcke gekoockt zijnde ende gegeten, gheven den mensche goed voetsel, ende maecken een mensche sterck en kloeck Het ertsappe van groene erten in genomen met wat bereyt Senepoers, so ment in den Apteek koopt, is een goede medicine om camergang te maken, doet wel urine losen, verdrijft den geelsucht ende waetersucht, ende ertsappe is ooc niet ongesont genutticht voor teere menschen.

Turcksche

Turcsche Rogge en Tarvve. 34.

TURcx Cooren heetmen int Latijn Frumentum

Turecium. Dese greynen zijn verscheyden van couleur wit, root, geel, bruyn. Broot van Turcx Cooren gebacken smaectt redelijck wel, maer is drooye kost, ende voedt soo wel niet als Tarwe ende Rogge van dese Landen.

Roomsche Boonkens. 35.

ROomsche Boonkens heetmen int Latijn Faseolus vel Phasiolus minor. Sy wassen aen staeken in de hoven, ende zijn liffelijcke vruchten, van menigerhande couleur, ende worden, eer sy rijp zijn met heur schellen aen stucken ghesneden, gesoden ende also gegeten. Roomsche boonkens zijn warm en vochtich van natueren. Roomsche Boonkens gekooct met hutspot nat, ende gegeten voeden redelijck wel, maecken sachte kamergangh ende doel wel water losen.

Lupinen. 36.

Die Lupinen worden int Latijne gheuoemt

Lupini. Die Lupinen wassen in schellen ende zijn bitter van smaecke, men vintse in den Hoven gesayt en wassen.

Natuere.

Lupinen zijn warm en droogh tot in den tweeden graet,

Cracht ende werckinge.

Lupinen in waeter gesoden ende ghedroncken jagen af deur den camerganck alderley wormen, ende 't aensigt mede gewassen maect een klaere huyt, ende neemt alle plecken en sproeten wech. Lupinen gekooct zijnde machmen oock eten voor spijsse.

Vermaninghe van den wortelen

GOet-gunstighe Hoveniers ick wensche u toe
gheluck en salicheyt. Soo ghy wel weet dat
het principaelste dat den boomen en cruyden
doet groeyen en wassen, dat is die wortel als die
wel gemist ende ghehavent is. So mede moeten die
wortelen ons gheloofs, wel bemist wesen met leetwe-
fen onser sonden, daer voor doende boet en peniten-
tie, ende sullen ons hofken wel schicken te wieden,
ende reyn en suyver te houden, uyt roeyende alle
sondighe ghebreecken als oncruyt met Wortel met
al. Want die alleen het bovenste gras aftrekt en
laet die wortel staen, die doet hem selven meer
schade als baet. Soo mede moeten ons de sonden
leet wesen uyt die gront ons herten, die uytroeyende
deur Biechte en peitentie, of wy souden ons selven
bedrieghen int leste.

Van de Medicinael Wortelen, cracht
ende werckinghe.

Rapen 37.

INT latijn Raps een Rape. Is een bekende en-
de seer gesunde cost, bysonder die sant Rapen
die ontrent Haerlem wassen, die welcken ge-
braden zijnde ende ghegheten breecken wel
winden ende verteren drae, ende men machse oock
een sieck mensch wel laten eeten.

Rapen zijn warm en vochtich van natueren:
Ende als Rapen wel ghecoockt zijn, ende voor
spijse

spijsse ingenomen worden, soo ist een ghesonde cost en gheeft den lichaem redelijc voetsel. Rapen met melck ghesoden, versoeten de pijnne van 't flerecijn daer op gheleyt zynde. Het sop daer die Rapen in gesoden zyn is goet om die handen inne te wasschen die uytbreken van den winter, of ghesoden Rapen warm daer op geleyt. Die jonge spruytkens van den Rapen als sy beginnen uyt te schieten ghegeten, toebereyt sijnde, doen water maken, en zijn goet genutticht van den ghenen die met den steen ende 't graveel gequelt zijn.

Radijs. 38.

RABhanus minor. Noemtmen te zijn Radijs ofte oock Radicula. Den Radijs eetmen veel om graegheyt te maken ende om winden te breken, is wel bekent by den warmoes luyden ende by een yegelijc.

Radijs is warm in den derden graet, en droogh in den tweeden. Die Radijs aen schijven gesneden, ende met suycker gelaeght, daer druypt een lieflijck Sirope uyt, die goet geslickt is voor een quade hoest ende benautheyt op de borst. 't Saet van Radijs gestooten ende ingenomen met laeu water ende olie, doet sterckelijc overgeven ende doet urine losen. Radys gestooten, ende met sout en seep gen quaet pampier onder de voeten gebonden, trect uyt het hooft nederwaert, pijn ende hitten. Radys gegeten, breect de steen, en is goet om te doen coren ende overgeven 't welc bysonder doen die schellen van Radijs met honich en eeck gestampt en ingegeven, en daer na een vinger diep in de keel gesteken maect walginge.

Geele Peen ende Caroten. 39.

DEes worden ghenoeemt int Latijn Pastinaca

Lutea & Rubea. Dat zijn Roode ende Geele

D v

Peen,

58 Medicinael

Peen, die over al wel bekend zijn by den Rijkken en by den armen.

Die Wortelen van Geele Peen en Caroten, in spijsse gebruyckt, geven redelijck goet voetsel, ende verwarmen den inwendige leden, ende doen wel water losen, ende brengen een groote vervulling in, onder schamele menschen.

Pastinaken Peen. 40.

DEes worden ghe-naemt int Latijn Pastinakae.

Sijn oock seer wel bekend, het sijn schoone witte, vette wortelen. Die dagelijcx in hutspotte gecooct worden.

Pastinaken wortelen zijn warm en droog van natueren, ende met hutspot gesoden ende gegeten, geven goet voetsel, ende zijn goet voor den lever, longen, nieren ende borste. De selve wortelen doen ooc water makn, versoet die pijn van der zyde, verdryven den winden ende weeddom uyt den buyck, ende zijn oock goet gegeten van den geen die verrect zijn of die van binnen gequest, of borsten zijn. 'Tsaet van den Pastinaken met wijn ghedroncken is goet tegen alle fenijn ende vergifte.

Mirredick. 41.

Mirredick wortel heetmen int Latijn Raphanus maior.

Dees worden in de hoven geplant, ende vermenichvuldigen seer als men den wortel aen dicke schyven snijdt, ende die plant in de aerde.

Mirredick wortelen gheraspt zijnde ende ghemenght met wat eecx ende cruymen van witte broodt, is een goede sauce dienende om te eeten tot vissche of harde onverdouwelijcke cost, want het doet die spijsse wel verteren, ende maect appetijt, ende doet wel urine maecken, het verdrijft het graveel

Cruyt Boecxken.

59

graveel ende pijn wt den lenden, en is goet voor watersuchticheyt.

Peterceli-vvortelen. 42.

PEterceli int Latijn Peteroselium. Is een cruydenken dat in de warmoes Thuynen ghesaeyt word, en bagelycx gebruyct so wel die wortelen als t cruyt ende oock 't saet.

Peterceli is warm in den tweeden graet ende drooge tot in den derden graet. Peterceli Wortelen ghecockt met Hutspot ende ghegheten, zijn goet voor den Mage, doen den spijsse wel verteeren, ende doen veel wateren, sy openen den verstoptheyt van den Leveren, van den nieren ende van allen den inwendigen leden, zy doen den steen ende dan graveel reysen, ende wederstaen alle fenijn. Tot het voorschreven dient oock het zaet ghepulveriseert, ende met cleyn ghesneden soethout inghenomen, doet oock den winden scheyden, alsoo ghebesicht zijnde.

Alant-vvortel. 43.

INde Apteec noemtmen Enula Campana. Alant-wortel heeft groote breede sachte bladen, met een lange ghehayrde steel, ende draecht schoone geele bloemen. Die wortel is groot en dic ende wit van binnen, ende heeft een stercke reucke ende smaeck, ende wort in Thuynen geplant.

Alant Wortel is warm in den derden graedt en drooch in den tweeden. Dese Wortel gedroogt ende gepoedert ende met Honich ghemenght, is goet inghenomen voor den hoest, ende fluyden op den borst, breeckt oock winden, is goet voor een quade Maghe ende maeckt een lange azem. Tot die voorschreven ghebreken machmen besighen

60 Medicinael

geen geconfijte Alant wortelen die veel bequamer is, die ooc goet is voor pijn in den heupen, ende voor den geen die hun seer ghedaen hebben, en is goet preservatijf voor die peste.

Angelica. 44.

ANGelica. Noemtmen ooc in duyts alsoo ofte

Heylige Geest wortel, is sonderling goet voor die Peste, Angelica heeft gekerfde blaen ende heeft een hooghe steel daer croonkens op wassen, ende wast garen in vochtige plaetsen onder elst boomen int wilt ontrent Haerlem.

Angelica is heet en droog in den derden graet. Water van Angelica ghedistileert, is goet voor die peste met drieakel inghenomen, en daer op gesweet, het is oock goet voor een vierighe luchte, voor een quade mage, voor toverrije, voor flauher-tigheyt, voor Pleuris ende voor tantsweer: het opent die verstoptheyt van den lever, milte, Longen ende Mage, het voordert den vrouwen maent-stonden ende drijft af den nageboorten, ende verdrijft winden ende gheronnen bloet.

Bevernel. 45.

LAtisne Bibernelle ende Saxifragia. Die Bevernel heeft een scherp bytende wortel als gengeber, heeft cleyne ghesneden bladekens, ende wast in santachtighe gront ontrent Haerlem.

Bevernel wortel is warm en droog in den derden graet. Dese Bevernel wortelen geconfijft oft met Wijn gesoden ende genutticht, doen water maken, breken den steen, ende zijn goet tegens den droppel pissen, Die wortelen ghedrooght ende ghepoedert ende met suycker inghenomen verwarmen en verstercken de mage, verdrijven win-den

den, ende zijn goet genutticht voor Colicompas, zijn oock goet genut voor den gheen die vercrompen oft ghespannen of lamme leden hebben of beeroert zijn, is oock goet voor tanzweer, voor Peste ende quade luchten.

Tormentiel. 46.

TOrmentilla. Latine. Is een cleyn cruydeken met cleyne bladekens, wast op hooch Lant, heeft dunne roode steelkens, lancx d'aerde cruyden, die bloemen zijn geel, die wortel is bruyen root en dick, en wast ontrent Haerlem.

Tormentil is droogh in den derden graet. Die wortelen van Tormentil gesoden ende gedroncken met een vieren deel loots van zijn poeder, doet sweeten, drijft het fenijn van 't herte, ende is oock goet voor die Peste, ende stopt den buyckloope ende 'troot melisoen, ende stopt oock mede het bloet overgeven, ende bloet pissen, ende bloet der Vrouwen, gheneest alle gequestheyt van binnen, ende opent den longen ende lever, verdrijft koutheyt der coortsen, ende stelpt loopende vloet der oogen, mede gewassen zijnde.

Meester-Wortel. 47.

OStrutium Latine. Heeft een sterck rieckende wortel, wort in de hoven gheplant.

Meester wortel is warm en drooch van naturen tot den derden graet. Dese Wortel in wyn gecoockt ende ghenutticht, is goet voor een quade verkoude maghe, ende voor bevende coude coortsen, maectt appetijt ende wederstaet den quade luchten ende fenyn, ende verdryft oock winden, lost gheronnen bloet dat ghecomen is van vallen, slaen ofte stoten, is oock goet geleyt op beten van dulle honden.

62 Medicinael
 Boom-varen. 48.

POLipodium Latine. Boom varen, wort ooc genoemd Enghel soet, heeft langhe effen bladen, die tot het middel ribbeken ghesneden zijn. Die wortel is schier een vinger dick, van buyten bruyn van binnen groenachtigh, en wast in Haerlem op riet dacken ende oock buyten die Stad.

Boom varen genaemt Polipodium in Latijn, is droogh in den tweeden graet. Dese wortelen in vleesch nat ghesoden zijnde ende ghedroncken, maken lichtelick camergang, suyveren het bloet, verdrijven schurft ende ruydicheyt.

 Endeloos. 49.

ERingium Latine. Diemen noemt Endeloos, wast in duyn, ende heeft stekende blauwe bladen, dese wortel schijnt een warme natuere te hebben. Die wortel van Eringium in hutspot ghecooct, als men ander wortelen doet, sijn goet ghegeten teghens pijn inden buyc, t welc men noemt Collicompas, comende van verholen winden, is oock goet voor den steen ende t'graveel, en doet wel water losen. Dese wortelen gheconfijt ende ghegeten, hebben die selfde cracht, ende maken een man couragieus, ende verdrijft den druppel pisse ende leversuchte.

 Suycker-vvortelkens. 50.

Sifar, Latijne, Suycker wortelkens, hebben rontachtige steelen ende gekerfde bladekens. Die bloemen zijn wit ende wassen op croonkens. Die wortelkens zijn wit, ende ontrent een vinghet langh, ende zijn liefelyck van smake.

Suycker wortelkens zijn warm en droogh van natueren, dese wortelkens ghecooct met eenigh nat

nat alst behoort ende gegeten verstercken den magede, maken appetijt ende lust om te eeten, en doen wel water losen, ende stelpen den loop des buycx.

Heems vvortel. 51.

ALthea Latijne. Dese wortel is groot en dick van binnen wit ende lymachtich, wast in laghe landen ontrent Haerlem byden dijcken, ende worden oock in thuynen gheplant.

Die Heemst is sacht als fluweel, ende wordt van sommige fluween cruydt ghenoeamt, wandt het versacht ende moru mackt. Heems wortel gestooten ende in pappe ghesoden van Lijnsaet of Gersten meel, dient wel gheleyt op harde zweeringhen, diese rijpe maect en doet deur breken. Dese wortel in Wijn ghesoden ende ghedroncken doet wel urine maecten, en is goet voor 'tgraveel ende schenxsel, ende voor den gheen die van binnen ghequetst zijn van slaen, stooten, of vallen. Die woreel ghesoden met azijn, ende den mont ghespoelt, sterckt het tantvlesch, en beneemt den pijn van tanzweer.

Ajuyn. 52.

CEpa latine. Ajuyn is wel bekend, ende wast in de warmoes thuynen, ende worden daghelijcx ghebruyckt in de keucken.

Ajuyn is warm van natueren over den derden graet. Ajuyn ghesoden of ghebraden met oly en eeck ghegeten als salaet, maect openinghe: doet urine losen ende veel waters maken, is oock goet voor een vercoude quade magede, diense geneest ende doet den spijs wel verteeren.

Hazel-wortel. 53.

HAzel wortelen noemtmen int Latijne Racices

Asar. Die haselwortel heeft swerte groene ronden

64 Medicinael

den bladen. Die wortelen zijn dun en lanck, lieflijc van reuck, ende scherp bytende op die tonghe worden in de hoven gheplant.

Hasel wortel ghehaemt Asarum, is warm en drooch van natueren in den derden graet. Dese wortel gepulveriseert, ende met botert bier ingedroncken dient om camergangh te maken, ende oock om te cooren ende over te geven, als men den vingher diep in de keel steeckt na datment inghenomen heeft, en is ooc goet gebesicht voor den watter suchtigen, ende die pijn in der heupen hebben. Dese wortel jaecht af der vrouwen stonden, ende is oock goet voor den hoest, ende teghens der dropel pisse.

Mecrappen. 54.

RVbia Tindorum. Zijn roode wortelen die op ackers veel in Zeelant geteelt worden, ende worden gemalen in molens, daer root mede geverwt wort. Mecappen zijn warm in den tweeden graet en drooch in den derden. Mecrappen in Bier gesoden en deur ghedaen zijnde, het natte met honich opgewelt, is goet gedroncken tegen den geelsucht, het doet dapper water losen, ende opent die verstoptheyt der nieren, oock des blaes ende des levers, ende der vrouwen stonden, en is goet gedroncken van den geen die gevallen hebben of gestoten zijn, ende hun van binnen seer gedaen hebben, want het doet het gheronnen bloet scheidende ende drijftet af.

Brioni-vvortel. 55.

Die Brioni heet int Latijne Brionia, By den Aptekers. Die Brionie heeft clauwierkens ende bladen gelijk den wijngaert, ende wast seer
hoogh

hooch op, bequaem zijnde om preeelkens mede te becleden. Haer bloemkens zijn wit daer groene besikens afcomen ende naerder hant root worden. Die wortel is wit, dic, groot ende lang, en hangt dickwils voor den aptekers deuren te proncke.

Brioni wortel die veel in de Duynen wast, is warm ende droogh in den derden graet. Die jonghe spruytkens van dese wortel in den lenten gestooft en bereyt soo 't behoort ende ghegheten, zijn goet voor een quade mage, maken camergangh en doen urine losen. Brioni wortel gesoden met gepelde rasyen en deur gedaen sijnde en dan opgewelt met honich, dese dranc maect camergang ende doet fluymen uyt quatten, ende is goet voor die vallende siecte ende popelsye, ende voor een quade dorst.

Prang wortel. 56.

PRang wortel of catte dooren, heeft zwarte groene ronde bladekens, met seer herde scherpe dooren beset, en crijcht paersachtige Bloemkens, het saet leynt in haukens, wast ontrent Haerlem, en is wel bekent by den Herbaristen.

Prang-wortel ghe-naemt Aresto bovis, heeft een verdrogende natuere. Die schellen van desen wortel ghesoden met Wijn, ende dan met suycker opgewelt, dat ghedroncken doet water losen ende breeckt den steen, is oock goet voor die vallende sieckte: ende met water gesoden en wat azijns by ghedaen en den mondt daer mede ghespoelt gheest den tantsweer.

Gariophilaet. 57.

LAtine Cariophilata. Ende Nardus Rustica. Die Gariophilaet rouwe ghespleten swarte

E

groene

66 Medicinael

groene bladeren wassende die steel ontrent ander-halfvoet hooch, en draecht geele bloemkens. Die wortel is cort, heeft veel beselkens, en ruyckt als cruyt nagelen, ende wast ontrent Haerlem.

Gariophilaet is warm en drooch van natueren in den tweeden graet. Die wortelen van Gariophilaet hebben eenen lieflijcken reucke, als Naghelen. Dese wortelen in wijn geleyt zijnde gheven den Wijn een lieflijcke reucke eude smaeck, en dese Wijn is goet ghedroncken van den gheen die hun seer ghedaen hebben binnens lijfs, om 'tghe-ronnen bloet te doen scheyden, ende is oock goedt voor alle wonden van buyten of van binnen ghesicht, en is oock goet gedroncken voor een quade maghe, ende opent die verstoptheyt des levers, ende suyvert den borst van fluymen, ende is ooc goet ghedroncken voort Colicompas, dat is voor verholen winden ende pijnne in den dermen.

Langhe hoolwortel. 58.

INT Latijn *astrolochialonga*, heeft bladen ofse geschildert waren. Die wortelen zijn lanck ende teer, ende wassen overvloedich ontrent Haerlem aenden cruyt berch.

Lange Hoolwortel is heet en droog in den tweeden graet. Dese wortel in Wijn geweyct zynde en daer af ghedroncken, is goet voor alle fenynicheyt binnens lichaems, en doet wel water loos en verweckt der vrouwen cranheyt en is oock goedt voor pyn in den zyde, voor crampe ende 't flerecyn dit also inghenomen als voorschreven is.

Boonkens hoolwortel. 59.

INT Latijn *Radix cana*, wast ontrent een spanne hooch, heeft cleyne bladekens, en draecht paersche

paersche bloemkens, ende worden in hoven gheplant, ende men vintse te coope in cruydeniers winckels.

Hool wortel is heet in den eersten graet, ende droogh in den anderen, ende blijft twee jaer goet in sijn cracht. Hoolwortel cleyn ghestooten met cleyn gesneden soet hout, met honich onder een gemengt en daer altemet wat af gheslickt, is goet voort kichten ende amborsticheyt. Item die de vallende zieckt heeft, sal nemen Hool wortel twee loot, en sieden die in boom olye, ende smeeren daer mede 't gheheel rugge been, soo gheneest hy. Hoolwortel ghepulveriseert ende met eeck gemenght, is goet teghens schurftheyt als sy daer mede gewasschen word. Hoolwortel met bier of Wijn inghenomen is goet teghens vergift diese uydrijft, ende drijft oock af den nae gheboorte.

Pestilenti wortel. 60

LAAtine Petasites. Heeft groote ronde bladen, die steel wast omtrent een span hooch, men vintse omtrent Haerlem in vochtigeladen. Die bloemen zijn lijf verwich. Die wortel is sterck ende bitter van smake.

Pestilentie wortel diemen noemt Petasites, is droogh in den eersten graet. Dese wortel ghedroocht en gepoedert en met wijn ghedroncken, is goet voor die peste en vierighe coortsen, drijft het fenijn van t'herte, ende is goet tegenst' opstighen van der moeder.

Hertstonghe. 61.

HErtstonge int Latijn Bistorta. Heeft smalle ghecronckelde bladen op d'eene zijde doncker groen ende nae die aerde blaue groen, heeft een

E ij

lange

[scan 68]

68 Medicinael

langhe steel dragende eens choone ayre vol cleyne lijfverwighe bloemkens. Die wortel is cronckelich ende van binnen root.

Herts tonghen vercoelen en verdrooghen tot in den derden graet. Die wortel van Hertstongen gesoden ende ghedroncken, is goet voor den buycloope ende 't root Melisoen, stopt die natuerlijcke crancheit der vrouwen, ende stilt het braken, opent den verstopte milte, ende versachtse alsoe verhart is.

Calfvoet of Aron. 62.

ARon heeft groote groene bladen, met een steele ontrent een spanne hooch, en draecht ronde besikens. Die wortel is wit en ront, wast ontrent Haerlem onder die elste.

Aron oft Calfvoet, welckmen oock noemt den buytschen Gengeber, is heet ende droogh als die Gebgeber. Dese wortelen geconfijt met Suycker of Siroop, zijn goet ingenomen voor fluymen op die borst om te doen ruymen, en voor 't sincken van catarren, ghespannen ende ghecrompen leden, is oock goet uytwendich geleyt op buyle stinckende sweeringhen, ende voor schellen op die oogen.

Standel cruyt. 63.

INT LATijn Satyrion. Heeft bycans bladen als van witte Lelie, en heeft een schoone paersche bloeme. Die wortelen zijn twee ronde ballekens en wassen in groene santachtige plaetsen int wilt ontrent Haerlem.

Satyriones zijn veelderley soorten, zy verwermen, ende zijn vochtich van natueren. Dese wortelen, gesoden in soete-melck, ende die ghegheten zijn goet voor terringe, sy verstercken den lendens, ende maken couragie, ende gheven goet voetsel.

Wal-

Cruyt-Boecxken.

69

Wal-wortel. 64.

INT Latijn Consolida Major. Heeft lange rouwe bladen. Die bloemen zijn ront en hol, van couleur rootachtig en paersachtigh. Die wortel is van buyten zwert, van binnen wit, en wast veel by laghe landen ende laghe dijcken ontrent Haerlem.

Consolida is warm en drooghe inden tweeden graet. Die wortel van Consolida gesoden met Mede of soete-melck, ende ghedroncken, is goet voor een quade dorst, ruymt den fluymen, ende is oock goet voor 't bloed spouwen, ende is een seer heylsame wortel, om wonden ende gescheurtheyd te ghenesen, ende daer van heeft het zijnen naem Consolida, 't welck geseyt is heylsaem.

Jreas of blaeu Lelien. 65.

IReos heeft groene langhe bladen. Die bloeme is meestendeel purper blaeu, ende worden hier te landen inden hoven geplant.

Die wortel van Irias is warm en droog. Dese wortel in Wijn ghesoden ende ghedroncken, is goet door pijn in den buyck, ende voor den gheen die eenich lidt vercrompen hebben ofte vercoudt ofte verstijft zijn, is oock goet voor watersuchtigheyt en voor den steen, dese wortel gepoedert ende met honich vermenght, is goet inghenomen voor amborstigheyt. Die selve wortel ghepoedert ende inde neusgaeten opghenomen doet verniesen, ende suyvert dat hooft van binnen,

Bertram. 66.

INT Latijn Pyrethrum. Heeft ghecloven bladen als venckel. Die bloemen ghelijcken bycans de camille bloemen. Die wortel is lanck ende brandende op den tonge.

E iij

Pyre-

[scan 70]

70 Medicinael

Pyretrum. oft Bertram, is warm en droogh in de derden graet. Pyretrum wortelkens gepulveriseert, ende met Honig vermenght, ende also ingenomen, is goet voor die vallende sieckte, ooc mede voor Popelsye ende verouderde hoofzweer ende vercoude Herssenen. Die wortel van Pyretrum in den mont gheknaut, doet wel severen ende quylen uyt den mont, ende is mitsdien oock goet voor den tanzweer.

Ledt Gras of knop Gras. 67.

HEt gras wort int Latijne gheuoemt Cramen.

Ende die wortelen van sommich Gras word inder medecynen ghebruyckt, dat op hooge Landen wast en krijcht sachte ayren. Die wortelen zijn wit en lanc en in malkanderen verwert, ende wast over al ontrent Haerlem.

Natuere.

Knop Gras is cout en droogh van Natueren.
Werckinghe.

Die wortelen van Led Gras in Wijn gesoden en gedroncken doen de pijn in den buyc vergaen, en doet wel water losen en 'tGraveel rijsen, en is ooc goet voor die droppel pisse, alsoo ghebruyckt.

Aen den bloemisten Vermaninge.

BEminde Bloemisten, aengesien dat die Bloemen ende Bloemkens die Principale cieraet zyn van een wel gheschickte Hof of Tuyne dienende om ruyckers af te maecken, Bloempotten

potten mede te vercierien. Roosen Cranskens mede toe te stellen, een camer vol soete reucx te maken, Ende worden ons arme Pelgeroms verleent tot een vermakelyckheyt in onse ellendighe pelgrimagie, om ons te vertroosten met die toecomende Salicheyt. Want zy ons te kennen gheven die schoonheyt des Hemels ende de goetheyt ons Scheppers ende Salichmaeckers, als wy sien ende contempleren soo menigherhande coleuren van bloemkeus uyt die swerte Aerde spruyten dubbelt ende enckel, met onuytsprekelycke soete reucke, Dit siende sullen wy by ons selven dencken. Hoe schoon ende edel dat is die edele Bloem-maker ons alder Scheppe ende Salichmaecker. Die so veelderley Bloemkens van alderhande coleur, verwe, ende reucke laet wassen uyt die swerte Aerde, soo dat onse Heere selfs getuyght in den heyligen Euangelie. Dat die Coninc Salomon in alle zyn rycke niet en was verciert als een van dien, so wy dagelycx voor onse ooghen sien alst in de Somer is, dat geen zyde, noch fluweel, noch schilderye, te gelycken zyn by die levende coleur der Bloemen, en dat wy hierom den over edelen Bloem-maker onse Saligmaker sullen lief hebben, ende ons selfs verpynen sullen ons Hofken te wyne van oncruyt der Sonden, ende sullen een verlangen hebben om te comen daer Godt die Heere selfs is, in alle volmaeckte vreuchde daermen alderhande schoone Bloemkens vinden sal die altydt sullen schoon bloeyen. Daersullen die Martelaers schoone roode Roosen syn. Daer sullen die Maeghden Lelien en witte Roosen zyn. Daer sullen die ootmoedighen welriekende Violetten zyn. Daer sullen die discrete menschen schoone Madelievekens zyn.

[scan 72]

7 Medicinael

Daer sullen die Minnaers Gods en barmhertige menschen schoone dubbelde Goudtbloemkens zyn. Dees sullen inder eeuwicheydt beschenen worden met der Sonne des Rechtveerdicheyts. Daerse eeuwighe blyschappe af sullen ontvanghen ende sullen bedaut en bereghent worden met dauwe der genaden Gods, in eeuwighe vrolyckheyt.

Van de Medicinael Bloemkens, Cracht ende werkinge.

Gout Bloemen. 68.

GAlemdula. Een Gout Bloeme int Latijn.

Die Gout bloemen hebben drie of vier stelen ontrent anderhalf voet hooge, becleet met langhe, bleecke, groene bladen, daer op wassen schoone Gout Bloemen, die met der Sonnen op gaen ende wederom toesluyten met der Sonnen onderganck, ende zijn tweederley, dubbelt en enckelt. Die gout Bloemen worden in de Hoven ghesaeyt, ende bloeyen bycans van Meye af tot in den Winter.

Natuere.

Gout Bloemen zijn warm en droogh van Natuere.

Kracht ende werckinghe.

Conserve van Gout Bloemen is goet ingenomen tot een preservatijf voor die peste, ende geneest oock bevinghe ende cloppinghe des herten. Azyn van Gout Bloemen is goet gebesicht in vierige tyden, alleen ende ooc met Driakel ingenomen. Die Bloemen

men alleen of met den cruyden in Wijn gesoden ende ghedroncken, dat doet den Vrouwen haer natuerlijcke cranckheyt comen, gedistileert Gout blom water, machmen oock besigen in vierige tijden als die gave Gods regneert, ende dient oock wel om roode oogen mede te wasschen diese gheneest ende goet maect. In de voor tijt is 't jonge cruyt goet ghedaen in struyfcruyt, warmoes ende salaet, ende men mach die bladekens van den Bloemkens over salaet stroyen om te eeten.

Violetten. 69.

Violetten worden int Latijn ghenaemt Viola.

Het cruydt van den wel rieckende Violetten cruypt lanx d'aerde als Aertbesyen cruyt, hem tot veel steden daer aen hakende, heeft rontachtige bruyn groene bladen. Die bloemkens sijn paers ende seer liefelijck van reucke. Violetten worden meest in Thuynen gheplant hoe welse in sommige plecken hier te lande int wilt wassen, ende bloeyen in de Maert.

Natuere.

Violetten sijn cout inden eersten graet ende voch- tich in den tweeden. Violetten in water gesoden ende ghedroncken, sijn goet voor heete Coortsen ende tegens verhittinge van lever. Syrope van Violetten ingenomen maect sachte camerganck, ende is goet voor den hoest ende voor luyden die in teeringe sijn, ende voort Pleuris, ende voor pijn in de zijde: waer toe ooc dient dese conserve van Violetten, welckmen in de apteek te coop vint met den Syrope, en daer is gheen cruyt dat meer ghebruyckt wort als die Violen.

Cracht ende werckinghe,

Violetten gestooten ende met meel van Gersten

E v

mont

74 Medicinael

mout vermenght ende Pappē af ghemaect met Boter ende Azijn is goet geleyt op heete zwellingen ofte apostumatien. Oly van Violette Bloemen dient om te strijcken aen die slapen des hoofts om te slapen, ende tot slissinghe van pijn die van hitten comt.

Camillen. 70.

CAmillen int Latijn Camomilla. Dees zijn tweederhant, te weten fijne Camillen ende grove Camillen, diemen noemt houts Camillen. Die Camille Bloemkens hebben witte bladekens ende zyn int middel geel. Sy wassen onder 't Coren, maer die fijne Camillen hebben alleen een steelken daert bloemen op wast, die grove Camillen hebben veel steelken ende dienen alleen om in voet water die voeten in te wassen. Oock soo zijnder Roomsche Camillen, daer men sit bancken mede plant, die seer wel riecken ende hoemender meerder op sit, hoese beter reuck van hun geven, ende oock beter wassen ende groeyen.

Natuere.

Camillen zijn warm en droog in den eersten graet Camillen in bier gesoden en gedroncken is een gesonde dranc om urine te losen ende den steen te doen rijzen. Die selfde dranc verdrijft winden ende geneest het Colicompas, ende verdrijft alle pijn. Camillen zyn oock goet gesoden in voet water. Olie van Camillem versacht alle weedom, maect los en slap dat verstijft is, ende opent dat ghestooten is. Om winden te breken, neemt wat Camillen met wat gestooten soet Hout ende eet dat, ende drinckter een warme teughe bier oft wijn op, soo suldy genesen met Gods gratie.

Lelien.

Lelien. 71

INT Latijne Liliū. Een Lelie. Die witte Lelien

hebben lange vette bladen, tusschen welcke voort comt een ronde rechte steel, omtrent drie voeten hoog, aen welcke voort comen schoone witte wel rieckende Lelien, die schoon zijn om aen te sien ende te verwonderen is dat God die Heere uyt die zwerte aerde soodanighe witte wel rieckende Lelien laet wassen. Die Lelien worden in de Hovens gheplant.

Natuere.

Die Wortelen en bladen van den witte Lelien ghestooten ende in eenighe Pappen ghecoockt alst behoort, zijn goet voor alderhande zweeringhe, als mense redelijcke dicke daer op leydt so sullense die zweeringhen rijp maken ende doense deur breken. Die Olye van den Lelien diemen in den Ap-teeck coopt, is goet ghestreecken daer eenige verstijftheyt is, ende met lau water ingenomen zijnde, maect cooringhe.

Madelieven. 72.

INT Latine Bellis. een Madelieve. Vam Made-
lieven vintmen tweederley gheslacht, te weeten
wilt, ende tam, of enckel en dubbelt, ende zijn van co-
leur sommige root, sommige wit, sommige ghe-
sprenkelt. Die wilde Madelieven wassen in de wey-
den, ende die dobbelde worden in de Hoven gheplant.

Madelieven zijn uytter natueren cout en droogh
ende men ghebruyckt se veel om te vercoelen in
heete coortsen, Neemt Madelieven, en sietse in wa-
ter met ghepelde Gerste ende Rasynen, dese dranc
is goet voor een vierighe Coortse, ende voor een
verhette Lever, ende maect sachte camergangh.
Made-

[scan 76]

7 Medicinael

Madelieve bladekens machmen eeten als salaet
met Oly ende Azijn, ende dit maect vercoelinge
ende appetijt ende openinghe.

Lelikens van Calvarien of May-
Bloemkens. 73.

INT Latijn noemt mense Lelium Conualium. Die
Lelikens van Calvarien hebben twee groene
effen bladen als van witte Lelien, met een stee-
le ontrent een palm hooch. Daer aen seven of acht
schoone witte welriekende Bloemkens wassen,
die liefelijck van reucke sijn, Dese Bloemkens
wassen int wilt onder die boomen ende worden
veel in Hoven gheplant.

May-Bloemkens diemen oock heet Lelikens
van Calvarien, zijn warm en droogh van natue-
ren. Bloemkens in Wijn gheleyt of dat beter is
water af gedistileert met Wijn gesprenckelt, hier
af ghedroncken altemet een half croesken, sterckt
de memorie, ende verheucht het herte, ende ghe-
neest Popelsye, ende oock lammicheyt der leden
ofte beroertheyt.

Witte Plomben Water Roosen. 73

INT Latijn Nymphaea alba. Plomben dat zijn
witte Bloemen of Roosen die opt water wassen
inde meerkens ende stilstaende vaerten. Dees zijn
cout en droogh van natueren. Die conserve hier af
ghebesicht, is goet voor die roode buyclooppe, ende

voor een verhitte maghe, doet oock in reynigheyt
leven, ende gherustich slapen, ende verdrijft qua-
de ende onsuyvere dromen, en is oock goet ge-
nutticht teghen die pijn van der Blase ende van
der Milte: waer toe oock dient die Syrope die-
men in den Apteec te coope vint die goet is om te
slapen

Cruyt Boecxken.

77

slapen ende vierighe Coortsen te verdrijven. Die bladen dienen wel om roode vierighe ooghen te verkoelen, opt voorhoofd ghebonden zijnde.

Pioni Roosen. 75.

LAtine Paeonia. Dit zijn seer schoone roode Roosen int midden wassen geele veesekens. Het saet is swert effen glaet ende blinkende. Die wortelen zijn wit, lanck ende welrieckende. Sy worden in Hoven gheplant.

Pioni Roosen zijn droog en warm van natueren. Die conserve van Pioni Roosen is goet ghe-nutticht van den gheen die de vallende siecte hebben, tot het selfde dient oock de Pioni coren, of het saet ghepulveriseert ende met wijn ghedroncken. Het selfde doet wel urine maken, ende reynicht den Lever ende Nieren. Die Pioni wortelen in Wijn gesoden ende gedroncken, reynicht het bloet.

Pensekens. 76.

DEn Pensekens noemtmen Herba Trinitatie

Sy hebben driecantige steelkens, ende zwert groene ghekerfde bladekens, ende heeft liefelijcke bloemkens van verscheyden coleure. Sy wassen op cooren velden in de stoppelen ontrent Haerlem seer overvloedich.

Penseen diemen noemt Herba Trinitatis, zijn van ghetemperde natuere, in soete-melck ghesoden zijnde, is goet van den kinderen genutticht, die in besiecktheyt vallen, ende is oock goet ghebesicht voor een quade borst ende Longhe, ende gheeneest van cortse met Godts hulpe.

Muyr bloemen. 77.

INden Apteeck noemtmen Keyri ende Viola

Lureae. Sy wassen op houtachtighe steelen ende hebben

78 Medicinael

hebben lange smalle groene bladen. Die bloemkens zijn schoon geel van couleur, en lieflijck van reucke, ende elc bloemken heeft vier bladekens, waer af het saet voort komt in langhe haukens, ende wassen veel in oude mueren.

Muyr bloemen zijn warm en droog van natueren. Dese bloemkens ghesoden in cleyn bierken of regenwater, en die ooghen mede gewasschen, verdrijft den schellen ende maect claer gesicht, ende is ooe goet gedroncken van den geen die met 't graveel gequelt zijn. T'saet van den steen Violierkens oft Muyr bloemen gestooten ende met Wijn gedroncken, doet den vrouwen haer verhouwen stonden comen.

Bernage bloemkens, en buglos. 78.

Die Bernaghe bloemkens heetmen int Latijn

Flores Boraginis, ende die buglosse heetmen Buglossa. Men besichtse beyde gader veel in Maydrancxkens, zijn seer wel bekent by den warmoesiers: Die Buglos wast veel ontrent Haerlem.

Beyde dese cruyden zijn van getemperde natuere ende zijn van eender cracht. Syrope oft conserve van dese bloemkens ingenomen, maect goet bloet, verdrijft die coortse, is oock goet voor zwellinghe int hooft, voor bevinge des herten, voor zwaermoedicheydt, voor die vallende sieckte ende Geelsuchte en maect een mensche vrolyc en blyde, en dese bloemkens zijn seer goet over salaet gedaen om te eeten.

Hout bloemkens. 79.

INT Latijne Herba Paralifis ende Primula Veris.

Dit zijn bleeck geele Bloemkens, wassende veel int wilt omtrent Haerlem onder die Elst Boomen in santachtige gront. Die bladen zijn lamghwerpisch ende wat geconselt.

Natuere.

Die houtbloemkens zijn droogh van natueren
in den derden graet.

Cracht ende werckinge.

Van de houtbloemkens ende 't cruyt wort wa-
ter gedistelleert dat goet is ghedroncken voor be-
roertenisse, ende men mach het cruyt ende bloem-
kens in warmoes scherven ende oock aeyr-koecx-
kens af backen. Dienende ghegeten van gichtige
lamme luyden om wederom gesont te worden.

Narcissen. 80.

NARCissen worden int Latijn genoeme Narcis-
sus ende Bulbus Vomitorius. Die Narcissen
draghen schoone witte bloemen, die liefelijck van
reucke zijn ende over al genoeg bekend. Die wor-
tel is rot gelijck een Ajuyn. Die Narcissen was-
sen hier te lande niet van selfs, maer worden in
den Cruyt-Hoven geplant.

Natuere,

Die Narcissen zijn heet en droog tot inden twee-
den graet.

Die wortel van Narcissen ghesoden, ghebra-
den, of andersins in spijsse of drancke inghenomen,
doet coren ende over geven. Die wortelen van Nar-
cissen met meel gecoockt met Boter en Azijn,
dese Pap is goet geleyt op harde zweeringen ende
apostumatien om die rijp te maecken ende te doen
deur breken, gheneest oock ghequetste zenuwen
ende harde knobbelen.

Tyeloosen of Sprocke Bloemen. 81.

Die Tyelosen heten in latijn Narcissi Lurei. Die

Tyelosen zijn schoone Geele bloemen die inde
voortijt

[scan 80]

80 Medicinael

voortijt alder eerst uytcomen, ende worden meest
in alle hoven geplant.

Natuere,

Sprockelbloemen zijn warm en droog van na-
tueren.

Cracht ende werckinghe.

Die wortelen van Tijeloosen een half loot zwaer
ghesoden met bier of Wijn met wat Anijs saet of
Venckel ende Gember, ende dese dranck gedron-
cken, af treckt deur den camergangh taye fluymen
ende geele watersuchticheyt, dienende om water-
achtige sieckten te ghenesen. Die wortelen van
Tijeloos gesoden met wat melcx ende deur gedaen
zijnde, dese Melc gedroncken doet wel Mage ende Lon-
gen te suyveren van fluymen ende vuylicheyt.

Balsem bloemkens. 82.

DEse Bloemkens heeten int Latijn Triefolium
Odoratum. Het cruyt heet Seven getijde cruyt,
het heeft een ronde holle steel, en heeft bladekens
als die claver die wel riecken, en sy worden in de
Hoven ghesaeyt.

Dese Balsem-bloemkens salmen op zijn be-
hoorlijcke tijt plucken, ende alse wat ghedrooght zijn
onder pampier, so salmense legghen in boom-
olie in een glas, ende stellent dan in de Sonne ende
alst een wijltijts in de sonne ghestaen heeft soo
comter een schoone Balsem Olie af, diemen van
buyten ende van binnen int lijf sal mogen gebruyc-
ken, en is goet voor alle quetsueren, weedom ende
pijne, en oock voor ghescheurtheyt, of vallen, of
stooten. Ende met dese olie wort menich schamel
menschel geholpen, ende daerom behoren die rijcke
luyden

lyuden dese Olye altijt by haer ghereet te hebben.

Rogge Bloemen. 83.

DIE Coren Bloem noemtmen int Latijn Flos

Cyanus. Die Rogge Bloemen hebben canti-
ge steelen, ende smalle afverwige blaen, ende dra-
gen schoone Hemelverwige blauwe bloemen. Die
blauwe Coren Bloemen wassen onder die Rogge.

Coren-bloemen oft Rogge-bloemen, zijn coudt
en drooch van natueren. Dese bloemkens ghe-
droocht, ende in Fransche Wijn gedaen met Fo-
lie in cruycken, ende dese cruycken onder die aerde
gheset ses weken lanck, dese Wijn ghedroncken,
is goet voor watersuchticheyt: ende van dese bloem-
kens water ghedistileert, is goet om roode loo-
pende ooghen mede ghewasschen, diese doet ver-
coelen ende ghenesen.

Klap Roosen. 84.

INT latijn Papaver etraticum ende Papaver rubrum.

Clap-roosen zijn schoone roode Roosen, die
int Coren met groote menichte wassen, voor
oncruyt, ende wiesschen sy so overvloedich niet ende
quamen uyt vreemde Landen, men souden dese by
avontuer seer waert houden om dat se seer schoon
root zijn.

Die Clap-Roosen zijn vercouwende tot in den
vierden graet. Water ghedistileert van die roo-
de Clap-Roosen of Colle Bloemen: Dit water is
goet ghedroncken teghens den Peste, vierighe
Coortsen ende een verhitte lever, ende is oock een
goet gorghel water voor een vierighe keel ende
een quade mont. Vier oft vijf vollekens met het
zaet in Wijn ghesoden ende ghedroncken is goedt
om slape te maecken.

[scan 82]

82 Medicinael

Stock-Roosen of vvinter Roosen. 85.

DEse Roosen worden int Latijn genaemt Ma-

luae Satinae ende Rosae ultra Marinae. dit zijn seer
schoone Roosen van menigherley colour, als root,
ende wit, ende incarnaet, ende zijn sommighe dub-
belt, sommighe enckelt.

Natuere.

Die Stock Roosen zijn middelmatig warm
ende vochtich van natueren.

Cracht ende werckinghe.

'Twater daer winter roosen met die wortel ende
blaen in gesoden zijn versoet ende vermorwet die
herdicheyt van der moeder als men daer in baedt,
't selfde water dient wel in cleysterien gedaen om te
versaften d'inwendighe leden. Die selfde worte-
len, Roosen ende bladen dienen wel in pappen ge-
coockt om alle harde zwellighen ende bloedvijn-
nen deur te doen breken ende rijpe te maken, ende
treckt splinters en doornen uyt, ende is goet ghe-
leyt op zweerende vrouwen borsten.

Mallootbloemen. 86

HEet int Latijn Melilotus. Die Malloot bloe-

men met haer cruyt zijn welriekende, die bla-
deren zijn drie by een ghelijck die claver, ende zijn
rontsomme gekerft. Die bloemen zijn geel ende was-
sen veel by een aen corte dunne steelkens ende was-
sen int wilt omtrent Haerlem by hooghe wegghen,
ende worden oock in Hoven gheplant.

Natuere.

Meliloten zijn warm van natueren ende zijn rijp
makende.

Cracht ende werckinghe.

Malloot bloemen in wijn ghesoden ende ghe-
dronc-

Cruyt-Boecxken.

83

droncken, doet water maken ende dat graveel rijzen, versoet die pijn vande nieren, van de blase ende van den buyck, en doet die Fluymen die op den borste leggen ryp worden ende ruymen. Dient oock om die ooghen mede te wasschen daer schellen of vlecken over zyn.

Malloot bloemen gecoocht met soete wyn ende wat meels by gedaen met een doorken van een ey, dient wel om harde sweeringhe doen ryp worden ende deur breken.

Mast-bloemen. 87.

INT Latyn *Violae matronales*, Dese mast bloemen zyn schoone welriekende bloemkens en zijn van couleur som snee wit, en som lijf verwich, ende oock root achtich. Ende worden meest in Hoven geplant ende gesaeyt, ende men vintse bycans alle den Somer deur.

Natuere

Mast bloemen zijn excellent om welriekende water af te distileeren, dienende om de vroukens handen ende aensicht mede te wasschen, om schoon en welriekende te maken.

Genoffels of Angerden. 88.

DE Genoffels heetmen int Latijn *Vetonicae*,

Angelieren zijn schoon welriekende bloemen dubbelt ende enckel, en syn zom roodt, som wit, som paers, som gesprinckelt, ende zijn schoon om aen te sien. Dienende meer om Rieckerkens ende Tuylkens af te maken, of in pottkens te pronck te setten, dan tot eenigh ander ghebruyck: het is een specie van bethonie.

Natuere.

Die Genoffels zijn middelmatich van natuere.

F ij

Cracht

84 Medicinael
 Cracht ende werckinghe

Conserve van Genofel bloemen gemaect met suycker als behoort ende geeten sterckt dat herte ende is goet gebruyct in heete coortsen ende tegens die peste. Azijn van roode Angerden ghemaect is goet ghebesticht voor flaeuhertigheyt ende voor pest coortsen.

Ridder sporen. 89.

Die Ridder sporen heetmen in Latijn Flos Regius oft Flos Equestris. Die Ridder sporen zijn schoone ende liefelijcke bloemkens, westende van coleure sommige hemels blaeu, sommige wit, ende sommige lijfverwich, ende wassen aen een ronde holle steele, die bloemkens hebben een langhe ghecromt staertken als een spore. Sy worden inden hoven gezaeyt ende bloeyen schier al die Somer deur.

Natuere.

Die Riddersporen zijn middelmatig warm van natueren.

Cracht ende werckinghe.

T'saet vam Riddersporen ghepulveriseet ende ghedroncken is goet teghens die beeten van Scorpioenen.

Akeleyen ofte Klocxkens. 90.

Die Akeley bloemkens worden int Latijn genoemt Aquilegia, ofte Aquileya, ende Aquilina, Men noemtse in duytsche Clocxkens, overmidts datse het fatsoen hebben van Clocxkens. Het zijn seer schoone bloemkens enckel ende dubbelt, ende zijn van coleure sommige schoon hemels blaeu ander wit ende ooc met incarnate coleur, ende als die bloemkens vergaen zijn, so cryghense swert sadeken 't welck in peulkens wast.

Natuere,

Cruyt Boecxken 85
Natuere ende werckinghe.

Die Akeleyen zyn middelmatig warm van natu-
ren, ende worden selden gebruyct in der medecynen.

Vinger hoeyen. 91.

Die Vinger hoey bloemkens worden in latine
genoemt Digitales ofte Companulae Silvestris.
Het zyn schoone langhe ronde holle bloemkens,
gelyckendt eenen Vinger hoet ende zyn van coleu-
re som root, van binnen wit, ende som geel.

Natuere.

Dit cruyt is heet en drooch van natueren.

Cracht en werckinghe.

Vinger hoet cruyt in water of wyn gesoden en
gedroncken, is goet voor grove fluymen op die bor-
ste ende voor een verstopte lever eude milt, ende van
den inwendigen leden, als men 't voorschreven natte
eerst met Honich ende suycker opwelt, en dan drinct.

Weewen of Geyten blat. 92.

Die Weewen noemtmen int Latijn. Caprifoli-
um ende Mater Silvae. Die Bloemkens zijn seer
welrieckende, men becleeter preeelen mede, als die
bloemkens vergaen zijn, so comen daer besikens van
die root zijn alse rijp zijn. Weewen wast int wildt
ontrene Haerlem, ende men vintse ooc in de Hoven
gheplant.

Natuere.

Geyte blat is warm ende droog schier inden der-
den graet.

Werckinghe.

Water gedistileert van de bloemkens van Ca-
prifoli is seer goet met doecxkens inne genat ende
geleyt op onsuyvere wonden, den kancker ende open
zweeringhen ende, ghenesen plecken des lichaems

F iij mede

mede ghewasschen. Geyten blat in Wijn gesoden ende ghedroncken jaecht af sterckelijc deur den urine alle quade vochticheyt, ende opent den verstopte Milte ende maectse cleyn ende ghesont.

Tot den Leser.

NOoh zo zijnder veelderley costelijcke bloemen die hier met gheschreven en staen, overmidts datse meer dienen tot een cieraet in den Hof als tot het ghebryuck der medecijnen, als zijn die schoone Tulipans, die men vint van menigerley schoon couleur, ende oock die schoone Crone Iniperiael. Dit zijn costelijcke ende schoone bloemen, maer zijn in geen gebryuck voor die keucken ofte medecynen.

Vermaninge tot den Hoveniers.

GOetgunstighe Hoveniers, God die Heere laet u wel varen. Ghy weet wel goede vriendt dat een schoon Hof ende Bogaert daer wel riekende cruyden in wassen, ofte oock in gheeteelt word, dat soodanige Hof behort wel bevryt te zyn voor Dieven ende quade menschen, ofte anders soude men niet behouden. Soo mede moeten wy toesien dat wy die gratie Gods niet en verliesen, deur slofheyt ofte quaet geselschap: Die ons soude moghen brenghen tot een sondigh boos leven ofte ongeloovigheyt, waer deurmen die gratie Godts soude moghen verliesen. Maer volstandigh blyvende in deuchden sullen ghecroont worden met die glorie des eeuwigen Levens. T welck ons Godt die Heere deur zyn barmhertigheyt gunnen wil.

Van

Van de welriekende Cruyden, Natuere, Crachte, ende Operatie.

Roosimareyn. 93.

INT Latijn Rosmarinus ende Anthos. Roosmareyn is een houtachtich gewas, ende heeft veel rijkskens met smalle teere bladekens, nae der aerden wit eude boven groen, ende crijcht witte cleyne bloemkens, men vindse hier te lande in cruyt Hoven. Het is een seer wel rieckent cruyt dat veel in spijs ghebruyckt wort.

Roosemareyn is warm en drooch in den tweeden graet. Roosemareyn ghesoden ende gedroncken, maect appetijd ende lust om te eeten, verdrijft den Geelsucht, sterckt de memorie, gerssenen ende zinnen, verheucht ende verfraeyt het herte, vernieut, ende ververscht het bloet, ende is goet ghebesicht voor veelderley gebreken. Die conserve van den Roosemareyn, diemen by den Apteeckers te coope vint, dient oock tot het voorseyde, ende is ooc goet ende nuttelijck gebesicht voor die Popsyse ende voor die beroerde tonghe, om den verlooren sprake wederom te rechte te helpen.

Lavendel. 94.

INT Latijn Lavendula. Heeft viercantighe steelkens, ende langhe afverwighe smalle bladen.

Die bloemen zijn blaeu, ende wassen gelyc een ayre aen die steelen, men vindtse hier mede in Hoven gheplant.

Lavendel is warm en drooch in den tweeden graet. Gedistileert Lavendel water, is goet ge

[scan 88]

88 Medicinael

droncken een lepel vol of twee van den geen die geraeckt of beroert zijn. Jaecht af Secundam, het be-neemt het beven der handen ende het schudden des hoofts, en doet den sprake wederom comen diese door beroertenisse verlooren heeft.

Salie of Savie. 95.

LAtine Salvia. Is tweederley fijn Salie ende gro-
ve Salie ende beyde dese geslachte zijn wel be-
kent, want sy worden meest in alle hoven geplant.

Salie is warm en droogh in den derden graet,
Salie ghesoden in cleyn bier ende ghedroncken, is
goet voor die gheraecktheyt, ende vallende siecte,
ende voor pijn int hoofd die van coude comt, is
oock goet voor een quade Maghe. Salie in soete
melck gesoden ende mede ghegorgelt, is een goede
remedie om den Huych te verdrijven ende een vie-
rige keel te ghenesen.

Thijm. 96.

INt latijn Thymus. Heeft veel teere houtachtige
rijskens, met cleyne bladekens die scherp van smaec
zijn, ende wort hier te lande in hoven geplant.

Thijm is warm ende droog tot in den derden gr.

Thijm ghesoden in Wijn ende ghedroncken sterct
die herssenen ende memorie, ende vermeerdert het
verstant, reynicht den vrouwen van de Secundam,
het verdrijft onsuyverheyt des bloets, ende is goet
ghedroncken van den gheen die bevreest en zwaer-
moedich zijn, ende die de vallende sieckte hebben,
en die pijn in den heupen hebben. Het ruymt den
borst van leelijcke fluymen, ende verdrijft winden.

Hysope. 97.

INt Latijn Hysopus. Heeft viercantige houtach-
tighe taxckens met smalle bladekens, die scherp
van

van smake zijn, ende wort hier te lande in Hoven ghesaeyt.

Hysope is heet en droog in den tweeden graet, ende is een goet Longen cruyt. Ysope gesoden in soete melck een half ure lanck, en dan 't cruyt wegh geworpen ende daer na de melck met Suyker opgewelt, is goet warm gedroncken voor die Longe suchte: want het verdrijft het hoesten het ruymt den borst, ende maect een langhen adem ende doet een mensche sweeten. Ysop met water ende Azijn gesoden dient om den tantsweer mede te verdrijven.

Mageleyn. 98.

INT Latijn Majorava. Is een wel rieckent cruyt ende ghenogh bekend het heeft teere dunne steelkens, met sachte aschverwighe bladekens, ende wort in de Hoven jaerlijcx ghesaeyt.

Magheleyn is warm en droogh in den derden graet. Mageleyn gewreven ende in de neusgaten wat gestreken doet verniesen, ende treckt veel vogticheyts uyt den hoofde, sterckt die herssenen ende memorie. Marioleyn in wijn ghesoden zijnde, is goet gedroncken voor watersucht, voor 't graveel, voor een coude borst ende mage, ende voor lammicheyt.

Poeley. 99.

POley wort int Latijn genoemt Pulegium. 't Is een welrieckent cruydeken, cruypende langhs d'aerde. Die bladeren zijn rontachtich ende heeft dunne teere steelkens. Die bloemen wassen rontsom den steelen met croonkens, ende zijn van verwe som snee wit, ende som blaeuachtigh. Poley wast garen op ongeboude vochtighe plaetsen.

Poley is warm en droogh in den derden graedt. Dit cruyt in wijn gesoden ende ghedroncken, helpt

[scan 90]

90 Medicinael

den natuerlijcke cranckheyt der vrouwen: drijft af Secundam, lost urine, is goet voor den steen, verdrijft melancoleuse humeuren ende winden, geneest den crampe ende treckinge der zenuwen, is ooc goet tegens het walgen des maegs, ende voor die vallende siecte, ende voor alle quade cost en dranck die men mach ingenomen hebben, ende het verdrijft het flerecijn.

 VVilde Thym of bedstroo. 100.

VVilde Thym wort int Latijn genaemt Serpillum ende oock van sommige Pulegium Montanum. Dit cruydeken heeft veel houtachtighe dunne steelkens lancx d'aerde cruypende ende heeft cleyne bladekens als Thym, seer wel riekende, ende heeft purperachtighe bloemkens, het wast op santachtige drooghe ende hooghe landen, ende men vintet veel omtrent Haerlem.

 Natuere.

 Wilde Thym is warm ende drooch tot in den derden graet.

 Cracht ende werckinghe,

 Bedstroo met wijn of water ghesoden met een stuccken soet-hout ende ghedroncken, verweckt en doet comen die natuerlycke cranckheyt der vrouwen, drijft ooc af den steen ende 't graveel, stilt het krimpsel des buycx ende den loope, ende versaft die spanninghe ende treckinge der zenuwen.

 Hofcunne of keule. 101.

HOfcunne wort int Latijn g genaemt Saturegia, Het is by den warmoes luyden wel bekend, het heeft smalle bladekens, die bloemkens zijn wit ofte lijfverwich, ende heeft een lieflijcken reuck. Dit cruyt wort jaerlycx in de Hoven gesaeyt, ende wordt veel in spyse ghebruyckt, zyn

 Natuere

Cruyt-Boecxken.

91

Natuere ende werckinghe is gelijk den Thyme, daer ment voor ghebruycken mach in hutsotte of andersins, of om boonen mede te fruyten.

Nagel-cruyt. 102.

NAgelcruyt int latijn Tymbra ende Culina. Heeft kleyne smalle bladekens. Die bloemkens zijn wit, ende lijfverwich, ende wort in de hoven geplant.

Natuere ende werckinge.

Tijmbra is warm en droogh van natueren gelijk die Thijme, ende is goet ende bequaem om in de spijsse te koocken in de plaetse van specerijen, als men eertijds plach te doen, doe men van geen specerijen en wisten.

Ons liefvrouwen Bedtstro of Weerach. 103.

DAt cruydeken noemtmen int latijn Serpillum alterum. Weerach heeft smalle bladekens. Het is een welrieckent kruydeken, ende draeght witte bloemkens, ende wort veel gedroogt.

Natuere.

Weerach is warm en droogh van natueren tot den derden graet.

Cracht ende werckinghe.

Weerach gesoden met vare koe melck, ende ghedroncken is seer goet om water te losen, ende verdrijft midts dien watersuchtigheyt, oock geswollen beenen ende dicke buycken, Weerach in de handt wat gewreven ende in de neuse gestreken, reynicht het hoofd, ende trect veel humeuren van de hersenen.

Druyf-Cruyt. 104.

DRuyfcruyt int latijn Betris. Heeft klene diepe gekerfde bladen, van onder schoon purper root zijnde, ende heeft veel tacxkens. Tsaet hangt

aende

aen de steelkens by een gelijk cleyne druyken,
ende heeft een liefelijcke reuke, men vintet in
thuynen geplant.

Druyf cruyt ofte Botrijs is warm en drooch in
de tweede graet. Dit cruyt gescherft *ende* met suyc-
ker coecxkens afgegeten, zijn seer goet voor een qua-
de borst, verdrijven fluymen, ende maken een lange
adem. Dit cruyt gedroocht *ende* by den cleeren geleyd
maectse welrieckende, *ende* in spijsse gecoocht zijnde,
doetse wel smaken, eude liefelijck ruycken.

Basilicum. 150.

BAsilicum, Latine Ocimum Gariophilatum. Die

Basilicum heeft ronde stelen, met veel zyde tacx-
kens. Die bladeren zijn rontsom ghekerft *ende* zijn seer
lieflijck van reuke, ende wort jaerlijcx in de Hoven
gesaeyt.

Basilicum is warm ende vochtich van natueren.
Basilicum ghescherft in een popken gebonden, *ende*
in den wijn gehangen *ende* gedroncken verdrijft tru-
richeyt, ende verfrayt het herte, geneest den hoest
ende aen dit cruydeken geroken, is goet voor beswij-
melinge, ende sterckt het hoofd,

Bruyn heylich. 106.

BRuyn-heylich int Latijn Menta. *Ende* *Ende* heeft vier-
cante bruyn rootachtighe gehayrde steelen, met
donckere gekerfde bladen, *ende* zijn lieflijck van reucke,
men vintse in de Thuynen en oock int wilt.

Bruyn-heylich is warm en droogh van natueren.
Dit cruyt gescherft, ende met Azijn warm op den
maghe gheleyt, verdrijft het walgen, ende maect
appetijt, en is goet geleyt op beet en van dulle hon-
den. Die reucke van dit cruyt maect een mensche
vroluyck en bly, ende alst in Wijn gesoden is en ge-
dronc-

droncken, doot de wormen, verdrijft weedom des buycx, ende verlicht den vrouwen in haer arbeyt, en is goet voor een quade Maghe.

Confilie de Greyn. 107.

Confilie de Greyn int latijn inde apteec Me-

lissa, heeft viercantige steelen ende zwert groene bladen, ende rieckt lieflijck bycans als Cytroenen. Die wortel is houtachtich, men vintse hier te lande in de Hoven geplant.

Confilie de Greyn is een sonderling goet cruyt 't welck tot veel siecten goet is, ende wort oock genoemt moeder cruyt. Dit cruyt gesoden in Wijn is goet gedroncken van den geen die altemet in onmacht vallen of swijmen dat van coude pleech te comen, twelck den vrouwen dickwils ghebeurd. Dese Wijn is oock goet ghedroncken voor fenijn, ende voor beten van dulle honden. Confilie de Greyn in Wijn geleyt ende daer af ghedroncken, verstedt die memorie, verheucht het herte ende doet gerustich slapen, en is goet voor een quade Mage ende benautheyt op die borst ende voor 't Graveel ende pijn in den lendens, ende doodet wormen, ende is oock goet voor watersucht ende geelsucht.

Kost of Balsam. 108.

Int Latijn Basamita. Dit cruyt heeft ronde steelen, met lange schoone wit groene bladen, ende heeft een stercke lieflijcke reuck en is bitter van smake.

Cost is warm en droogh in den derden graet.

Conserve van dese Balsam, is goet ghenutticht voor 'troot Melisoen, belet het druypen der catarren, en doet het crimpsel ende pijn des buycx vergaen, als men altemet een Castaenge groot van desen Balsam in neemt, of men macht cruyt cleyn scher-

94 Medicinael

scherven ende backent met eyeren, ende also eeten.

Averuyt 109.

Averone heet int latijn Ambrotonum. Is twee-derley groot Averuyt en cleyn Averuyt. Die Averuyt heeft een houtachtighe steel met veel tacken, ende heeft veel witte asverwighe seer ghesneden bladekens, zyn bloemen zyn gout geel knoppekens, ende wassen lancx den tacken. Die Averone wast hier te lande niet, dan worden in de Hoven geplant. 'Tsaet van Averuyt ghestooten met wat soet houts, is goet ghenut voor Fluymen op die borst om die uyt te doen quatten, verdrijft wormen bevordert den vrouwen stonden.

Averuyt is warm in den eersten graet, en droog in den derden. Averuyt in wyn gheleyt en daer af gedroncken, is goedt teghens 't opstijgen van den Moeder, ende verdryft gheelsucht ende watersucht, doot den wormen, opent alle verstoptheydt, reynicht de Mage ende verdrijft winden. Averuyt gestooten, ende met Zout ende oly op die Polsen gebonden, verdryft die coude van der Coortse.

Maerter. 110.

MAerter heet int Latijn Martricara. En is een wel bekent cruydeken. Maerter heeft veel teere gesneden asverwige bladen, zyn steelen wassen twee of drie voeten hoog, en daer op wassen bloemkens die wit zyn int midden gheel, die sterck van reucke zyn. Dit cruyt wort in de Hoven geplant.

Maerter is warm in den derden graet, ende drooge in de tweeden graet. Marter gedroogt ende gepoedert met Hunich gemengt zynde, ende ingenomen een halfloot swaer, maeckt camerganc, ende verdryft daer door swymelinghe uyt den hoofde,
en swaer-

en zwaermoedicheyt ende wormen, Maerter gesoden ende ghedroncken, is goedt teghens die onvruchtbaerheyt der vrouwen. Maerter in waeter gesoden en daer in gebaet, is goet voor die verharde moeder der vrouwen.

VVynruyt. 111.

VVYnruyt int Latijn Ruta, heeft harde ron-
de steelen, daer aen wassen blaeuachtighe
groene bladen, die welcke zijn sterck van reucke.
ende wort in de Hoven geplant.

Wijnruyte is warm en droogh in den derden
graet. Water hier af gedistileert, is goedt voor
duystere ooghen, daer mede gewassen, het scherpt
het ghesichte seer, ende wijnruyte op vette botter
en broot gegeten, is goet in een vierighe tydt, het
preserveert voor die peste met Godts Gracie, en
maeckt klaer gesichte.

Tot den VVarmoesiers.

GOetgunstighe Vrienden, dattet U.L. al te
samen wel mach gaen is hertelyck myn be-
geren. Ghy weet wel hoe dat die aerde uyt
hem selven niet voorts brengt dan oncruyt,
en dat daerom nootsakelyck het aertryck moet ghe-
bout wesen sullender vruchten af komen, ende daer
en boven al ist datmen goet kruyt plant, so wil noch-
tans altyt het onkruyt boven het goede kruyt wassen,
om dat te verdrucken. Soo mede ist met onse bedur-
ven natuere, die altydt den redelyckheydt rebel ende
wederspannich is, soeckende den geest te verdrucken.
Daerom so salmen met manlycke vroomicheydt onse
bedur-

bedorven natuere teghenstaen, ende doen niet dat het bedorven vleesch lust, maer dat die redelycke Ziele vereyscht. Soo sullen wy altemet onse bedorven natuere verwinnen, en sullen alsoo victorie crygen over ons selven. So dat wy niet en doen dat ons lust maer dat wy behooren te doen. Wy sullen dencken die tyt ons levens is cort, die arbeyt diemen doet in deuchdelycke wercken is haest vergaen, ende het loon sal ewigh dueren. Vaert wel.

Van de Medicinael hof cruyden
ende Warmoes cruyden, natuere,
Cracht, ende Operatie.

Cardo benedict. 112.

Latine Cardo benedictus. 'Tis een dystel
heeft lange hayrchtighe bladeren, rontsom
diep ghesneden. Die steelen zijn rou
ende heyrechtich. 'Tsaet is lang ende wast
in een bolleken, Carnobenedictus wort in de
Hoven ghesayt.

Cardobenedictus is warm en droogh van
natueren, het is een gebenedyt cruyt. Cardobenedictus
ghedroocht, ende in wijn gheleyt daer af ghe-
droncken sterckt die memorie ende zinnen die eenig-
zins gecrenct zijn, is oock goet voor pijn int
hoofd ende voor een vervuyelde mage, reynicht
het bloet, ende opent die verstoptheyt van den
lever ende milte. Cardobenedict water dient
wel om zeere ooghen mede te wasschen,
die daer deur genesen worden. Cardobenedictus
in vier ghesoden ende heet ghedroncken
met een weynich van zijn poeder, doet
wel

wel sweeten, ende verdrijft den vierde daegs coortse, ende den peste, doet oock wel wateren, ende verdrijft den steen: Cardobenedict is oock goet voor drayinge int hooft, ende helpt het gehoor: Pillekens van het Poeder gemaecte met Honich, en die in geswolgen, helpt den benaude borst, en is oock goet voor teeringhe.

Sanikel. 113.

Int Latijne Sanicula. Dit cruyt heeft bruyne groene rontachtighe ghekerfde ende ghehoeckte bladen, ende crijcht twee steelkens op welcke wasen veel ronde knopkens, vol cleyne witte bloemen, ende wort veel in hoven geplant, hoe wel mense ooc int wilt vint.

Sanikel is droogh van natueren, ende t'samen treckende. Sanikel is een seer goet wondt cruyt, ende daerom wortet Sanikel ghenoeemt om dattet ghenesen kan. Dit cruyt cleynkens ghescherft ende met eyeren gebacken ende ghegheten, gheneest gescheurtheyt, ende stopt den loope des buycx. Dit cruyt ghesoden zijnde, ende met Honich ghewelt, is goet voor 't bloet spouwen, ende voor een quade keel, ende vuyl tandtvliesch.

Pimpernel. 114.

Die Pimpernel heet int Latijn Pimpinella.

Heeft lange ghekerfde bladekens, ende zijn boven groen, ende onder blauachtich, ende draecht boven op die steel hoofdekens. En dit cruyt vintmen veel int wilt in de valleyen der Duynen, ende wort oock veel inde hoven ghesaeyt.

Pimpernel is van natueren droogh en coudt in den derden graet. Pimpernel in wijn gheleyt, en daer af ghedroncken, verheucht het herte, ende

[scan 98]

98 Medicinael

maeckt een mensche vrolijck en bly gheestigh. Die selfde Wijn ghedroncken, stelt het bloet overgheven ende bloet pissen, gheneest oock der vrouwen cranckheden ende alle wonden, ende gheneest die cloppinghe des herten.

Thuynkers. 115.

INT Latijn Nasturtium. Heeft smalle gecloven bladen, van smaecke heet en scherp. Die bloemens zijn wit, ende 'tsaet is root, 't wort hier in de moeshoven ghesayt.

Thuynkersse is heet en droog schier in den vierden graet. Jonge Thuynkersse op boter en broot gegeten, is goet voor een vercoude mage: Thuynkers saet ghestooten ende inghenomen maect camergangh, ende verdrijft den wormen, opent der vrouwen stonden, scheyt geronnen bloet, lost fluymen van den borst.

Nippe of Kattecruyt. 116.

INT Latijn Nepita. Heeft langwerpich sachte ende witachtige gekerfde bladen. Die bloemen wasen met croonkens.

Nippe is warm en droogh in den derden graet. Nippe in Wey of Huy ghesoden ende gedroncken, geneest Melaetsheyt ende doot den wormen, ende doet zweeten, ende verdrijft het fenijn van't herte, scheyt gheronnen bloet, alsser yemand is die hem van binnen zeer ghedaen heeft, het reynicht plecken int aensicht als die daer mede gewasschen worden.

Koole. 117.

Die Koole is over al genoeg bekend, ende heet int Latijn Brasica. Van welcken men veelderley soorten vint.

Die

Die Kool is warm en drooch van natueren in den eersten graet. Het afgesoden sappe van den Koolen, met een goet stuc boters ende Suyckers vermenght ende gedroncken, maect camergang ende ruymt de borste van fluymen. Koolsappe door den neuse opgetrocken, suyvert den herssenen, en ooc dat hooft van flegmatique humeuren. Coolsaet is goet inghenomen teghens den wormen, die daer af sterven en uytghedreven worden. Kools blaen in pappe ghescherft, oft op playsteren gheleyt, genesen allerhanden zweeringen.

Suryck of Surckel. 118.

HEet int Latijn Acetosa. Is een wel bekent cruydeken, dat veel in de keucken ende in der medecijnen gebesicht wort.

Surick is cout en drooch van natueren. Surick in boter-melck of way gesoden en ghedroncken, is goed voor inwendighe hitten, suyverd het bloedt, ende beneemt den dorste, ende is oock goed voor heete coortsen ghedroncken, gheneest crawagie of schurfttheyt, hier mede ghewasschen zijnde.

Cicorey en Endivie. 119.

SYn twee seer gemeyne kruyden, ende worden ghenaemt Cichoria ende Endivia.

Cicorey en Endyvie, zijn beyde van eender cragte ende werckinghe, zy zijn cout en droogh by nae in den derden graet. Water van dese cruyden gestilleet ende met Suycker gewelt ende gedroncken, is goet voor een verhitte Maghe ende lever, ende teghens de geelsuchte, ende voor den derden daechs coortse.

[scan 100]

100 Medicinael
 Porceleyn. 120.

INT latijn Portucala. Porceleyn heeft dicke ronden rootachtige steelen, ende dicke lanckachtige bladen ende voor ront, men vintse in de hoven *van selfs* voort comende.

Porceleyn is een seer cout cruyt tot in den derden graet, ende vochtich in den tweeden. Porceleyn met olie ende eeck gegeten als salaet, verdrijft alle inwendige hitte, stopt het Melisoen, maect een ghetemperde maghe soo die verhit is, ende maect een mensche cuys van leven, en is goet tegens heete koortsen. Porceleyn ghestampt zijnde, is goet gheleyt op't wilt vier, ende op roode loopende oogen, ende vercoelt alle verhittinghe.

Latou. 121.

LAtuca. Latouwe, wort inde Somer tot salaet ghegeten, ende vercoelt wel het bloet, ende doet wel slapen.

Latouwe is van natueren cout ende vochtig. Die Latouwe in salde gegeten met azijn en oly alst behoort, ververscht het bloedt dat verhit is, ende verdrijft den dorste, ende men slaepther gherustelijc af, ende is goet voor alle hitte om die te blusschen ende te coelen. Latou saet ghestooten ende gegeten met bier ende broodt, waer een goedt slaepdrancxken.

Comcommers. 122.

CVcumer een Comcommer, zijn vruchten die wel bekend sijn, en 't somers by den warmoes luyden vercoft worden.

Comcommers zijn uytter natueren cout en vogtigh. Comcommers bereyt met oly en azijn als salaet, ende altemet gegeten, vercoelen den inwendighe

dige leden die verhit zijn: maer zijn niet goet dickwils ghegheten: maer het saet wort dickwils gebruyckt in de medecijnen om te vercoelen, daert seer wel toe dient.

Pompoenen. 123.

Pepones. Pompoenen zijn groote wel bekende vruchten,

Pompoenen zijn cout en vochtigh van natueren ende zijn gesonder dan Comcommers ghegheten, als die Pompoenen bequamelick gecoockt zijn met soete melck of hutspot-nat, met wat meels, pappe af gemaect ende die gegeten, vercoelen die hitten des maegs, ende is niet ongesont gegeten. 'T saet van de Pompoenen ghestooten of ghepelt, wort dickwils in heete koortsen (om te vercoelen) ghebesight,

Bete. 124.

BEta, Is Bete, een wel bekend warmoes cruyt.

Die Bete is een goet warmoes cruyt. Die Bete wortelkens bequamelijck ghesneden, ende In de olye gesteken, dienen om teere luyden int fundament te setten, om alsoo camergangh te maken, me machse oock snijden om in de neusgaten te steken, 'twelck dient om die herssenen te suyveren, ende is oock goet voor pijn int hooft. Als die Bete wel ghestoof is, ende met oly en azijn over ghegoten is, dat is een spijs die ghesont is ende lichtelijck verteert wordt.

Kervel, 215.

CEresolium. Kervel, wort daghelijcx moes af ghecoockt.

Kervel die eerste snee wat ghewrongen zijnde, ende in een nieuwe aerden pot met wijn ghesoden,

G ij

dese

102 Medicinael

dese Wijn deur een doeck gedaen zijnde, ende daer nae opghewelt met suycker, is goet ghedroncken van den gheen die gevallen hebben ende geronnen bloet int lijf hebben. Kervel warmoes ghegheten doet wel wateren ende verdrijft den steen. Kervel is oock goet voor een quade maghe, ende voor pijn in de zijde.

Corael cruyt. 126.

Dit cruyt heet int Latijn Asparagus.

Corael-cruyt ghenaeemt int latijn Asparagus, is getempert van natueren. Die jonge speerkens van Sperges kooctmen *eude* eetmen als salaat met ooly ende eeck, ende het maeckt openinghe, suyvert ooc den borste van dicke fluymen, maeckt couragie voor den ghehouden, ende is oock goet ghebesicht voor die geelsucht.

Alsem. 127.

Absienthium. Alsmen van welcke men tweederley int ghebruyck vint. Die ghemeen Alsem ende die Roomsche Alsem: Die ghemeene Alsem heeft aschverwige bladen, die seer ghekerft zijn ende bitter van smake, ende draecht cleyne geele knopkens tot bloemen. Die Roomsche Alsem heeft cleyne ghekerfde bladekens.

Alsem is warm in den eersten graet, ende droog in den derden. Conserf van Alsem ofte ooc Alsem Wijn zijn goet ghebesicht voor een quade maghe ende voor een vercoude lever, ende voor die gheelsuchte ende watersuchte, ende doot den wormen, stilt het braken van boven ende reynicht het bloet Olye van Alsem dient om te strijcken op den buycke ende navel ende polsen ende onder die neusgaten om den wormen te dooden.

Betoni.

Bethonie. 128.

BETHONICA, of Bethonia. Beton is een gebenedijt cruyt, ende wort veel ghebruyckt inder medecijen ende inde keucken. Bethonie heeft langachtige doncker groene bladen, rontsom gekerft ghelijck een sage, lieffelijck van reucke ende heeft een viercantige rouwe steel, daer een paersche are op wast met schoone welrieckende bloemkens. Bethoni wast int wilt maer wort meest in hoven geplamt.

Natuere.

Bethonie is warm en droogh tot in den 2. graet. Bethonie in hutspot nat gekooct ende gedroncken, is goet voor luyden die in teeringhe zijn, reynicht den dorst en longen van fluymen. De drooge bladeren van Bethonie ghepulveriseert, met Mede gedroncken, zijn goet ghedroncken van den geen die de senuwen ghetrocken worden ofte ontcrimpen. Item helpt den vroukens die met die moeder gequelt zijn, ende doet haer kranckheydt komen. Is oock goet voor een verstopte lever, milte ende neiren, ende voor watersuchtigheydt. Conserve van Bethonie altemet inghenomen, is goet voor pijn int hoofd, sterckt het gesicht ende mage, geneest loopende oogen, bevrijdt van catarren. Bethonie ghesoden met honich ende bier, is goet gedroncken voor fluymen op die borste, drijft af den steen, opent der vrouwen stonden, ende maeckt wat camerganck, is goet voor toverij ende spokery, ende voro onrustige droomen.

Tot den Herbaristen Verma-
ninghe.

SEer beminde Broeders ick wensche V.L. toe
veel ghelucks ende salicheyts, Ghy weet wel
lieve Broeders dat al't ghene dat uytwendigh
is in de werelt, doet ons aenwysinghe tot het
gheen dat inwendich is. Ende dat aertsch is thoont
ons dat Hemels is. Alsmen dan gaet herbariseeren
soo behoortmen met groote innicheyt te aenmercken
die wonderlycke wercken Gods. En daer by sonder-
lincx uyt te bedencken. By exempel men siet die Son-
ne schoon schynen, men hoort die Vogelkens lustigh
Fluyten, men siet die Bloemkens schoon uyter aer-
den spruyten, wy ontfangen die vruchten der aerden,
wy hebben gediensigheyt van den beesten, die Zee
die spyst ons, wy hebben veranderinghe van tyden,
Wat leeren ons anders alle dese Creatures? Dan
datter een God is, die Hemel ende aerde met al 'tgheen
datter inne is van nie tmet alleen geschapen, ende ge-
maeckt heeft. Ende ons het gebruyc zynder Creatue-
ren ghegeven heeft. Die overal tegenwoordig is, diet
al siet ende weet, die nimmermeer goet ongheloont en
laet noch quaet ongestraft. Dese lieve God sullen wy
vreesen, eeren, dienen ende lief hebben, loven en danc-
ken van alle zyn weldaden, hem bidden om vergiffen-
nisse van onse sonden die wy bedreven hebben, ende
bidden oock om gratie om voortaan sober, Godvrug-
tigh ende rechtveerdigh te leven. Doende een an-
der so wy wilden ons te geschien, ende ons selve oef-
fenende in de wercken van barmhertigheyt, so sullen
wy Gods gratie tytelyck ontfanghen, ende comen na
dit

Cruyt-Boecxken. 105

dit ellendighe leven, tot die vreucht ende blyschappe
des eeuwighen levens. Twelck ons Godt die Hee-
re gunnen wil, door Iesum Christum zynen lieven
Sone onsen Heere, Amen.

Van de Herbariseercruyden
die men int wildt vint, Natuere,
Cracht, ende Operatie.

Ons Heeren speercruyt. 129.

INT Latijn Lancia Christi. Dit cruydeken heeft
maer een blat, daer by een steelken, met een
langh smalle tongesken. Ende wast omtrent
Haerlem in vochtighe duyn Beemden.

Lancia Christi, of ons Heeren Speercruyt, is
drooghe in den derden graet, Dit is een wel bekend
cruydeken by de Barbiers, want het cureert alle
wonden ende oock gescheurtheyt. In wijn geso-
kens ende gedroncken, ende met natte doecx-
kens over den wonden gheleyt. In cleyne bier ghe-
soden zijnde ende ghedroncken, is goet voor een
heete lever, ende vierighe coortsen.

Clissen. 130.

CLissen zijn tweederley, groote Clissen en cle-
ne Clissen. Die grooten heeten in de Apteec
int Latijn Lappa Major, ende die cleyne Lappa Mi-
nor. Die Clissen zijn genoegh bekend, want sy was-
sen over al by den wegghen ontrent Haerlem.

Natuere.

Clissen hebben een verdroogende ende verteeren-
de Natuere.

G v

Cracht

106 Medicinael
 Cracht ende werckinghe.

't Saet van de groote Clissen ghepulveriseert ende met Wijn ingedroncken is seer goet voor den geen die Sciatica hebben. Die wortelen een vierendeel loot zwaer inghenomen met kernen van Pijn Appel nootkens, is seer costelijck ghedroncken voor den geen die etter en bloet spouwen. Die groene bladen gestooten met wit van een eye ghemench, heelen verbrantheyt, ende zijn oock goed op alle oude ulveratien geleyd.

Clissen zijn heet en drooch in den derden graed, zy verteeren ende verdrooghen. Die wortel hier af in Wijn ghesoden ende ghedroncke, is goed voor kichen, ende voor den geen die etter en bloet spouwen, en doet oock water losen.

Reyne vaer. 131.

REyne-vaer heetmen int Latijn Tanacerum, ende in duydsche oock worm cruyt, ende wast hooger dan een knye, met veel gekerfde steelkens. 'Tsaet is geel, het wast omtrent Haerlem overvloedich by die wegen.

Reyne-vaer is heet en drooch in den tweeden graet, 't saet hier af is goet wormcruyt, men macht in nemen met suycker of met braen appel voor die wormen, 't is oeck goet genut van den gheen die met pijn hun water maken.

Hoef-blaen. 132.

HOefvlaen Latine Tussilago, Vel Vngula Cabalina. Heeft groote rontachtige bladen, met veel uytstekende hoecxken, die onder vael ende boven groen zijn, en draecht geele bloemkens, ende wast veel in vette vochtighe Thuynen, ende by den weghen omtrent Haerlem.

Hoef-

Hoefblaen zijn vercoelende en verdrooghende van natueren. Dit cruyt op heete ghezwellen gheleyt treckt die hitten nae hem, geneset oock 'twilt vier, loepende oogen, schurfde hoofden, verbrant-heyte van 't vier ende van der Sonne. Water hier af ghedistileert, verdrijft den droogen hoeste, als ment in drinckt.

Hellem cruyt. 133.

LAtine Serophularia, Dit cruyt heeft viercante holle steelen, met bruyne gekerfde bladen, den Netelen by nae ghelijck. Die bloemen zijn paersachtich ende ghelijcken een helmken. Die wortel is wit ende heeft veel knobbelen. Dit cruyt wast overvloedich omtrent Haerlem by den stooten.

Hellem cruyt is warm ende droogh in den deren graet, Dit cruyt en wortelen in pappe ghecoockt met Azijn ende Boter by ghedaen, is goet voor zwellinge ende harde klieren, daer op gheleyt zijnde.

Glaes Cruyt. 134.

GLas cruyt int Latijn Paritaria. Heeft ronde teere deurschijnende bruyvroode steelen, en heeft lang werpige bladen. Die wortel is rootachtigh ende wast garen omtrent oudem ueren ende in de grast mueren in Haerlem ende daer buyten.

Glas cruyt is van ghetemperde natuere. Dit cruyt ghestooten met Azijn, bluscht het heylich vier, het treckt die hitten uyt den lenden, en is goet voor Flerecijn ende verdrijft die zwellingen, op gheleyt zijnde. Glas cruyt gesoden ende gedroncken, is goet tegen den ouden hoest, Graveel, ende droppel pisse, men macht cruyt oock warm op die Blase legghen.

Scabioos

108 Medicinael
 Scabioos. 135.

INt Latijn Scabiosa. Heeft langhe smalle asver-
wige hayrchtighe ghekerfde bladen, met een
ronde hayrchtighe steel. Daer op wast een paer-
sche blauachtighe bloeme. Die wortel is wit en
lanck, ende wast overvloedich ontrent Haerlem,
in grasachtige santplaetsen onder 't cooren.

Scabioos is warm en droogh van natueren.
Scabioos water ghedroncken, is goet teghen het
Pleuris ende pijn in der zijde. Scabioos gesoden
ende gedroncken met Suycker, suyvert den borst
endel ongen, verdrijft den hoest ende oock ruydichey-
t ende schurftheyt, ende doet apostematien vergaen, is
oock goet voro die Peste met drijakel gedroncken.

Huyslook of donderbaert. 136.

IN de apteek heet het Barva Iovis. Heeft groote
vette dicke smalle bladen, en krijght een steel
omtrent een voet hoogh, oock met bladen becleet,
ende wast op dacken ende mueren binnen Haerlem.

Huyslook is cout en drooge in den derden gaet.

Huyslook gestamt en met bier gecooct, is goet
geleyt op vierige blaren ende quade puysten, diese
doet vergaen ende verdroogen. Dit cruyt gestamt ende
opt voorhoofd gheleyt, doet vergaen die weedom
van den hoofde, die van de hitte comt. 'T is oock
goet voor 't wilt bier, ende roode loopende oogen, ende
voor 't root Melisoen, ende voor een vierige mont.

Fye-cruyt. 137.

INt Latijn Sophia, heeft cleyne ghesneden blade-
kens, ende roode steelen, met bleeck geele bloem-
kens die in haukens veranderen, daer cleyne roodt
sadeken in leyt, 'twelckmen noemt roodt melisoen
saet, het wast by die weggen omtrent Haerlem.

Fye-cruyt

Cruyt Boecxken.

109

Fye-cruyt van welcken men het zaet noemt root Melisoen saet. Dit zaet in soete melck wel gesoden zijnde, en dan heet ghegheten, is goet voor 't root Melisoen, ende voor den buyckloop.

Lepel-blaen. 138.

INT Latijn Cochlearia, Heeft dickachtighe baden gelijck een vlack lepelken, ende krijgt witte bloemkens, wast veel by den dijcken ende int riet omtrent Haerlem.

Lepelblaen zijn warm en droogh van natueren.

Dit cruyt eetmen op botter en broot, of men stampet ende slatet deur met Pittouwe, of men sietet in bier. Dit ghenutticht, is goet voor Scheurbuyc ende een quade mont, ende verdrijft oock vlecken.

Wollecruyt. 139.

INT Latijn Verbascum, inde apteek heetet Tapcus Barbarus. Heeft sachte wolachtige blaeden, met een langhe steele, daer veel schoone gheelee bloemkens aen wassen, ende wast omtrent Haerlem in santachtighe plecken.

Wolle cruyt is droogh van natueren. Dit cruyt met den wortel ghesoden en ghedroncken, is goet voor't roodt Melisoen of voor den buyckloope, en voor een quade hoest, ende om etterighe fluymen uyt den borst te verdrijven, ende voor ghescheurtheyt, 't is oock goet voor den aembey, ende tantweer, oft zwellighe in den keel.

Netelen. 140.

NEtelen int Latijn Vrtica. Zijn wel bekend, want sy wassen over al by die wegghen ende thuynen omtrent Haerlem, zijn tweederley, dove Netelen, ende brandende Netelen.

Netelen zijn heet en droog van natueren. Nete-
len

[scan 110]

110 Medicinael

len gesoden ende gedroncken, doen wel water losen, ende is goet teghens den steen. Die bladeren van Netelen gestoten zijnde, ende met Sout vermengt, ghenesen zweeringen, Cancker, Bloetzweeren, ende beten van dulle honden, opgeleyt zijnde.

Gerwe. 141.

INT Latijn Millefolium. Heeft ronde steelkens, ende lange gekerfde bladekens, wast overal by die wegghen, ende op den wallen omtrent Haerlem.

Gerwe is een heylsaem verdrogent cruydeken.

Dit cruyt gescherft ende met een Eye ghebacken is goet gegeten voor gheschurftheyt, of het Melisoen, ende alle overvloedige bloetganck, ende stopt den vrouweu haer stonden, ende geneest oock de wonden.

Steenbreecke. 142.

DAT cruyt heet int Latijne Saxifraga.

Steenbreeck is warm van natuere. Dit cruyt in Wijn ghesoden zijnde, ende ghedroncken, reynicht de nieren ende Blase, doet den steen rijzen, ende breect hem, ende verdrijftse, is goet voor den droppel pisse, ende pijn of weedom in den Lenden.

Centaurea of cleyne Sanctorie. 143.

INT Latijn Sentaureum Minus. Dit cruyt heeft cantighe steelkens, ende cleyne bladerkens, en schoone roode lijfverwige bloemkens, ende men vindt overvloedich wssen omtrent Haerlem, in santachtige gronden.

Santorie oft Centaurea, is warm van naturen.

Dit cruyt in bier gesoden ende ghedroncken: verdrijft coortsen ende fluymen, doot ooc wormen, opent den

den verstopte lever, reynicht wonden ende zweeringen, ende is goet voor die geelsucht inghenomen.

Nacht schade. 144.

HEet in de Apteec Solatrum, nacht schade heeft ronde steelen omtrent een voet hooch, en heeft zwert groene bladen. Die bloemkens zijn wit, ende die besikens zijn eerst groene ende na swert, wast overvloedich in drooge sloten, en by de wegen omtrent Haerlem.

Nachtschade is cout en drooch in den tweeden graet. Water hier af ghedistilleert, ende doecken in genet ende opgeleyt, verdrijft 'twilt vier, hoeft pijn, ende heete gheswellen.

Waterkers. 145.

VVaterkers heet in den Apteec Nasturtium Aquaticum, heeft ronde hole steelen, schoone groene rontachtige bladen. Die bloemkens zijn wit ende cleyn. Dit cruydeken wast veel wint water in sloten omtrent Haerlem.

Waterkersse is warm en drooch in den tweeden/ graet, ende wast in den sloten. Dit cruyt gepluckt ende wel schoon gelesen ende gewasschen ende bereyt als salaet met Azijn en oly, is goet alsoo gegeten voor die geen die 't graveel hebben ende met pijn hun water maken, ende is ooc goet voor die coude pisse ende teghens alle verstoptheyt in der nieren ende blase.

Winterkers. 146.

INT Latijne Nasturtum Hubernum. Dit cruydt heeft groene vette effene rontachtige bladeren en draecht geele bloemkens, ende wast in de hoven ende gebouwde plaetsen omtrent Haerlem van selfs.

Dit cruyt heeft die selfde natuere met Waterkersse.

[scan 112]

112 Medicinael

kersse, men macht oock in salaet eten, ende het doet wel water losen, geneest den droppel pisse, ende is goet voor den broken steen,

Senegroen, 147.

SEnegroen heetmen int Latijn Solidago, ende in den Apteeck Bugula, Senegroen spreyt hem lancx de aerde, heeft swarte groene bladen, ende heeft viercantige rechtachtige steelkens, die bloemkens zijn meestendeel blaeu, ende wassen in grasachtighe velden ontrent Haerlem.

Senegroen wast in hooge grasachtighe velden, en is drooch van natueren. Dit cruyt gesoden ende gedroncken, is goet voor den geen die hen binnens lijfs seer ghedaen hebben van stooten of vallen, het doet geronnen bloet scheyden, ende is oock goet ghedroncken voor die Geelsucht ende quade coortsen.

Alfs rancken. 148.

DAt cruyt heet int Latijn Amara dulcis. Theeft langhe houtachtighe steelen, ende wast by die boomen ende Heyninghen op, by die weggen ontrent Haerlem.

Alfs rancken zijn warm en drooch van natueren, het wast by die weggen, ende draech blauwe bloemkens, van fatsoen als Turcx hoeykens. Alfs rancken ghesoden met wijn, ende ghedroncken, is goet voor den gheen die gevallen ende hen binnens lijfs seer gedaen hebben, want het doet het geronnen bloet scheyden, ende doet den urine af gaen. 'tis oock goet voor quetsueren, het opent die verstopte lever, ende is goet voor die Geelsuchte.

Kruys-Kruyt. 149.

KRuys-cruyt Latijne Senecio. Heeft diepe ghekerfde lange bladen, wast by den wegen, ende in
Thuynen

Thuynten die onghebout leggen binnen en buyten Haerlem, ende men hangt dit cruydeken op die vogel koukens, tot vermakelijckheyten van de vogelkens.

Kruys cruyt is van vercoelende natuere. Dit cruyt met wortel met al in Malevesei gesoden en gedroncken, geneest die pijn van een vercoude Mage. Die bladers machmen swinters voor Salaet eten: cruys cruyt gestooten, ende in Pap gemengt met en goet stuck boters, rijpt zweeringen, ende doetse uytbreken als mense daer opleyt.

Iuffrou merck. 150.

Iuffrou merck heet int Latijn Apium Palustre, ende heeft donckere groene blinckende bladen, rontsom ghekerft, ende krijgen croonkens met witte bloemkens, daer cleyne sadeken af comt, wast veel ontrent Haerlem by die lage wegen ende dijcken. Juffrou merck is heet en drooch van natueren Dit cruyt in cleyne biert gesoden ende op gewelt met fijne Heunich, ende daer af gedroncken smorgens en t'savonds, is goet voor pijn in den Lenden, het breeckt den steen, ende doet wel water losen, ende verdrijft het fenijn. 'Tsaet genutticht, maect een welrieckende mont. In Wijn ghesoden met Pieterceliwortel, is goet gedroncken voor't water.

Guychel heyl. 151.

Dit Cruyt is den muere gelijk, dan't heeft rode bloemkens, ende cleyne vierkante steelkens, 'twast overvloedich ontrent Haerlem, in de Cooren landen alst Cooren van 'tlant is.

Guychel heyl ghenamemt Anagallis of roode Muer is warm en drooch. Dit cruyt in Wijn gesoden ende gedroncken, is goet tegen die verstoptheyten van den lever, ende weedom van den nieren,

H

en voor

[scan 114]

114 Medicinael

en voor beten van fenijnige dieren, dit selfde nat uyt die hant in de neeusgaten opgetrocken zijnde suyvert die Herssenen, ende treckt veel vuylicheyts uyt den hoofde. Dit cruyt geneest oock zweeringhen.

Teskens cruyt. 152.

INt Latijn Pera, & Bursa pastoris. Dit cruyt

heeft ronde taye steelkens een voet hoech, met langhe diepe ghesnegen bladekens, zijn bloemkens zijn wit, eude als die vergaen, soo wordent Teskens, ende wassen by die wegghen ende dijcken omtrent Haerlem.

Teskens cruyt vercoelt en treckt te samen. Dit cruydeken ghedrooght ende gesoden in roode wijn alsment van doen heeft, is goet ghedroncken voor't root Melisoen, voor den loope des buycx, en voor bloet pissen, ende voor het overvloedich bloeden van vrouwen stonden: Ende het sappe uyt dit cruyt gheperst, is goet voor het bloeden uyt den neuse.

Venus hayr of Steen-Ruyte. 153.

RVta Muraria, Inden Apteck Capillis veneris,

Venus hayr is een cleyn cruydeken, ende wast in oude vochtige mueren, ende in putten ende diet cruydeken is van natueren ghetempert. Venus hayr in cleyn bier ghesoden met Soet hout, is goet ghedroncken voor benautheyt op die borst, doet wel fluymen lossen, ende breeckt den steen, opent die verstoptheyt van den lever ende milte, ende beneemt het bloet spouwen.

Berch knoppen. 154.

Dit cruydeken heet int Latijn Vermicularis, ende Crassula minor.

Berch knoppen die men ooc noemt Muerpeper wast op dacken ende mueren, ende is heet en droog van

116 Medicinael

boven op bruyn groen zijn ende onder aschverwig.
Die Byvoet wast overvloedich by die wegen ontrent Haerlem, en is tweederley, rootsteelde Byvoet, ende wilsteelde Byvoet.

Byvoet is warm en tsamen treckende van naturen. Byvoet in bier oft Wijn ghesoden ende gedroncken is goet voor vrouwen die zwaren arbeyt hebben, ende gaerne blyde Moeder waren, het vordert oock seer den vrouwrn haer stonden gedroncken ende oock in voet water geseten, is oock goet voor den steen ende geelsucht. Byvoet in water gesoden, is gesont om den voeten in te wasschen. Ende daer Byvoet in Huys is, is goet voor toverye, ende diet over wegh by hem draecht als hy reyst, sal niet lichtelijck moede werden, als men seyt.

Agrimonie. 158.

INT Latijn Agrimonia, Heeft langhe afsschverwige hayrchtighe bladen die steel wast hoger dan een voet, ende heeft geele bloemkens, wassende d'een boven d'ander aenden steel, ende wast ontrent Haerlem in grasachtige valleyn seer veel.

Agrimonie is heet en vrooch in den tweeden, graet. Agrimonie ghesoden ende ghedroncken, is goet voro alle inwendighe zweetinghen int ljjif ende voor bloetpissen, verdrijft het fenijn, opent ende suyvert die lever, ende maecktse sterck. Agrimonie, met azijn gestooten ende opgeleyt, verdrijft Canc-ker, Vrattem Hayrworm ende alle quade zeeren en geneest beten van dulle honden.

Weech-brede. 159.

INT Latijn Plantagor. Die Weechbree heeft breede groote bladen, met seven ribbekens ende heeft een Ayre ghelijck een trosken daer't saet in leyt

Noch

Noch soo isser Weechbree met vijf ribbekens, dat heeft langhe smalle bladen. Die Weech bree wast over al by die grasachtighe wegen omtrent Haerlem, en is tweederley, smalle Weegbrede, die meest houts ribbe heet, ende breede Weechbree die meest ghebreyckt wort.

Wechbreede is cout ende droogh in den tweeden graet. Weechbreede gesoden ende gedroncken, is goet voro het bloetspouwen, root Melisoen, bloedt pissen, loop der catarren, vrouwen stonden. Het Weechbreede saet gesoden in soete melck en het gedroncken, is goet voor den buyckloop. Weechbree water is seer goet voor een quade keel mede ghegorgelt, ende voor een sweeringhe, ende het bloeden des mondts mede ghespoelt. Die bladeren zijn goet geleyt op de hitte des Flerecijs, om die hitten uyt te trecken ende te versachten.

Hoppe-kruyt. 160.

HOppecruyt wort in den Apteeck ghenaemt

Lupulus. Heeft ronde scherpe steelen daer mede dattet hem selven wint, om bomen of staken, ende heeft driekantige zwert groene bladen, ende crijcht ronde witte bellekens, die sterck van reuck zijn. Hoppecruyt wast veel van selfs omtrent Haerlem, op die wallekens van de slooten, ende wort oock gheplant.

Hoppecruyt is warm en droogh in den tweeden graedt. Als die Hoppe eerst uyt komt, die spruytkens een weynich ghesoden ende ghegheten, als Salade met Olye ende Eeck, suyvert het bloedt, maect wat camerganghs, verdryft schurftende ruydicheydt, het opent die verstoptheydt des Levers ende der Milte, het reynicht

H iij

van 't

Cruyt Boecxken.

119

overvloedich omtrent Haerlem op hoog grasachtich ongebout Land, ende wort oock in Thuynen gheplant.

Hypericon is warm en drooch in den derden graet. Hypericon water af gedistileert, is goet gedroncken voor de vallende siecte. Van dit cruyt een drancxken gemaect ende gedroncken, verdrijft den derden ende vierden daeghs coortse, het doet wel water maken, en is goet voor den steen in der blase ende voor lammicheyt. Die oly van Ipericon, gheneest alle verouderde wonden, ulceratien.

Ooghentroost. 164.

Dit cruydeken heet int Latijn Eupragia. Het is een schoon cruydeken met veel steelkens en heeft zwert groene ghekerfde bladekens, zijn bloemkens zijn cleyn ende wit, met geel en purper besprengt. Die wortel is cleyn: Oogen troost wast veel omtrent Haerlem in grasachtige velden, ende bloeyt omtrent de Hoy tijd, maer het wil in gheen Thuynen wassen.

Oogen-troost is warm ende drooch van naturen. Water van dit cruyt gedistileert ende die ooghen mede ghewasschen, maeckt clare ooghen, ende verbetert het ghesicht. Wijn van Oogen-troost ghedroncken, sterckt die memorie, ende verdrijft den Geelsucht.

WIntergroen. 165.

Int Latijn Pirola. Heeft negen of thien groene rontachtige bladen, ende heeft een steelken, daer schone witte bloemkens op wassen, rieckende als Maybloemkens, ende wast overvloedich ontrent Haerlem in groene valeyen.

Winter-groen genaemt int Latijn Pirola, wast

H iij

in de

[scan 120]

120 Medicinael

in de valeyen der Duynen, en draecht witte bloemkens, en zijn seer lieflijk van reucke, en is cout en droogh van natueren. Dit cruydeken is een goedt wout cruyt, ende geneest loopende gaten ende buyle zweeringhen, men macht in Wijn sieden ende drincken, ende legghen doecxken (hier in ghenet) op wonden of op fistulen ende verbrantheyt, ende soo salt met Gods hulpe ghenesen.

Ganserick of klick. 166.

INT Latijn Argentina. Heeft teere dunne steelkens ende smalle ghekerfde bladen, die nae die aerde asverwich zijn, ende boven groen. Die bloemkens zijn geel: Ende wast ontrent Haerlem by die wegghen overvloedich.

Ganserick is drooch en cout in den derden graet. Ganserick ghesoden ende ghedroncken, stopt den buyckloop ende den stonden der vrouwen, doet oock geronnen bloet scheyden, ende mede gespoelt, is goet voor zweeringhe des monts, dient ooc om roode loopende oogen te wasschen, ende buyle wonden te suyveren.

Drie-bladt. 167.

Dit cruyt machmen noemen int Latijn Tri-Folium Palustre.

Drie blat wast 't Aelberts Bergh in de Meerkens, ende is seer bitter van smaecke. Dit cruyt ghedroocht ende met Bier opghesoden ende deur ghedaen zijnde, ende wederom met Heunich opgewelt, is goet ghedroncken voor scheurbuyck, ende voor een volle borst met fluymen verladen, is oock goet voor bloet spouwen, ende die gebreck in den lever hebben, dit cruyt nemen die Schippers mee gedroocht, die verde reysen doen.

Coeck-

Cruyt-Boecxken.

121

Coeck-Coecx-Broot. 168

COOeckcoecx-broot heetmen in den Apteec Al-
Ieluya ende vansomme Trifolium Acetosum.
Dit cruydeken heeft geen steel, die bladen wassen
van de wortel op, ende ghelijcken bycans den cla-
ver. Het plach overvloedich te wassen int Haerle-
merhout.

Coeckcoecx broot, 't welckmen oock noemt cla-
ver Surick, is cout en droogh van natueren. Dit
cruyt geeten als Salaet met Oly ende Azijn, is
goet voor een quade Mage, want het graegt wel,
ende maect appetijd. Dat selfde cruyt ghesoden en
den mond mede ghespoelt, is goet voor een vuyle
stinckende mont, ende zweeringhe des selfs.

Hertshooren. 169.

Hertshooren heet int Latijn Cornu Cervinum.

Het is een cleyn cruydeken, uytgestreckt lanx
de aerde daer veel ganx is, ende heeft bladekens als
getacte Hertshooren, ende heeft een steelken daer een
ayrken op wast, ende men vinter veel int Haerlemer
hout lanx die wegh.

Natuere

Dit cruydeken is cout en drooch van naturen.

Werckinghe.

Dit cruydeken cleynkens gescherft, ende met een
Ey ghebacken in de panne, soodanige koecxkens
zijn goet geeten voor den buyckloop, ende bloet pis-
sen, tegen 't graveel, ende tegen het druypen der cater-
ren, ende fvoor die overvloedighe vloet der vrouwen
stonden, ende is in als gelijc den Weechbreede,
men macht oock drooghen teghens den Winter.

Hontstonghe. 170.

Hontstonghe Latine Ginogloffa. Heeft lange
smalle bladeren, ende die bloemen zijn pur-

H v

per

[scan 122]

122 Medicinael

per bruyn, ende wast overvloedich in santachtighe gronde by die wegghen ontrent Haerlem.

Natuere.

Hont-stonge is cout en drooch van natueren.

Werckinghe.

Hont-stonghe cruyt ende ooc die wortel in water ghesoden, is goet om mede te gorgelen voor een vierige keel, ende dient oock om een quade mond mede te wassen. Die Hont-stonge is ooc een heelsaem cruyt, bequaem zijnde om wonden mede te cureren, ende 'twilt vier mede te verdooven, met Gerste meel Pappe gemenjt ende opgeleyt.

Tot den Tafel-Lieden.

GOethertighe Mannen, God die Heere gunne V.L. wel te varen. Ghy weet wel datmen sober, Godvruchtich, ende rechtvaerdich moet leven in dese Werelt, Want dat Godt den Heer aenghenaem is, ende ons saligh ende profytich. Soo dat de Wyse Mannen in der conste der Medecynen ons leeren datter geen beter remedie en is, om meest alderhande siecten te genesen, ende om die ghesontheyt te onderhouden, als soberheyt van ipys en dranck, soo als wy daghelycx voor onse ooghen sien, dat sobere menschen, langhen tyt cloeck ende ghesont leven, ende contrarie die gulsighe menschen die als Verckens leven, hebben ghestadige quellagie van sieckten ende crancheden. Op dat ghy dan langhe ghesont meucht leven, ende dattet u wel magh gaen: Soo weest sober van leven, op dat oock mede
V.L.

V.L. wat mach overschieten, daer ghy de arme menschen, 't welc die Lidtmaten Christi zyn, mede spysen ende decken meucht, waer deur ghy tydelyc meucht gebenedyt worden van God *den* Heere, ende namaels comen ten eeuwighe leven. 'Twelck den Heere deur zyn barmhertigheyt ons gunnen wil, Amen.

Hier na volghen Keucken
Medecijnen.

Melck. 171.

MELck is goet gegeten van luyden die in teeringhe zijn, of die out en cout zijn, ende ooc voor jonge kinderkens, want Melc voet wel, ende maeckt goet bloet, bysonder schape Melck met Roose water en stoc suycker op geweld, ende laeu gedroncken, is goet voor een benaude borst om fluymen te doen loosien, dient oock om zeere oogen mede te wasschen, om pijn en smert te doen vergaen. Melc versoden op de helft met een stuck staels, is goet gedroncken voor *den* buycloop. Soete Melck gesoden met Sali, is goet mede gegorgelt voor den huyge ende een vierighe keele.

Boter. 172.

Die Boter is seer te prijsen, want die Boter versacht ende verbetert alle dinghen, ende voed meer dan eenich olye. Die boter vet ghegheten op broot, maect openinge, eude salft het lichaem van binnen, doet weedom en pijn vergaen, ende is goet voor een coude ende drooge hoest, versacht den pijn der lendens, en is ooc goet voor den steen, ende dient tot alle dinghen om te versaften ende te salven.
het

124 Medicinael

het lichaem van buyten of van binnen, waer toe bequaem is May Boter, die daer toe gemaect wort, en diemen in den Apteeck te coope vint.

Kase. 173.

Die oude Kase gegeten, is een drooghe hertige cost, en dient wel gegeten, van den geen die een stercke Maghe hebben, die zwaren arbeyt doen, en cloeck en ghesont zijn: Maer siecke ende teere luyden die behoorende weynich te eeten, want sy is quaet om te verdouwen, maer hoese jongher is, hoese beter te verdouwen is. Kase ghegheten na den eeten, fluyt de Maghe toe, ende set die spijsse ter neer, ende is mitsdien goet teghens 't opstijgen, ende belet het druypen van der catarren.

Honich. 174.

Die Honich is warm en drooch van natueren.

Witte maechden Honich geslicht of in bier gesoden, is goet genutticht voor den hoeste, ende quade dorst, doet wel fluymen lossen, ende maect openinge, en is oock goet voor den steen, doet wel water losen. Honich met water opgewelt, is goet mede gegorgelt voor een quade keel. Heunich gegeten voet wel, ende sterckt oude lendens, ende geeft couragie, bysonder goede Mede ghedroncken die van Heunich gewrongen wort.

Vleesche. 175.

RUnderen Vleesch gerooct oft gesouten ooc mede Speck: Desgelijcx Hazen, Conynen, Eentvoghels, Zwanen, ghesoden of ghebraden, soo 't behoort, is goede hertighe spijsse gegeten voor gesunde luyden, en die een goede Maghe hebben: maer voor siecke ende teere luyden dienen beter jonghe Hoenderkens, Calfs vleesch, of Lams vleesch,

Cruyt-Boecxken. 125

vleesch en dat gesoden oft gebraden, en daer nae cleynkens gehact ende gestooft met Wijn, Suyc-ker ende Corenten.

Vissche. 176.

DEsgelijcx Zeevisschen, Laberdaen, Stoc-
visch, Haringh, en sodanige Casteel spijs is
hertighe cost voor gesunde luyden: maer niet
voor siecken, den welcken best dient Meyr vissche, te
weten een Baerse of Snoecxken, gebraen of gesoden,
ende met gepelde boter ende azijn overgegoten, met
uyt gedruct sappe van Orangie Appelen of Lymoe-
nen, 't welck een seer ghesonde cost is.

Eyeren. 177.

VERsche ende weecke Eyeren is een rechte spijs
voor siecke luyden, niet te min de gesonden be-
gherense oock wel. Die weecke Eyers, alst witte
maer gestremt is, zijn goet geeten voor luyden die
in teeringe zijn ende die een benaude dorst hebben, sy
voeden wel ende verteeren lichtelick, ende maken
versch bloet in den mensche, bysonder alsmer een
goede teughe Wijns op drinckt: Want men seyde.
Op een Ey een dronc, schaer den Meester een pondt?
Maer ist wyn, soo ist medecyn.

Sout. 178.

MEN seyde voor een waer woort: Sout is beter dan
Gout, want men sonder Sout qualic leven mag
maer wel sonder Gout. Sout is van natueren warm
en drooch in den vierden graet. Sout gewreven met
oly, of cleyn gestooten in olie geleyt, is goet alle da-
gen gewreven oft flerecijn, ende dient ooc wel tot
crouwagie ende schurfttheyt: Sout bewaert visch en
vleesche voor stincken ende vergaen.

Azijn.

[scan 126]

126 Medicinael
 Azijn. 179.

EDick of Azijn is van natueren cout en droog, ende comt in veel dingen te passe, om walginghe te maken ofte overgeven salmen nemen Eec, sout ende olie mengent onder malcander, ende drinckent laeu inne, en daer na salmen den vinger of een veder in de keele steken. In tijden van Peste gebruyctmen Goutsblom-eec ende Vlier-eec met wat Driakels. Azijn opgewelt met suycker of Heunich, met ses granen Peper, is een medicijne om appetijt te maken.

Water. 180.

VVater is een van de vier Elementen, wesende cout en vochtich van natueren. Stilstaende wateren, die ruycken, zijn ongesont mede te coocken, maer loopent water ende putwater, dat veel geroert ende geput wort, ende claer is sonder reuc of smaec, dat is gesont water: Men seyt water ghedroncken van gesunde luyden engeeft noch en neemt: noch-tans cout water gedroncken, is goet tegens inwendige hetten, ende is oock goet roode oogen mede genet ende met natte doecxkens opt voorhoofd geleyt, dient ooc mede om te gorgelen ende den mont mede te spoelen, ende uyt die hant in de neus wat opgehaelt voor een seer hoofft dat van hetten comt.

Cracht ende operatie van nieu
 ghevonden Cruyden.
 Mechoacan. 181.

Dit is een vreemde wortel die uyt Indien
 in dese landen ghebracht wordt daermen
 eertijts niet af gheweten en heeft. Dese
 wortel wordt bevonden datse heeft een
purgerende cracht, waer die witte die beste
 ende

ende vetste is. Dese wortel wort seer gepresen voor die watersuchticheyt. Neemt een vierendeel loots van de wortel Mechoacan, en pulveriseertse cleyn, doet dit poeder in een Roomerken fransche Wijn, dits goet ghedroncken voor dicke buycken en watersuchticheydt, dits voor een out mensche: maer een kint geeftmen de helft min in, 'teender reyse.

Salsaparilla en heylich hout. 182.

DEse coopmanshap is wel bekend van den

meesters die verstant hebben om Pocken te genesen, want Salsaparil en lignum Ginacum, crachtigh goet zijn om 'tbloet te suyveren, ende schurfft of rappicheyt te genesen, ende loopende gaten mede te cureren, men machse zieden in cleyn bier met wat gepelde rasynen, dese dranc is goet gedroncken voor alle lieden die pockich en schurfft zijn of quade lopende gaten hebben, men macht beyde gelijcx besien of elck bysonder, gesoden als boven.

Tabac. 183.

Dit is een cruyt dat uyt West Indien herwaerts

over ghevoert wort, gedroogt met groote menigten, en wort op een sonderlinge maniere gebesigt, sommige leggen een blat in een croes Wijns te weyck een gantsche nachte, en drincken daechs daer aen den Wijn, ende worden mitsdien veel fluymen en quatten quijt. Ander nement cruyt ghedroogt en stekent aen brant, en slurffen den roock door een pijpken in haer keel, dat den rooc wederom tot den neusgaten uyt comt, en dit is goet voor veel ghebreken, soo als men seyt, want die dit doen, worden op staende voet veel humeuren en leelicke taye vochticheden quijt, als men dagelijcx by experientie bevint.

Van

Van den Graden daer hier dic-
maels af vermaent wordt,
Hoemen die verstaen sal

Dat is te verstaen, als of men seyden, laeu
water die eerste graedt, heet water den
tweeden graed, noch heeter den derden
graed, siedent heet en onlydelijck in den
vierden gaet. So mede of men seyden, gracht wa-
ter is cout in den eersten graet, sneewater is coud
in den tweeden graet, sneewater is coudt in den den
derden graet, yswater is aller coutste ende onlyde-
lick in den vierden gaet.

Van 't Herbariseren.

OM te gaen Herbariseren dat is om cruy-
den te vergaren of daer opte speculeeren
so salmen die Bloemen, Cruyden, Vruch-
ten, Zaden en Wortelen, op zijn behoor-
like tijt plucken ende vergaderen, ende ghebruyc-
ken die elcx nae zijn gelegentheyt. In den Lenten
ofte voor Somer vergadertmen Wortelen, als
zijn Alantwortel, Bevermel wortel, Eringium, *Etcetera*.
Men salse schoon wasschen, ende hangense te droo-
ghen, of confytense. Item die conserve van den
bloemen ende jonge spruytkens, diemen met suyc-
ker confijt als zijn Violen, Roosen, Alsem, die sal
men plucken, als die schoon opgegaen zijn in schoon
weder. Den cruyden om te distilleeren, als zijn By-
voet, Consili, Weechbree, dat doetmen in den May
tijt, want dan hebben die cruyden cracht, en zijn
vol saps. Te mits Somer, haeltmen cruyden om
te broo-

te droogen, om die te ghebruycken alst passe geven sal in den winter. In den Herfst vergadertmen saet, als Daucus, Pietercelij, Venckel, ende ooc wortelen, als Heemst wortel, diemen wech leyt om te besigen alse niet te krijgen en zijn. Beminde Leser hier mede vaert wel, en danct God den Heere, die ons 'tgebruyc zijnder creaturen in dese tijt der gratien verleent heeft, ende leest also dat ghy namaels in der eeuwicheyt met den Almogenden bloem-maker moocht leven in eeuwige ruste: Ende wenscht oock goet diet vergatert heeft.

F I N I S.

Hier naer begint een Remedie Boecxken. Inhoudende hoe me met cleynen costen ooc met bekende slechte remedie, allerhande crancheden ende siecten sal genesen, nut ende profijtelijc zijnde voor een yegelijc. Maer bysonder voor arme menschen, of die met wercken van barmherticheyt, schamele crancke menschen begeeren te genesen en bystant te doen.

Voor-reden tot den Leser.

BEminde Leser die Heere laet u wel varen. Nademael wy al te samen Broeders en Susters zyn gesprooten van Adam en Eva onse voorouders tot trooste ende behulpsaemheydt van malcanderen. want wy al te samen gebreckelycke menschen zyn vol ellendigheyt, ende veelderhande siecten ende crancheden onderworpen. Soo ist dat die broederlycke liefde vereyscht, ende die natuere uytwyst

I

dat

130 Medicinael

dat d'eene mensche den anderen (in laste ende in noot zynde) bystant behoort te doen, ende in siecte ende in cranckheyt behoort te besoecken ende te vertroosten, niet alleen met soete woorden, maer ooc metter daet behulpelyc behoort te zyn, 'twelckmen aenmerckende heeft my goet gedocht dit cleyne Remedi Boecxken te presenteeren tot behulpelycheyt van een yder, maer bysonder tot troost van siecke arme menschen, om met die minste costen ende bekendste remedien te behelpen ende te ghenesen. Waer af ons Christus selfs een exempel heeft ghegeven, die allerhande sieckten ende cranckheden ghenesen heeft, ende belooft heeft, den wercken van barmherticheyt (uyt liefde ghedaen) te vergelden met het eeuwighe leven. Soo moeten wy ons dan niet schamen noch laeten verdrieten alsulcke werkken te doen die ons van den Heere bevolen zyn, ende natuerlycken zyn, ende die so overvloedigh ge loont sullen werden, tytlyc op dese Werelt, ende eeuwichlyck in den Hemel.

Vaert wel.

Om schurfde hoofden te
ghenesen.

NEmt Clijf blaen siet die met water, ende
reynigt daer 'thoof mede. Neemt dan ge-
stooten Hoolwortel en Bakelaer, ziet die
in versche mayboter met wat boom-olie
ende wat azijns in een ongeglast potteken, neemt dan
gewreven zwevel, roertet onder malcanderen, tot
dat styvert, ende smeert met dese salve het hooft.

Of smeertet op nieuwe gemalen mostaert, 'tsal
ghenesen met Gods gratie.

Om luy-

Remedi Boecxken.

131

Om luysen te verdryven.

NEemt ghestooten Luys-cruyt, menghet met

Oly, ende doeter wat Quicsilvers by, ende strijckt daer mede, het verdrijft de Luysen van den hoofde, ende van alle plaetsen des lichaems, ende geneest oock quade cruagie ende schurfttheyt, ende dat jeucksel.

Dat selfde doet oock Luys-cruyt in azijn ghe-
weyckt ende de kleederen daer mede bestreecken,
verdrijft de Luysen.

Om pyne des Hoefts te genesen,
komende van koude.

Slet Roosemareyn in Bier een quartier uys,
doet dan die Roosemareyn uyt, ende doeter in
wat folie, en Suycker, en boter, met een weynich
Rogghe meels, eet daer af altemet warm, het is
seer goet.

Item, neemt Salie en Bethonie, leghtse in
Wijn ende drinckt daer af.

Of conserf van Roosemareyn, of van Bethonie
ingenomen, die groote van een Castaengie, met
wat ghestooten Caneel, ende Note Muschaet.

Item, in voetwater geseten daer Camillen in
ghesoden zijn, ende Sout daer by ghedaen zijnde,
treckt die pijn uyt den hoofde.

Magelēyn gebreven ende aen geroken, of Ma-
gelēyn water opgetrocken met den neuse uyt het
hol des hants, doet die pijn vergaen.

Soo daer verstoptheyt is van Camerganck, so
salmen 't savonts hoofd pillkens innemen een
vierendeel loots. Of neemt smorghens in een vie-
rendeel loots Senepoer met warm ghebotert bier
met wat Suyckers.

I ij

Om

Om pijn des hoofts te genesen
comende van hitten.

NEemt Rooswater met een weynichsken Roos-
eecks, ende rieckt daer aen, ende trect wat op
in de neuse, ende die pijn sal terstont vergaen, men
mach oock Camfer riecken.

Item die plaetse daer die pijn is, salmen be-
strijcken met Roos salf, ende nemen Rooswater,
Rooseeck, Roosolie, van elcx wat onder malcander
gheslaghen, en daer een doeck in ghenet ende dubbel
voort voor-hoofd gebonden, ende alst drooch is we-
derop ververst.

Tot Camergang salmen innemen, Pruym-cruyt
een Loot met warm Bier, Boter ende Suycker.

Om beroertenisse te ghenesen.

Die dese seeckte hebben, die sullen veel cruyts
besigen, by sonder Note Muschaet, en sullen
hun wachten voor coude en vochtigheyt,
ende voor veel slapens by dage, ende sullen 'thoofd
warm houden, ende vrijven ende strijckent hoofd, oock
die Necke, Polsen, Handen en Voeten, al neerwaerts
aen met Spijck oly, ende Oly van Vossen, oock
met Brandewijn, ende men sal een doecxken om
den hals dragen, en daermen strijckt, dat die olye
daer aen blijven mach.

Item neemt Salie, Betoni, Ysop ende Roos-
mareyn, elcx een handt vol ghesoden in cleyn bier,
tot het derden deel verkoect is, ende van deur ge-
daen zijnde, soo weltet wederom op met Honich,
ende daer salmen daghelijcx adrincken, oock sal-
men altemet drincken Lavendel-water, ende men-
ghelent onder die daghelijckse dranck,

Tot Camergangh salmen in nemen 'tsavondts
nae

na den eeten hoeft Pillen, eens sweecks.

Oock salmen vniesinge maken met ghestooten Mageleyn, mostaert en Gengber gemengt met wat Honich, ende in de neus gaten gedaen.

Driakel is oock goet gebesicht in dese sieckte.

Voor beroertenisse van der tonge.

ALS die tonge beroert is dat men qualijck spreken mach, soo salmen den tonge soetelijck vrijven met een weynichsken Driakel gemengt met wat Lavendel-water, ende nemen wat gestooten Muschaet in den mont, gemengt met wat conserve van Roosemareyn, ende laten koppen setten achter in die neck.

Om die ydelheyt des hoofts te ghenesen,
ende om die sinnen te stercken.

Die zijn memorie wat ghemindert is, die sal

Wijn drincken, daer Confilie de Greyn, ofte Cardobenedict in geweyct heeft, want dit sterckt die memorie seer, ende men sal vrolijc van gemoeude leven, van hem settende ende verjaghende alle swaermoedicheyt ende quade fantasyen.

Tot purgatie sullense innemen Diacatolicon een loot, Senepoer een schrupel, ghemengt met Duyvekervel water, ende drincken dat smorgens heet inne.

Sy sullen hun wachten voor swaere spijsse, dat grof en zwaer bloet maect in den mensche, als is gesouten vleesche, Case, Melc, ende wesen sober in spijsse ende dranck, ende vrolijc van leven.

Sy sullen de handen, 't aensicht, ende de Voeten altemet wassen, ende wandelen op genoechlicke plaetsen met soet geselschap.

Om die draeyinge des Hoofts
te genesen.

Die de wervel sieckte heeft, sal hem wachten,
draeyende ende omloopende dingen aen te sien.
Tot purgatie sullense in nemen Pruymen cruyt
ende Diacatolicon elcx een loot, en drinckent laeu
in met gesuyckert bier.

Men sal oock cooringhe maecken met Oly ende
water, ende steken daer nae een Vinger in de keele
om over te gheven.

Men sal een betu wortel wat snijden ende steec-
ken een stucxken in de neusgaten, om 't hooft te rey-
nighen.

Nae den eeten salmen een stucxken Que-vleesch
eeten of een corstken broots om die Mage te sluy-
ten teghens 't opstijghen.

Phrenesi te genesen.

PHrenesi is een rasernije des hoofts, met een
stercke coortse, comende van verhitticheyt des
bloets.

Dees salmen purgeeren met Pruym-cruyt ende
Diacatolicon elcx een loot ghemengt onder een met
een droncxken Gerst water.

Menb sal oock den Patient doen lateu, ende bin-
den voor't hooft een dubbelde doec, genet in Roos-
olie ende Rooswater.

Des avonts salmen hem in gheven een slaep=
drancxkeu, te weten, Syroop van bollen, en once
met warm bier inghedroncken, ende strijckent voor-
hooft, die slapen, Neusgaten, ende Polsen met Olie
van bollen.

Sijn spijs en dranck sullen al vercoelende zijn.
van den

Die met dese Passie gequelt zijn, sullen haer selven God den Heere bevelen, ende sullen 'tsavonts sober eeten, ende sullen gewennen op hun zyde te slapen, ende met het hoofd vry hooge leggende.

Sy sullen purgeren met Diaphenicon en Diacatolicon elcx een loot, en drinckent inne met Bethonie ende Duyvekervel water elcx twee oncen.

Sy sullen walgingen maken, met Radijs, Water, Oly, Eeck en Heunich, en steken de vinger in de keele, ende maken te cooren.

Sy sullen oock den hoofd Ader doen laten.

Vallende sieckte te ghenesen.

Die hier gebreck af heeft sal by naest zittende slapen, om te beletten die opstijginge nae den hoofde.

Men sal een dranc coocken van Ysop, Salie en Bethonie elcx een hantvol gesoden in een mengelen biers, met Anijs saet een loot, Soethout twee loot, Rosijnen gepelt een half vierendeel, deur gedaen zijnde salment opwellen met Heunich, een half vierendeel Syroop van Ysop, een once met twee lepelen Eecx.

Tot purgatie salmen in nemen, Diaphenicon een loot, Agaricus Trociscatus een halfvierenneel-loodts ghemenght met een dronccken van de voorgenoemde dranck.

'T hoeft salmen tegen de vloech op kemmen, ende men sal altemet in nemen, Driakel een vierendeel loots met wat botert bier.

Men zal oock verniesinge maecken met Notemuschaet, Naghelen en Peper, elcx een weynigken cleyn ghestooten zijnde, salment in de neusgaten op snuyven.

36 Medicinael

Popelsije te ghenesen.

MEn sal in dese passie het hoofd kemmen, den
hals wel vrijven, ende strijcken neerwaerts
met spijcolie.

Tot verniesinge salmen nemen Nieswortel, Mo-
staert saet, ende Pyrethrum, elcx een weynichsken,
ghepulveriseert zijnde salment deur een schafte in
de neus blasen.

Die dranc sal zijn Salie ende Rosemareyn, elcx
een hant vol ghekoockt in bier deur gedaen sijnde,
salment op wellen met Heunich ende Note Muscaet.

Om te cooren of over te geven, salmen in geven
Radijs en Vijgen aen stucken gesneden, ende ghe-
soden in water, ende deur gedaen zijnde, salmer by
doen Heunich, Olie ende Azijn, en helpen dan als-
ment ingenomen heeft, met een veder te steken in
de keel, in de olie eerst gedaen.

Caternen te ghenesen.

Die dit gebrec heeft, sal sober zijn Avontmael
houden, ende eeten weecke Eyeren, ende schou-
wen Eeck en roocke.

Men sal een drancke koocken van Gerste ende
Soet-hout, ende deur gedaen zijnde salemender on-
der mengen Heunich van Roosen.

Tot purgatie salmen in nemen hoofd Pillen een
vierendeel loots, Diacatolicon een loot, met een
weynichsken Senepoers gemenght in warm bier
salment indrincken.

Tot benisinge salmen nemen Mageleyn, Nigel-
la, Note muschaet elcx een schrupel, ende latent
pulversieren, ende treckent met die wint des neus
in de ueuse.

Op't hoofd salmen dragen een saecxken met Roo-
sen, Ca-

sen, Camillen, Laurenblaen, elcx een hantvol, Note-
Muschaet, Nagelen elcx een vierendeel loots ghe-
stooten tot pulver.

Doofheyt te ghenesen.

Die hert hoorende geworden is, sal nemen Be-
thoni, Ysop, ende Mageleyn, elcx een hantvol, ende
siedent in cleyn bier, ende deur gedaen zijnde sal-
ment opwellen met Honich, ende een lepel of twee
Azijns, daer salmen af drincken vier of vijf dagen.

Item maect purgatie met Daelcruyt ende Dia-
catolicon elcx een loot, ende drincktet in met een
teughe warm bier.

Dracht in oore boom wolle, daer oly van bit-
ter Amandelen aen gedaen is.

Gorgelt met water daer Mostaert in geroert is
met een weynichsken Azijns.

Voor het bloeden uyt den neuse.

MEn salt aensicht besprengen met cout water,
en spoelender oock den mont mede.

Tot remedie salmen nemen Roos- eec, ende maken
daer een dubbele doec in nat, ende bindense voor
't voor hoeft, ende leggender oock een in den Necke.

Om seere ooghen te ghenesen.

Als de ooghen root zijn en smerten, ende oock
tranen, dan salmen nemen wit van een Eye,
en cloppent altemael tot wit schuym, dan later
staen versijgen, en daer speelt water uyt, dat sal-
men mengen met vrouwen sock, ende daer salmen
altemet wat of in de oogen druypen.

Oock salmense altemet wassen met laeu dun-
ne bier.

Voor schemeringe in de oogen, so salmen Wijn

I v

cruyt

[scan 138]

138 Medicinael

ruyt ruycken ende eeten, ende oock oogen troost
in spijsen bruycken.

Als die oogen dic en duyster zijn. So salmender in
doen 'tsap van Schelcruyt, of nemen wat gewreven
stock suycker, ende wasschen de oogen daer mede.

Voor den stanck des monds.

Als die mont stinct, so salmense wassen met
goede oude Wijn. Ende als het tant vleesche
bloet, so neemt een weynigsken gewreven Spaens-
groen, vrijfter mede de tanden, en wasset wederom
af met schoon reghenwater. Maer men moetet
niet in zwelghen.

Voor den tant pyn.

VOor den tant-zweer so siet in azijn Pyretrum
ende Ysop, ende wast daer de tanden mede.

Of neemt een hant vol Gerste, ende een half
vierendeel Vijgen aen stucken gesneden, ende een
hantvol Moerbesien blaen, sietet wel met malcan-
der, ende doeter by een weynichscken Azijs,

Van benautheydt des keels.

Die een benaude keele heeft, die salse van buy-
ten smeeren met Camil olie, ende olie van soete
Amandelen en doender een vuyl servet om. Ende
gorgelen met water van Camillen, weech breede, ende
Diamorum. Of met wat waters, eeck en heunich
onder een gewelt op't vier, en daer mede gegorgelt.

Voor die hoeste ende benautheydt
op die borst.

MEn sal nemen Soet-hout en schrapent, ende
cloppent plat, twee loot anijs saet ende venc-
kelsaet een loot t'samen, Vijghen acht of negen in
stucken

Remedi Boecxken. 139

stucken gesneden. Siet die met malcander in soete Wijn, ende deur gedaen zijnde weltet op met Heunich of Suycker, ende drinckt daer altemet af.

Ende strijct die borst uytwendich met olie van bitter Amandelen. Altemet salmen besighen wat suycker penny.

Voor een quade Maghe.

Alsem Wijn gedroncken is goet voor een quade

Mage. Ofte Peper in spijsse gegeten. Ooc Wijn azijn maect appetijt. Ofte cappers met azijn gegeten zijn goet. Of altemet wat brandewijn ghebesigt.

Die ghebreck hebben van walgen ofte overgeven, die sullen wat Spaensche wijn besigen, sullen een stuccken Que vleesch eeten, na eden eten, ende drincken wat Wyn van Granaten.

Van teeringhen.

LUyden die in Teeringe zijn die spouwen bloedige fluymen, die welcke lelick riecken. Neemt Gerste, ziet die in water tot datse splyt. Dit water deur een doec gedaen zynde, salment op wellen met Suycker ofte Heunich van Roosen: die dranck is goet voor lieden die in Teeringhe zijn.

Voor een crancke Lever.

Die een crancke ende verstopte Lever heeft, die sal altemet Syrope van Alsem besigen.

Voor een verhitte Lever, besichtmen Syrope van Violen of van Roosen.

Voor die Geelsuchte.

Die dese ziekte heeft zalmen purgeren met camergang, aldus: Neemt bloemkens van Violen en Barnaga bloemkens van elcx een goede struyc sietse in Schape wey, deur ghedaen zynde, roert daer

[scan 140]

140 Medicinael

daer in een once Caffiafistel, ende drinct daer uyt.

Het is oock seer goet datmen koringe ofte over-
geven maeckt, soo als hier volcht. Siet Gerste
ende Radijs met malkander in water, ende deur-
gedaen zijnde, doeter by Oly, Eeck ende Boter, en
laet dat laeu indrincken, steect daer na een vinger
inde keele om te cooren.

Colicompas te genesen.

DIT is een onlijdelijcke pijn, komende van
verhoolen ende besloten winden, in de darmen
vergadert zijnde.

Dees salmen purgeeren met een loodt Dael-
kruyts drinct in met heet bier, wel gebotert ende
gesuyckert.

Men mach ooc Camillen sieden in wijn of bier
deur ghedaen zijnde, salment in drincken met een
weynich gestooten Anys-saet.

Neemt Anijs-saet, Venckel-saet, Lavas-saet,
Soet-hout, Caneel van elcx een weynichsken stoo-
tet tot pulver ende eet hier af.

Oly van Camillen van buyten opgestreecken
daer die pijn is, helpt seere.

Ooc Sout ende Semel, ende Camillen, elcx een
hantvol geroost in een nieuwe Panne, ende tusschen
twee doecxken geleyt op die stede daer die pijn is,
helpt met Godts gratie.

Voor wormen.

Langhe Rasynen gegeten dooden de Wormen:

Desghelijcx doet oock Cool-saet in genomen.

Item vijlsel van Hert-hooren inghedroncken
met vierendeel loots. Desghelijcx Oly van Alsem ende
van bitter Amandelen, ghestreken op den Mage
ende op den Buyck, dooden den Wormen.

Van den

Van den buyckloop.

Die guer ghebreck af heeft, die sal soetemelck
zieden op die helft, ende drincken daer af
heet, ende houden hem warm ende stille.

Note Muscaet ghestooten, ende in een Ey gebac-
ken is goet gegeten voor den buyckloop.

Om ruydigheyt te genesen.

MEn sal een purgatie in nemen van Seneblaen,
gecoockt in wey, met een weynichsken Anijs-
saet, met gepelde Rasijnen een hant vol, ende men
salt warm drincken.

Item men sal een salfken maken van gestooten
Bakelaer, Hool-wortelen, Zwevel, ende mengent met
smeer van gerooct vleesch, ende smeert het schurft
daer mede, ende oock in alle die vouwen der leden.

Watersucht te ghenesen.

Die dese passie heeft, moet weynich eten ende
minder drincken, ende oeffenen zyn leden in
gaen, staen ende arbeyden, ende wachten
hem over dach te slapen, ende voor vochticheyd.

Hy sal maken een poederken dat hy eeten sal
met gekerft broot.

Neemt Caneel, Gengber, Brem-zaet, Bake-
laer, Anijs-zaet, Soethout, altemael cleyn gestoo-
ten zijnde, ende daer dickwils afgenut, of drinc-
kent met Fransche Wijn.

Steen ghenesen

Die hier ghebrec af heeft, sal nemen de kake-
beenkens van Snoecken, een vierendeel loots
ghepulveriseert ende met wijn inghedroncken, ende
strijcken zyn lendens en blase met Olye van Ca-
millen of Schorpioenen olie.

Item

[scan 142]

142 Medicinael

Item, neemt Anijs-saet, Venckel-saet, Pieterceli-saet, Breem-saet, Daucus-saet, Jouffroumerck-saet, ende Soethout, altemael kleyn gestoten zijnde, maect hier af een poerken ende eetet in wel gebotert Bier en broot.

Remedi voor de Coortse ende Peste

Die de Coortse heeft, salmen doen laten, hy sal inne nemen fijne Veneetsche Driakel, een viendeel loots met Gouts Bloem Eeck, en sal daer op leggen zweeten warm toegedeckt zijnde. Dat selfde is oock goet voor die Peste.

Teghens de Pestilentie, als
men hier nae beschreven vint.

TEn eersten als u eenighe grouwel op den hals komt, denckende met de gave Gods besmet te wesen, soo gaet terstont ende maect u water, ende proeft het middelste, ist noch brack, soo bent ghy daer noch dry van, maer ist dat het ontlaet ofte soet wort, so ist quaet, soo moet ghy neerstelijck ghebruycken dese naervolgende materien.

Ende ist dat ghy 's avonts ende morgens u eyghen water wat cout innemen, het middelste dat is seer goet voor diese niet en heeft, om daer van bevrijdt te wesen.

Ten tweeden sult ghy in u huys hebben onvolprijselijcke Genever-olie, want dese is soo uytnemende goet tegen de Peste, dat degene die daer alle morghen van drincken, bewaert ende gepreserveert zijn, jae al waert datse in suspecte huysen ende by de siecken gingen.

De cranc-

De crancken besoeckers sullen gebruycken Metridaet, die oprecht ende onvervalscht is, des morgens een Boon groot, met een weynich van den alderbesten ende outsten Wijn-azijn die op Goutbloemen ghedistilleert is, ende wanneer sy by die Crancken gaen, sullen sy haer lippen ende Neusgaten met Metridaet bestrijcken, ende eenen azijnigen neusdoeck in de handen houden, ende sullen met Gods gratie bewaert wesen.

Item Genever-water smorgens gedroncken, bewaert u oock teghen gecorrumpeerde lucht, ofte een boon groot Metridaet smorghens inghenomen en daer op eenen Tinne lepel vol Gheuver water gedroncken.

Een seer stercke preservatie in tyt
van Pestilentie.

Veneetsche Tiriac, ende Metridaet elcx even veel onder malcanderen ghemenght, daer van gebruyckt alle Morgens een boon groot, ende drinct daer nae eenen Tinne lepel vol Alsem water, hier mede sult ghy bewaert zijn, al gingt ghy het eene Pesthuys uyt ende t'ander in, behoudelijck de genade Gods.

Om noch voor de selve sieckte versekert te wesen, sult ghy alle morgen in u huys branden een half vierendeel goede Wieroock, ende dat op drie of vier verscheyden plaetsen ofte Cameren van den Huyse.

Item en sal niemant te lange vasten, noch smorghens nuchteren uyt den huysse gaen, ende principelijck alst regenachtich ofte droevich nevelachtich weder is, en sal niemandt uyt gaen voor ofte nae der Sonnen.

Een yghelijc sal hem oock wachten van grooten ar-

144 Medicinael

ten arbeyt, ende van Venus spel, ende voor thoornen ende gramschap.

V Huys suldy wel bewaren voor quade dampen ende infecte Lucht, smorgens ende 'tsavonts wierooc brandende, ende in den dach met versch water begietende, ende uywe Vloeren met Wilgen-bladeren ende Wijngaert-bladeren bestroyen.

Hier na volcht eenen goeden dranck.
tot Preservatie.

NEemt Eel-savye bladeren, Vlier-bladeren ende Breem-bladeren, elcx even veel, sietse in claer Renschen Wijn, daer inne doet gestooten Gengber, hier van suldy smorghens drincken eenen goeden teuch eer ghy uyt den huys gaet.

Item als ghy gaet in eenighe plaetsen die seer ontsteken zijn, so hebt een Spongie gedoopt inouden stercken Wijn-Azijn, die met Goutblommen gedistrilleert is.

Oft wrijft ende waxht u aensicht smorgens met eenen Azijnige doeck, ende bestrijckt uwe lippen ende neusgaten met oprechte Methridaet. Ende beveelt u voorts den almachtigen onser aller Medecijn, beyde des Lichaems ende der Zielen.

Hier volcht noch een costelyck Preservatyf teghen vergiftighe Lucht.

NEemt Poleye ende Wijn-ruyte, Vlier bladeren ende roode Byvoet, van dese viere elcx een goede hant vol, stootet wel cleyn in eenen Mortier (maer datmen toesie datter geen looc in gestooten zy) alst wel cleyn is, soo doeter by eenen Bredaschen pot goede Wijn-azijn, dat is een bol Wtersche mate. Ende stotoet daer mede noch een weynich, dan douwet door eenen doec in een schoon Glas, ende drinct daer

daer af alle smorghens een halven Wijn roomer.

Hier na volcht eenen seer costelycken ende wonderlycken Pest-dranck, waer mede eertydts in de Stadt van Ceulen ghenesen zyn meer dan vier duysent menschen.

ALsoo haest als ghy voelt dat ghy den flach op den hals hebt, soo neemt haestelijck (eer u den slaep bedriegt) Celidonia met de bladeren ende bloemen ende Wijnruyte, elcx een goede hant vol, hier toe neemt een Breedasche canne Rijnsche Wijnazijn, dat is een bol Wtersche mate, ende sietet met de voorschreven Cruyden op de helft, daer nae doetet door eenen doeck in een reyn glas, hier van sal den Patient in nemen eenen goeden dronc, te weten, eeneni Wijn romer vol ofte meer nae alle mogelijcheyd, dan sal den Patient hem stellen by een goet vier van Eycken Spaenderen, soo langhe dat hy wel zweete, ende houden hem zonder slapen.

Remedie teghen de selve siecte.

Maer oft nu also waer dat u die Almachtighe

God zijnde Roede wilde laten proeven, ende u met de selve sieckte wilde besoecken, so en sult ghy uwen moet niet laten sincken, noch u selven zwaerhertich maken maer dencken ende vertrouwen dat den ghenen die ons slaet, wederom can ghenesen.

Daeromme wanneer u dunckt dat ghy eenige quade Lucht ontfanghen hebt, ofte dat ghy verschrickt zijt geweest, so neemt een vierendeel loots ghebrant Sout, soo langhe gebrant op een yse dattet niet meer en crijsself, ende zoo veel zwaerte, te weten, Een vierendeel loots Veneetsche Tiriatic, die doet in een commeken stroom waters, ende

K

dat

[scan 146]

146 Medicinael

dat cout ingedroncken, 't sal het bloet doen *scheyden*.

Ende oft u yemant wilde raden om te doen laten, dat sult ghy geensins doen, ten waer by advijs van eenen ervaren Medecijn (die de ghelegentheyte der saken ingesien hebbende) u sulcx mocht raden.

Maer om dat den voornoemden dranc seer sterck is om in te nemen, ende noch veel quader om in te houden, so doet aldus. So haest als ghy den dranc ghedroncken hebt, so neemt Eye onder u Keele so lange alst mogelijcken is om in te houden.

Item also haest als ghy den dranc gedroncken hebt, of eer ghy hem drinckt (nae dattet u best te pas comt (soo sult ghy een dracht setten.

Item dese Dranc ingenomen, ende uwe Dracht ghemaectt hebbende, sult ghy u wel wachten om niet te slapen, totter tijdt toe, dat ghy siet dat u Drachte draeght ende schoon staet.

Hier is noch by gevoecht een warachtich Recept, waer mede ontallic veel menschen haer hebben beschermt ende bewaert

TWee loot Veneetsche Tiriac, een loot Methri-daet, een half loot vant Gulden Eye, Specie Liberantes een quintel, Tormentil, Diptanus, Boliarum, van elcx een Schrupel. De Wortele ende Boli Armeni, stoot wel ende menghet onder malcander met 'tsap van Lymoenen, ende bewaert dit wel, ende gebruyckt het alst noot doen sal.

Als hem dan yemant qualic bevoelt, soo neemt van dese voorschreven Compositie, de swaerte van anderhalven Gout gulden, dat is omtrent drie Engelschen stijf, ende drinct dit met wijn of goet bier, dan stelt den Patient voor een goet Eycken vier dat hy aent zweeten comt, ende dan in een bedde

bedde wel warm gedeckt, dit doet binnen vijf ofte ses uren noch eens, ende den Patient sal (deur Gods genade) hier mede gepreserveert ende vry wesen voor dien aenstoot.

Om een dracht metter haest te setten.

NEemt een Meesters Tange, oft yet anders daer ghy 't vel mede lichten meucht, ende snijdt dat met een scheerken boven af, de breedte van eenen Penninck groot, dat gedaen zijnde, leghter dan op de wortel van kerscruyt, ende daer boven op een Coolblat met de Ribzyde, ende verbint het so.

Ende by aldien dat de dracht niet en draegt, so neemt dese nae beschreven Salve, genaemt Trec salve.

Dese bladeren van Kers-cruyt een goet deel wel cleyn ghestooten, daer by suldy doen swarte Seepe acht loot, onghesouten boter zes loot, kneet dit onder malcanderen tot een zalve, ende daer mede suldy handelen, als hier nae voicht.

Neemt van de voorschreven Salve, ende smeert die op de Ribzyde vant Coolblat, ende legget dat op de Dracht, met wortel van Kers-cruyt daer onder, dit verbindt ende ververst tweemaal des daechs soo lange dat het vier oft Kole uyt gevallen is, ende uytgevallen sijnde, sult ghy u best doen, om 't selve wederom te ghenesen.

Een Dracht te maken sonder pyn.

den tydt langher.

NEemt een cruyt dat men noemt Hanevoet, wrijft dat in u hand aen stucken datter het sap uyt comt, dat cruyd doet metter sap in een Nootschelle, so vol dat ghyt stijf neer douwen moet om de schelpe opt vel te doen raken, dat sal binnen

148 Medicinael

twaaelf uren een bleyne maken die sult ghy boven af snyden, ende Kers-cruyt daer op leggen, als boven.

Alsmen de Drachten vermaeckts, so sal den genen diese vermaeckts eenen doeck voor den mont binden, van gelijcken sal oock den Patient eenen doeck voor den mont gebonden worden, om 't selve niet te riecken, want het eenen buylen stanc is seer vergiftich ende smettelick. Wanneer ghy beducht zijt datter yemant van uwen familie infect is, so ist voor alle noodich, dat een yeghelijck van uwen Huysen een Dracht make, ende ist dan datse yemant heeft, soo en salt u alle gelijck niet hinderen, ende des neen, soo en sal u Dracht niet schaden. Om de Pest te onderkennen by een Bloetsweer, soo weet dat een Bloetsweer heeft een wit hooft oft puyste, ende eenen Heve van Peste, heeft een blaeu bloemken boven breeder dan op die Heve.

Een ander proeve.

Alst geen blaeu bloemken en heeft, so neemt jonge spruyten van witten Wijngaert, ende de spruyten van Wijnruyte, ende de spruyten van Vlier, ende wit Mostaert saet, al t'samen cleyn gestooten gelijck een salve, ende dat op een doecxken gesmeert, ende op den Heve ofte sweer geleyt, ist van de Peste, so salt boven heel blaeu worden, ende dan suldy het velleken af doen, ende de wortel van Kers-cruyt daer op leggen met een trecplaester daer over.

Een ander proeve.

Ghy sult weten, ende daer neerstich op mercken, dat in de dunnen of lischken, heeft haer de Peste lancwerpich, boven met een scherp ruggesgen, onder de kaken ofte Wangen, by nae desgelijcx, onder de Oxcelen wat ronder: maer op te armen, beenen

nen ende ander leden heel ront als een Bloetzweer. Als u de Peste gheheven is, ende worpt een blaue bloemken, soo en dorfdy geen Dracht maken maer neemt een luttel Potaschs ende so veel Weedaschs met wat spaensche Zeep, ende een hantvol Eelsavie, stoot dit ende maecktet tot een salve, daer van maecket een cleyn Plaetsterken, soo groot als den Heve groot is, ende leghtse daer op, het sal open gaen, ende 't vier sal den Patient uyt vallen.

Dese voor noemde salve is seer goet, ende wort geheeten een brandt salve. Maer by aldien ghy daer gheen bloemken aen siet, soo meucht ghy dit niet doen: maer sult op een bequame plaetse een dracht maken, om 't vier daer na te doen trecken.

Om te weten ende mercken of u sake
wel of qualijck gaet,

VVAanneer ghy u Dracht voor de derde ofte vierde reyse verbint, soo suldy mercken of die draecht rontsom root ziet, ende ist alsoo, dats een goet teecken, ende soo comt het vier daer na trecken: maer indien de dracht rontsom wit siet, so ist met de doot vermenght, ende ziet alsdan in tijds toe met die Treckplaysteren, hier voorens verhaelt.

Alst vier in den mont ontsteken is.

NEemt een groot stuck swerte Zeepe, met twee of drie Coolbladeren op malcanderen, ende die in den halse of achter in de Necke geleyt, 't sal daer uyt trecken.

Item, of 't vier o boven het Herte lage, ende niet nae de Dracht toewijcken en wilde, so neemt Kick-Vorsschen, ende hout die levendich in uwen mont met den beck na u keele toe, ende sy sullen de viericheyt nae haer trecken.

150 Medicinael

Maer in dien de Vorsschen niet te krijgen en zijn, so verbindet ende bewindet den Patient zyn gheheel hoofd in swarte Seepe. Item of den Patient benoodicht ware dat hy geenen Camergangh en hadde, so neemt een vierendeel Pruymen van Damasco, ende zietse in bier, ende alsse een weynigh inghesoden zijn, soo doeter by een half loot Zenuwe bladeren, dan latet noch een weynich sieden, daer van sal den Patient smorghens drincken een half Commeken, ende hy sal bate vinden.

Van het Aderlaten.

EEn yegelyck sy gewaerschout hem niet te doen laten die onder de 14 jaeren is, ende so ghy alsulcke jonghe lieden ofte jonge kinderen, bevinde Clieren te krijgen, die sult ghy ingheven oprechte Veneetsche Tiriac, met Surckel water, ende legt op de Clieren Veneetsche Tiriac, ende Mostaert-saet ende een ure daer na legter op gestooten Wijn-ruyte met Wijn-Azijn gemenjt, maer en laetse niet slapen, voor dat ghy siet dat de saecke wel gaet.

Item salmen den Patienten wachten datse geen Boomvruchten en gebruycken: Maer die schouwen als vergift, ten ware oockernoten, die moghen sy wel nutten ende besighen.

Item indien de Patienten van Drachten eenich gebreck hielden van vercrompen Zenuwen, so neemt oly van Pier wormen, ende smeertse daer mede tegen een goet vier van Eycken spaenderen, het sal beteren met Gods hulpe.

Ende men waerschout hier by een yder, datse alle vuylicheyte der Siecken sullen begraven inde Aerde, sonder eenige Privaten te gieten.

Remedie

Remedi voor de peste.

IN een vierighe tijdt als die Peste regneert, soo salmen dencken, dat God die Heere op ons verstoort is, ende dat hy ons plaghen wil om onse sonden wil, so van ongelooft, als van een quaet leven, waerom een yeghelijck geraden is, zijn sondich leven te beteren, en hem stellen in een staet van gratie waer in hy begeert te sterven: doende gelijk goede schippers die eer dat sy uyt varen, al dat sy behoeven in een storm, eerst ghereet maken, op alst noot doet, dat sy hun dan weten te behelpen, want dan niemant weet, wat hem overcomen mach, huysden my, morgen dy, want tegens de doot en is geen schilt een teghelijck leve als hy sterven wilt: want dat ghy huysden siet aen u borghers, buyren, vrienden of maeghen, dat selfde mach u oock morghe of overmorghe overcomen, dus laet u raden, biecht ende betert u sondighe leven, ende bidt Godt den Heere om ghenade, ende weest bereyt met de vijf wijse Maechden, op dat ghy meucht in gaen in de vreucht den ewighen leven, als die dwasen sulen uyt ghestooten worden in de eeuwighe verdopenisse. Om nu in tijts toe te sien, so salmen weten dat in vierige tijden de luyden veel koorts onderworpen zijn, veel wordender schurft, ende krijgen pest buylen, en die kinderen zijn dan veel gequelt met wormen, en die menschen blijven haestich doot, dan salmen besigen tot een preservatijf Walschenoten met wijnruyt en vijgen van elcx wat, met een wegnichskem sout, ende eeten daer wat af, ende drincken altemet een lepelen goutblomeec of ander stercken azijn, en netten daer een stoecxken in, om altemet aen te riecken, ende strijcken drie of viermael daechs aen de slaep des

152 Medicinael

hoofte ende onder den neusgaten en op de polsen. Item een stuccken vet boter en broot, met een steelken Wijnruyt gegeten, is oock een goet preservatijf, met Gods Gratie voor die peste, den kinderen salmen oock wat eecx en suyckers laeten innemen, 't welck oock goet is voor de wormen, ende men sal veel suere dingen besigen, want dat is goet in vierige tijden, ende men sal die plaetse schouwen daer die peste is, ende komen oock weynich onder 't volc en wachten sich voor stanck en vuylicheyt. Die de gave Gods crijcht, sal God den Heere om genade bidden, ende doen zijn beste om zijn ghesontheyt wederom te crijghen. Hy sal nemen goet out bier, en makent heet opt vier, en doen daer vry een goet stuck boter in, en doen daer toe een vierendeel loots Veneetsche Driakel van de alderbeste, en drinckt dat alsoo warm met malcander in, en doen daer na zijn beste om aent zweeten te raken, als deur arbeyt, of deur wandelen over de Camer, ende leggen daer na een groot Eycken vier aen, en laten hun warm decken om te zweeten, 't welck de Peste uyt drijft: maer soo lief als hy zijn leven heeft, sal hem wachten voor slapen op die tijt, en binden onder die voeten Sout, Radijs, cruymen van rogghen Broot, Seep, stootent onder malcanderen ende bindent met een Coolblat onder die voeten, om 't vier van 't herte te trecken en doen hem terstondt laten, ende nemen een stercke purgatie in, ende maken te voren, ende soo erghent eenighe viericheyt openbaert, 'tzy van buylen of puysten, daer salmen oplegghen Gerste meel Pap, ghesoden met Vijghen aen stucken ghesneden, een Leli wortel met het loof, een Coolsblat wel cleyn ghestampt, ende met een stuck boters een Pap af gemaect, en bevelent voorts den ghebenedijde Heere Jesum

sum Christum, oock machmen innemen een dronc Cardobenedict Water, oft Goutbloem-Eeck, of een doyr van een Eye, met een vierendeel loots Ve-neetsche Driakel, om daer na tot zweeten te raecen, 't welck 't best is om die Pest te verdrijven.

Teghens beroertenisse, en is geaprobeert.
MEN sal nemen een achtendeel brandewijns,

een achtendeel sali-water, een achtendeel Ysop water, een achtendeel Lavas-water, ende een pint Laveldel-water, daer toe een hantvol groene Lavendel, een hantvol Ysop, een hantvol groene Sallie, een hantvol Lavas bladeren. Maer ist in de Winter datmen geen Lavas bladen krijghen can, so salmen een halve hontvol van de wortelen nemen, ende die salmen cleyn scherven. Dit salmen altemael doen in een nieuwe stenen kruyc, ende stoppen die dicht toe, ende nemen daer t' elcker reyse wat uyt in een schotel, ende geven den Patient elcke reys een lepel vol nats te drincken, en men sal den Patient leggen tegheus een eycken vier, ende ist saeck dat hy 't gekregen heeft in zijn hooft, so salment hooft tegens 'tvier leggen, ende strijckent met dat voorseyde nat, of ist in d'eene zijde des hoofts, soo salmen oock dat nat nemen, ende strijckent van den Schele nae 't dunne van den hals: maer heeft hy 't int gantsche ooft gekregen, so salmen hem beyde die sijden des hoofts met het voorseyde nat van boven 't hooft nederwaerts strijcken wel stijf nae 't dun van den hals ende achter in de Neck, en lancx 't Rugghe-been: maer soo d'een syde gantsch lam is, so salmen van boven 't hooft nederwaerts strijcken nae die hant tot de vingheren toe met groote macht, ende strijcken elcke vingher bysonder, ende 't gantsche been lancx, ende elcken teen. Dit gedaen

154 Medicinael

zijnde salmen den Patient te bedde helpen, en maken dat hy sweeten mach, ende gheven hem wat te eeten. Oock salmen nemen drie Pyoni cortelen, met negen Cooren wit Mostaert-saet, stooten dat t'salmen, ende gheven die altemet een Lepel vol van't voorsejde nat te drincken, ende nemen Bevermel Wortel ende Alant-Wortel, sieden die, ende met dat nat die mondt gewassen ende ghereynicht, eude die toughe wat gheschrapt.

Remedie voor Teeringhe.

NEemt een versch Hennen Ey, braet dat tot dat het wit een weynich geronnen is, dan salmen nemen van de alderbeste Folie omgestooten, maer cleyn gesneden, also groot als een erret, ende so veel Safferaen cleyn ghewreven met Suycker Candy, die groote van een Hasnoot cleyn gestooten, ende dese drie deelen onder dat Ey geroert, ende dat ingenomen met een stucxken witte Broot, en drincken daer op drie lepelen Bastaert van die alderbeste, sal met Godts gratie genesen, soo 't onder houden wort, ende altemet also ghebruyckt wort.

Crampe te ghenesen.

CRampe dat is een spanninghe der Zenuwen, als die tegens behoorlicke gewoonte ghetrocken worden met groote pijn, ende is ghemeynlijk comende van overvloedicheyt van spijsen en dranck, of ledicheyt of vervuyltheyt van fluymen. Die hier ghebreck af heeft sal hem doen laten ter Ader, ende nemen Purgatie in, een Loot Diaphenicum, met een teughe warm ghebotert Bier, men sal met een warme hant of met een groove warme doeck den stede vrijven, oock het hoofd ende den hals, 't Rugbeen, ende de beenen neerwaerts aen. Men mach

mach oock in nemen een vierendeel loots Driakel met een teuge gesuyckert bier, ende strijcken die seere plaetsen met Pieterolie. Om te veniesen salmen nemen wat ghestooten Peper ende Note Muscaet, en fijn Mageleyn, dit poerken zalmen uyt de hant in de neus optrecken.

Conzerf van Roosemareyn, dient hier oock wel altemet genutticht.

Om het bloet overgeven te genesen.

DEse passie van bloet spouwen comt van veelheyt des bloets, waer deur eenige Aderen ontspringen, of datter yet int lijf geborsten of ghebroken is, voor dit ghebreck salmen in nemen Syroop van Queen, gemengt met Weechbree water, ende eeten altemet een stucxken Quevleesch, met een dronccken roode Wijn, ende uytwendich machmen den dorst strijcken met Olie van Queen.

Om Pleuris te ghenesen.

PLEuris een zweeringhe by die corte Ribbe, makende onlijdelijcke pijn ende steeckinge, als met een priem gedaen worden, soo dat een mensche nauwelijck zijn azem mach halen, comende met een heete Coortse, ende een drooge hoest. Remedie hier af is, datmen voor alle werck sal doen laten ter Ader, ende nemen camergangh in. Neemt een vierendeel pruymen, cloptse stucken, ende neemt twee loot ghepelde Gerst, een loot Soet-hout geschrapt ende plat gheclopt, sietet wel met malcanderen in een cleyn Bier, ende deur gedaen zijnde tot een dranck, doeter by een Loodt Pruym-cruydt, drinckt dit warm op, en woelt wat om dattet te beter wercken mach, die uytwendighe stede daer die pijn is, strijckt die met Camil-oly, ende drinckt

156 Medicinael

drinckt cleyn bier daer Syroop van Soet-houdt
onder ghemencht is, ende bevelet voort den gesont-
maker, Jesum Christum.

Om benautheyt des herten te genesen.

DEse benautheydt des herten comt van al te
groote sorge en droefheyt, en van veel wakens
en bevreestheyt, ende te arbeyden boven zijn
vermogen. Die genesinge hier af sal zijn, men sal
het hoofd ende den neck strijcken neerwaert aen,
ende drincken altemet een versch eyken, met wat Ca-
neels, en ghewennen gheestelijcke en vrolijcke lie-
dekens te singen, en drincken altemet wat Caneel
waters, dit doende salt u wel gaen, belijft den
Heere.

Om die borre te ghenesen.

Die Borre noemen wy te wesen een ziechte, als
een mensch schielijcken gedwongen wort om
over te gheven ende te camer te gaen, comen-
de meest van overvloedicheyt des gals. Die dit
gebrec heeft, sal zijn mage bestaycken met oly van
Foly ende oly van Queen, en sal Alsem wijn drin-
cken, ende eeten altemet een stucxken Quevleys, en
besigen oock Syroop van Granaten, ende houden
hem warm, dragende een bonte borstlappe.

Om die Miltsucht te ghenesen.

DEse passie comt van zwaer bedurven bloedt
ende fenijnige dampen, waer deur die milte
swelt en grof wordt, die kieser in den mond
worden hol en zwert, en lelyck rieckende. Om dese
passie te ghenesen so machmen camergangh ma-
ken met rasijsen en pruymen, een vierendeel samen
en latent wel koken, en daer dan warm in geweyct
een loot

Remedi Boecxken.

157

een loot Senebladen, en deur ghedaen zijnde, ma-
kent soet met suycker en drincken dese dranck, en-
de men sal schicken goede gesonde cost te eeten die
lichtelick verteert wort, ende strijcken die stede des
milts met Dialthea, met een warme hand.

Ambey te ghenesen.

Die Ambey comt van overvloedicheyt van

bloet vergadert in de spenen des fondaments
die hem somtijts verschynen, somtijts niet,
en somtijts seer bloeden, 'twelck goet is alst niet te
lange en duert: want die natuere soect haer selven
te helpen. Als die Ambaye te seer bloet, ende niet
en stempt van haer selven, soo salmen Schoenma-
kers runne sieden in bier, ende bettent daer mede
met eenen doeck voor een goet vier, tot welcken
oock dient Eycken lof ende akeren gesoden op die
selfde maniere gebruyckt: maer alsse seer doen en-
de niet deur en zijn soo salmen daer op legghen
Lijnsaet olye met een doyrken van een eye en wat
fijn meels op wat wercx. Weechbree water ghe-
menght met Syroop van Queen, dient wel ghe-
droncken voort bloeden der speenen.

Om verstoptheyt der vrouwen
stonden te ghenesen.

OM dese Passie te ghenesen so salmen in nemen
een goede Camergang. Neemt Diacatolicon
twee loot, ende drincket in met warm gesuyckert
bier, ende men sal Byvoet zieden in bier, ende men-
gelen desen dranck met Syroop van Byvoet, en-
de drinct daer altemet af, ende maken een Bat van
Byvoet, Camillen ende Maerter, zieden die in
water, ende wasschen daer altemet die voeten in
ende schicken 't lijf warm te houden met wercken.

Voor

[scan 158]

158 Medicinael

Voor de grooten vloet der Vrouwen stonden.

Die hier mede gequelt is, sal Syroop van Granaten innemen met wat Weechbree waters, ende sal onder haer dranck mengen. Suroop van Queen ende drincken altemet Amandelen Melck oft Schapen Melck die wel ghesoden is. Om opstyginge des Moeders te ghenesen.

Die hier gebreck af hebben, sullen ghewennen hoogh met het hooft te legghen, ende strijckent dickwils 't Hooft, Necke, Polsen, Beenen al neerwaerts aen met een warme handt, oft een groove warmen doeck. Na den eeten sullense innemen een stucxken ghebraden Broot oft Queevleesch, om 't op styghen te beletten, ende sullen hen wachten voor 't geen dat winden aenbrenght, als rau fruyt of ongesoden Melck, of kleyn Bier dat onghesoden is, ende sullen altemet innemen een vierendeel loots Driakel met warm Bier, so salt met Godts gratie genesen.

Om Flerecyn te ghenesen.

FLerecijn is een Passie comende van druypinghe van catarren, ende maeckt groote pijn ende Lammigheyt ende Gichte daer 't comt. Die vant Flerecijn ende Gichte onderwarich zyn, sullen hem wachten van opstijghinghe dinghen te eeten of te drincken, als zijn Wyn ende Azijn, heet potspijze. Dese Passie machmen ghenesen deur een goed purgatie met Pruymcruyt of Suycker van Roosen in ghedroncken met Suyckert Bier, daer die pijn is machmen strijcken met Camil olie, ende drincken Bier daer Camillen in gesoden zijn met Soet-

Soethout: want dit verzacht seer alle pijn, ende houden zich voort warm.

Om sweeringhen en de Apostumation te ghenesen.

DEse gebreecken comen meest van zwaer grof bloet, 't welckmen sal purgeren met confectio Hamech inghenomen met Duyvekervel water, ende men sal onder zijn drancke mengen om te drincken Syroop van Duyvekervel, ende op die zweeringen zalmen legghen een Pap ghecoockt van Gersten Meel of Lijnsaet, daer vijf of zes Vijghen toe ghesneden zijn in stucken, en doender oock by een Leliwortel ende Cruyscruyt, ende ziedent in goet bier met een stuccken boters, ende leggender dat op tot dat het rijp is, en men mach 'tsavonts drincken goet ghebotert bier, met een half vierendeel loods ghestooten Bakelaer, ende doen oock ter Ader laten.

Kinder Pocckens te ghenesen.

Die Kinderen die dit gebreck hebben, zalmen Vygen t'eten geven, en warm bier te drincken daer Vygen in gezoden hebben aen stucken gesneden zijnde, ende latense Razynen eeten, zo zullen die Pocckens vant herte uytwaerts eeten, zo zullen die Pocckens vant herte uytwaers slaen en verdroogen eude verdwijnen.

Roose te ghenesen.

Die Roose comt een mensche aen met huyveringe, als een stercke Coortse: om die te genesen zo zalmen Gerst water drincken, ende menghelent met Syroop van Vyolen, daer die Roose ofte roodichey is, daer zalmen op legghen werck ofte doecxkens ghenedt in Weechbree water ende Rooswater met half witte Wijn Azijn, ende zo salt

Om een

[scan 160]

160 Medicinael

Om een langduerige Coortse
te ghenesen,

MEn sal nemen een half Note muschaet, ende so
veel wit Mostaert-saet t'samen gepoedert ende
in gedroncken met een warme Croes wijns
als die huyveringe begint te comen, ende laten
hem warm toe decken om te zweeten, ende soo 't in
een reys niet over en gaet, so moetment wederom
doen, ende nemen purgatie in ende doen laten.

Om den vierden daechs Coortse
te ghenesen.

DEse Coortse is nauwelijcx met eenighe Re-
medien te ghenesen, ende duert somtyds een
heel jaer lanck. Neemt die bloemkens van
Centaurea ende Cardobenedictus, ende zied die
met Bier, ende drinckt daer af soo langh als die
Coortse vergaen is, ende deckt u warm toe om te
zweeten, ende soo doende, sal die Coortse te met
verdwijnen ende vergaen.

Wonden te ghenesen.

Die ghequetst is, of hem ghesneden heeft, sal
die Wondt wassen in sijn eyghen water, oft
met Wijn, oft met Azijn en water, ende la-
tent doof byten, soo salt niet zweeren, ende leggen-
der voort Suycker ende Olie op met een doecx-
ken, ende bintet twee oft driemael vast om voort
bloeden, soo salt haest genesen zijn, of schrabt crijdt
in Eec, ende binter dat vast omme met een doecx-
ken voor 't bloeden, soo salt voorts van selfs hee-
len.

FINIS .

Hier

Hier nae volcht een schone visi-
tatie, byden siecken ende crancke men-
schen, dienende om hen te vertroosten ende
te onderwijsen, om met Gods gratie
salich te sterven
Nut ende profijntelyck zynde voor een yeghelyck.

E C C L E S. V I I.

De Wijse man leert ons ser wel
Dattet beter is te gaen seer snel
Int huys des droefheyts ende lijden
Dan int Huys van weelden en verblijden:
Want men daer spreeckt van sterven,
En hoe men een salighe ure sal verwerven.

Voorreden tot den Leser,

BEminde vriend ende Leser, nademael het van
Godt den Heere also geordonneert is om der
sonden wil, dat alle menschen moeten sterven,
hoedanich zy zyn, Ryc of arm, Ionck of Out,
Edel of Onedel niemant mach die doot ontloopen of
afcoopen. So en connen wy niet beter doen, dan ma-
ken van den noot een deucht, ende schicken also te le-
ven dat wy na dit corte verganckelycke *leven*, eeuwig
met onser Heere Christo Iesu, *mogen leven* in de vreug-
de ende blyschap des eeuwigen levens, 'twelc wy sullen
vercrygen, ist sake dat wy salig comen te sterven, want
ist eynde goet so ist al goet, Sulcx dat het alderbeste
L dat een

162 Een vertroostinghe
dat een mensch gebeuren mach in dit leven, is dat hy eerlyc leeft *ende* salich om te sterven. Ende om hier toe te comen behoort een mensche (so lange als hy leeft) zyn best te doen, om een saligen uytgauck, ende een blyden inganck van den Heere te vercrygen: Ende want hier luttel ghelet op wort, soo leven die menschen sonder achterdacht in alle dertelheydt ende brodronckenschap als of sy hier eeuwich blyven souden, hen gecommerende alleen met tytlycke *ende* vergancelycke dingen, selden denckende, dat sy sterfelycke menschen zyn, ende daerom sterven veel menschen als beesten, ende smooen dickwils in haer sonden ofte ongelooft, waer door sy comen tot die eeuwighe bederffenisse. (God betert) 'Twelck om eenighsins te remedieren heb ick dit naervolgende tractaetken geschreven tot een onderwysinghe ende vertroostinghe van de siecke ende crancke menschen, om hen in den laetsten noot daer mede te helpen, tot Gods eer, ende der menschen salicheyt.

Een vertroostinghe voor den
Crancken.

EEn ziec mensche behoort hem zelven niet
te quellen of onrustich te maken om dat hy
ziec gheworden is: maer sal onsen Heer
dancken, denckende dat God die Heere
lief heeft, dien by castijt ende ziente toe zeynt, zijn
beste vriendekens, ende wilse also dwinghen in te
gaen tot de Bruyloft des eeuwigen levens. Voort
salmen dencken dat dit tegenwoordige leven, *ende*
al 't gheen dat wy in dese wereldt besitten, ons
maer

maer gheleent is voor een wyl tijts, ende niet gegeven, waerom wy niet en behooren te murmuren, alst God die Heere begheert wederom te nemen ons leven dat hy ons dus langhe gheleendt heeft ende niet gegeven.

Ooc so behooren wy te dencken dat wy hier op der Aerden vreemdelingen zijn, ende hier geen blyvende stede hebben. En dat wy weten ende gelooven dat die doot een deur is, waer doormen comt tot het Hemelsche Vaderlandt in de eewighe ruste. Want wy zijn in dit leven als in een wilde woeste Zee vol ongemacx ende tribulatie. Maer door den doot, comt men in de Haven des eewige rusts, wy sullen dencken, Oost, West, 't huys best. Want oft ons lief of leet is, wy moeten sterven. Daerom connen wy niet beter doen, dan dat wy onselven gewil0 lich overgeven in de handen des Heeren, ende seggen niet onsen wil: maer uwen wil moet geschieden alderliefste Heere Jesus, so sullen wy God den Heere behagen, ende ons selven ruste ende gemac aen doen. Voort so ist een groote troost voor een zieck mensche, dat wy weten dat al die menschen, die voor ons geweest hebben, ende nich na ons comen sullen, moeten sterven. En die onse Heere eerst 't Huys haelt uyt dit ellendich leven, die isser alderbest aen, want hier niet dan alle ellendicheyt te beleven is, ende daer en boven, of ghy noch al een stoc out mensch mogte werden, so sout ghy u selfs pijnlijc wesen, ende een spot-Kint voor u vrienden, ende ten laetsten, sout alle man in den wege zijn. Ooc soo ist een groote troost voor een Christen mensche dat wy weten ende gelooven, dat Christus Jesus voor ons ghestorven is den bitteren doot, aen den hout des heyligen Cruys, ende dat hy verwonnen heeft al ons vyanden, te weten den Duyvel, die Doodt, ende

164 Een Vertrouwinghe

Helle, ende ghelooven dat wy door die verdienste ons Salichmakers, sullen komen tot die glorie enblijshap des eewighen levens. Ende want het leven onseker is, ende die doot seker, soo en mach een Sieck mensche niet beter doen, dan hem selven met alle neersticheydt, stellen in den staet der gratien, ende ghebruycken alle midelen die hy best kan, om te komen tot die eewige Salicheyt. Daeromme begheeren wy lange te leven, soo laet ons dat leven soecken, daermen eewich in vreuchde leeft, ende daermen in der eewicheyt niet sterven en sal, maer dit tegenwoordige leven, is vol miserie ende ellendicheyt ('t welck beter een doot dan een leven te noemen is.) Waert sake dat wy vastelijck gheloofden het ghene dat ons Godt die Heere door zijne eenigen Sone Jesum Christum, onsen Salichmaker belooft heeft, wy souden met een vierige begeerte haken na het toekomstige leven, niet achtende op dit teghenwoordige verdrietich leven, noch op de pijn des doots, ende dat om die toekomstige glorie des eewigen levens, ende souden met S. Paulus begheeren ontbonden te syn van dit sterffelicke lichaem om eewich met Christo te leven. Daerom laet die Heere met den Lochaem doen dat hem belieft, want hy onuytsprekelicken wijs en goet is, ende u allerbeste Vader, die alle dinck ten besten keert, ende om beters willen doet, niet anders soeckende dan u eyghen Siel en salicheydt. Die tolle ende schult der natueren moet betaelt zijn, oft wy willen oft niet, want het moet eens gestorven zijn. De harde Note des doots moet ghekraecht zijn: maer datmen ghewillich lijt of doet, dat is minder arbeydts en pijn, men krijght somtijdts wel uytstellinghe: maer gheen quijdtscheldinghe,
D'een

Voor den Crancken.

165

D'een mach wel een Rick meer verslijten dan die ander: maer sterven is onser aller erven. Denct ooc dat u droefheyte wel mach hinderlijcke wesen, maer mach niet baten. Daerom en weest niet qualijc te breiden noch murmureert niet tegens Godts ordonantie, ende denckt dat u groote gratie geschiet is dat ghy dus lange geleeft hebt, daer der so menich vroech gestorven zijn, endeso veel met een quade onversienlijcke doot overvallen, ende in haer sonden gesmoort zijn, ende die Heere zeynt u dese ziec- te toe, tot een voor Bode, dat ghy u wijselijck be- reyden sout, om te comen tot de eeuwighen salig- heyt. Daerom wilt u herte te breiden stellen, ende wilt van de noot een deucht maken. Ende laten die Heere zijn liefste wille met u doen, soo sal u ge- naede geschieden, ende sult met Gods gratie nae dit verganckelycke leven comen tot die Hemelsche bruyloft, die ons die Heere Jesus door zyn doot bereyt heeft den geen die salich sterven. S. Pau- lus seyt, dat het lyden van dese werelt voor niet te achten is, by de toecoemde glorie, die ons ver- openbaert zal worden,

Hoe datmen behoort lytsamich te
wesen in zyn sieckte.

DAerom behoort een Christen verduelig
ende patientig te wesen in zyn ziecte ende lyden, ende
sal dencken dat nae lyden zal comen eewigh ver-
blyden. Christus zelfs heeft willen lyden, ende al-
so ingaen in zyn eygen glorie, ende ooc Maria ende
die Apostelen ende alle Gods liefste vrienden, zijn door
veel lydens ende tribulatie tot die eewige salicheyt
gecomen. Het verduelich lijden, reynicht ende zuy-
vert den menschen van zonden, ende daerom ist beter
hier een weynich tijts geleden, dan hier namaels

L iij

in der

166 Een vertroostinghe.

in der eeuwigheyt sonder verlichtenisse van pijn oft smerte. Ende hierom soo bad S. Augustyn, ende meer ander heylige menschen seggende, Heere brant hier, snijt hier, en laet my hier lyden, maer spaerdt my namaels in der eewicheyt, ende wilt my doch goede verduldigheyt geven. Dus zo moeder geleden ende gestreden zyn, zullen wy hier namaels in breiden zyn, want heeft Christus onverdiend soo veel voor ons geleden om te gaen in zyn eygen glorie, wy moeten oock way lyden om te comen tot die eeuwige zalicheyt. Daerom weest wel te vreden, ende weest getroost in den Heere, ende hebt een vast betrouwen dat die Heer u wel haest uyt u lijden trecken sal, ende brengen u tot die eeuwige zalicheyt. En looft ende danckt God den Heere in u lyden met den heylighen Propheet Job, seggende: hebben wy 't goet van den Heere ontfanghen? waerom souden wy 't quaet niet mede ontfangen? God gaf, God nam, die name des Heeren moetd zijn gebenedijt.

Een versterckinghe int H. Christen geloove voor den Siecken,

ENde want een Kersten-mensche dicwils aen0
gevochten wert, van zijn heylige Kersten geloove in zijn uysterste. So machmen niet beter doen dan bidden God den Heere om een sterc ende onverwinnelijck geloove in alle aenvechtinge des boose Geests, ende settende alle ongeloovicheyt aen d'een zijde, sullen vastelic gelooven dat die heylige Christen Catholycke Kercke gelooft, twelc is een Calomne ende een firmament des waerheys, tegen welke die poorten der Hellen niet en vermogen. Die in dit Christen geloove salich sterft, wort mede deelachtich alle de verdiensten ons Salichmakers
Jesu

Jesu Christi, ende der heyliger menschen, wantse al te samen Lidmaten zijn onder 't hooft Christus Jesus. Ende dit Christen Gheloove is gevesticht met het Bloet der Martelaren, ende met Teecken en ende Miraculen, die Godt die Heere door dit geloove heeft laten geschieden. In dit gheloove zijn onse voor Ouderen Salich gestorven. Ende sonder Geloove mach niemant Salich worden, want de Schriftuere secht, dattet onmogelyck is sonder geloove, Godt te behaghen, want die niet gelooft, is verdoemt. In dit gheloove en maghen niet gronderen, want het gaet alle menschen verstant te boven. Maer het is ghenoech dat wy simpelyck ghelooven dat die heylige Kercke ghelooft, ende in dat geloove begeeren te leven ende te sterven. Ende t'is seer goet dat een zieck of cranc mensche, dickwils leeft zijn heylige Christen Geloove, ende God den Heere om gratie bid, dat hy hem stercken wil in zyn heylige gheloove, tot den uytsterften eynde syns levens toe.

Hoe dat een Sieck mensche behoort te hebben leetwesen van zyn zonden.

NA demael dat God die Heere, ende sonden maldanderen contrari zijn gelijc als vier en water, soo en mach niemant die gratie Gods genieten, of hy moet een leetwesen hebben, van sijn sonden die hy gedaen heeft, dat hy die hooge Mt. Gods, dicwils soo schandelijc vertoornt heeft liegen, bedriegen, hooveerdicheyt, gulsigheyt, traecheyt, ende zijn even naesten verongelyct heeft. Dit moet een mensche uyt die gront zyns herten leet wesen, hy sal zijn sonden Biechten ende beteren, soo hy best mach, en dan sal hem God die Heere in ghenaden

168 Een vertroostinghe
ontfangen, ende sal u niet ontganghen na dat ghy
zijt, maer nae dat ghy geern wesen sount, want al
had ghy de aldersnootste Sondaer geweest, ende
dat die sonden u hertelick leet waren ende hadde
een opset gemaect, God den Heere nimmermeer
met sonden te vertoomen: maer den Heere altijd
ghetrouwelick te dienen ende aen|te hanghen, soo
soude sulcken mensche heylich ende vroom sterven,
want God die Heere soude aensien zyn goede wille
daer hy nu rechte voort in waer, ende niet zyn quaet
leven daer hy in geleest hadde, want salich zyn die
mensen, die van een goede wille zijn. Ende inde
Helle sal niet barnen dan een quade opstinate wil.

Een sieck mensche behoort te vergeven
't gheen dat hem misdaen is.
VOort sal een zieck mensche weten, begheert hy
van God den Heere genade ende vergiffenisse
van zijn sonden, zo moet hy oock vergeten, ende ver-
geven het ongelijc dat hem een ander gedaen heeft,
want niemant wil God zijn sonden vergeven, die
niet eerst zijn even mensche vergeeft die tegens hem
misdaen heeft, want ist sake dat ghy den menschen
haer misdaden vergeeft, zo zal u Hemelschen Vader
u ooc vergeven die sonden die ghy tegens hem ge-
daen hebt, want met de selfde mate daer een men-
sche mede uyt meet, zal hy in ghemeten worden.
Daerom so lesen wy int Vader ons, ende vergeeft
ons onse schulden, als wy vergeven onse schuldena-
ren: Men leeft int H. Euangelie, dat die ongenadi-
ge schuldenaer, dien alle zijn schult quijt geschou-
wen was, zijn even mensche niet willende barmher-
ticheyt bewijzen als hem geschiet was, worden in
den Kercker geworpen, tegens den welcken die Heer
sprack

voor den Crancken.

169

sprack. Ghy boose knecht, ic heb al u schulden quijt geschouwen, behoort ghy u ooc niet te ontfermen over u mede knecht, als ick uwer ontfermt hebbe.

Daerom beminde vrient stelt alle pertijtschap uyt u herte, ende bit den Heere voor den geen die tegens u misdaen hebben, gelijc als Christus selfs heeft gedaen aen den Cruyce, biddende voor den geen die hem cruysten, ende S. Steven bad voor den geen die hem steenichde. Maer ist sake dat ghy zelfs tegen een ander misdaen hebt, so latet u leet wesen, ende cont ghy het by brengen, so bidt om vergiffenisse, ende hoe dattet dan gaet, so hebby daer in voldaan.

Hoe de siecke persoon behoort eenighe

Aelmoessen te doen.

AEngesien dat God die Heer wonderlijck zeer

bemoruwt wert door Aelmoesen, ende werken van barmhertigheyt, also dat die Heere selfs zeyt, dat hy niet een cop cout waters (in zijnen name gegeven) zal ongelooft laten. Ende in den dage des oordeels, zullen die barmhertige gestelt worden aende rechterhant Christi, en zullen besitten 'tRijcke der Hemelen, ende die onbarmhertige, aen zijn slincker hant. So behoort een Christen mensche na zijn vermoghen eenighe wercken van barmhertigheyt te doen, bysonder als hy ziec ende cranc is, om Godt den Heere daer mede te versoenen, ende om die gratie Gods te genieten, want die Aelmoessen doen die sonden uyt, gelyc het water dat Vyer, ende sult daer door vercrijgen eenen Saligen uytganck uyt dit leven, ende eenen blyden inganc tot den eeuwigen leven, door die grondeloose barmhertigheyt Gods, oft belijft den Heere uytstellige van een langer leven, ende gesontheyt des lichaems, soo 't salich is.

L v

Daerom

170 Een verroostinghe

Daerom hebby veel soo geeft veel, en hebby weynich, so geeft weynich, want God die Heere sal niet sien op u gifte: maer op u goet herte, ende hebby niet met allen te geven, so geeft een goede wille, oft eenige geestelijcke Aelmoesse, doet eenighe goede vermaninge aen u huysgesin, oft den geen die u besoecken, vermaentse tot vrede of tot volstandicheyt int heylige Christen geloove, oft bit voor u Oversten, ende dit zijn die beste Aelmoessen diemen doen mach. Ende denct vry dattet niet ongelooft sal blijven, maer God die Heere sal't vergelden overvloedich inden Hemel. Daerom wilt wel doen, ende verlost u sonden met Aelmoessen, ende die Heere sal uwer ontfermen, want wat ghy den Armen menschen doet ofte geeft, dat doet ghy ende gheeft ghy God selven. Ende die Heere seyt ooc Luc. xij. Gheeft een Aelmoesse ende siet het sal u al reyn wesen.

Hoe die Siecke bidden sal.

NAdermale die Heere Jesus Christus also herelijcken ons noot aen hem, in last, in noodt, sieckte of krancheyt, hulpe ende bystant te versoeken, seggende: komt tot my, al die daer belast ende beladen zijt, ick sal u ontlasten, soo en kan een sieck mensche niet beter doen, dan keeren hem tot de Fonteyne der genaden, ende bidden met devotie een vyerich Gebedt om vergiffeuisse der sonden, end ooc om stercheyt in zijn heylich Christen gheloove om een salighen uytganck ende een blijden inganc tot den eeuwigen leven. Somen leeft van den Coninck Ezechias, de welcke biddende in zijn krancbedde met tranen, heeft hier mede den Heere versoent, ende heeft vercregen berlanginge zijns levens: so me heeft die boose Coninc Manasses door tgebet van

van Godt den Heere vercreghen, vergiffenisse van zijn sonden, hoe veel te meer behooren Christenen te bidden om gratie ende ghenade, en sullen verhoort worden. Soo ons Christus selfs belooft heeft, seggende: Bidt en ghy sult verkrijghen, klopt en ghy sult inghelaten worden, soeckt en ghy sult vinden, maer wy moeten niet vergeten te bidden den Hemelschen Vader door Jesum Christum onsen Heere, door zijn verdienstelijcke Passie ende Lijden, en door sijn heylige Bloet, ende sijn heylige Naem, ende door den doot dien hy voor ons gheleden heeft, want die Heere heeft geseyt, wat ghy den Vader bidden sult in mijnen naem, dat sult ghy verkrijgen. Maer ist saecken dat ghy niet bidden en cont, soo spreeckt eenige corte ghebedekens dickwijls, so als hier nae volcht, oft so als ghy best cont, seggende, O Jesu Davids Soone, ontfermt u mijnder.

O gebenedijde Jesus Soone vande levende God weest my arme sondige mensche genadich, Straft my niet Heere in uwe gramschap, noch en doet my niet nae mijn sonden: maer nae u grondeloose barmherticheyt doet ghenade ende geen recht.

O Heere wit met u dienaer niet int recht treden, ende segt dicwils met S. Steven. Heere ontfanght mijnen gheest. Oft bidt met Christo soo hy badt aen den Cruyce, seggende: In uwen handen Heere beveil ick mijnen geest.

Item groet somtijts die wonden ons Salichmakers Jesu Christi, ende leeft dan des Heeren Ghebedt, ende segt ooc dickwils, O gebenedyde Heere Jesu Christi, wast alle mijn sonden af in u heylige tranen, ende in u dierbaer precioose bloet, dat ghy voor mijn uytgestort hebt, tot vergiffenisse onser sonden.

Seght ooc dickwils, O soete Jesu door u almogende

172 Een vertroostinghe
gende goetheyt, vergeeft my alle mijne sonden, ende herbercht my, ende verberghet my nu, ende in de ure mijns doots in u heylige open wonden.

 Roept met den Propheet David: O Heere (ghe-
lijck een Herte dat moede ghejaecht is, dorst ende verlanght nae den water Fonteynen,) alsoo dorst ende verlangt mijn siele tot u o mijn God. O Heere ghy hebt ghebroocken mijn banden,, ick sal u offeren een Hostie des lofsanghs, ende ick sal aen0 roepen den name des Heeren.

 Dese drie naervolghende Ghebedekens zyn seer
krachtich, en daerom salse een siek men-
sche dickwils lesen.

O mijn Heere mijn God, i ben die aldersnoot-
ste mensche, die ghy uyt u Vaderlijcke goetheyt
geschapen hebt tot uwer glorie.

O mijn Heere mijn Godt ic ben die aldersnoot-
ste sondaer daer ghy u heyligh bloet voor uyt ge-
stort hebt op den goeden Vrydach aen den boome
des heylighen Cruys.

O mijne Heere mijn Godt, ic ben de aldsterbooste
mensche, die ghy door u onuytspreeckelijcke barm-
herticheyt in der eeuwicheyt meught behouden.

Hier naer volghen Ghebedekens van't
Lyden Christi.

O Lieve Heere Jesu Christi, ic danck u van het
onbegrijpelijsche lijden, dat ghy geleden hebt
op den berch van Oliveten doet ghy van be-
nautheyt des herten ende onuytsprekelijcke liefde
swete water ende bloet. Ick bidde u lieve Heere door
dese groote noot, ende door u heylighe gebeden dat
ghy my vergeven wilt alle mijne sonden, ende bren-
gen tot dat eeuwige leven, Amen

O lieve Heere Jesu Christi ick dancke u, van u
H. ghe-

Voor den Crancken.

173

H. gevanckenisse ende strenge geeselinghe. Ic bidde u lieve Heer door u verdiensten, dat ghy my genadich wilt wesen, nu ende in de ure mijns doots, Amen.

Ick dancke u alderliefste Heere Jesu Christi, van u bloedich bespoghen aenschijn, ende van de valsche beschuldige die sy over u gedaen hebben. Ick bidde u lieve Heer door al dat lijden, dat ghy u minnelijck aenschijn mijn arme ziele vriendelijc wilt toonen in de ure mijns doots, Amen.

Ick dancke, ick glorificere ende gebenedy u aldergoedertierenste Heere, ter eeren die doornen Croon daer u ghebenedyde Conincklijcke hoofd mede gekroont is geweest. O lieve Heere vergeeft my dat ick u heylige gaven, ende mijn sinnen misbruyckt hebbe, ende weest mijns genadich, nu ende in de ure mijns doots, Amen.

O lieve Heere Jesu Christi, eeuwighe wijsheyt des Vaders, gelooft ende gedanckt soo moet ghy wesen in der eeuwicheyt, van dat onschuldich oordeel dat Pilatus over u gaf. Ick bidde u lieve Heer, dat ghy my in de ure mijns doots een genadich Oordeel gheven wilt over mijn arme ziele, Amen.

Alderliefste Heere Jesu Christi eeuwighe woort des Vaders, gebenedijt soo moet ghy wesen in der eeuwicheyt, om alle die smert ende pijn die ghy om mijn salicheyt wille leet, doen ghy so swaerlijck u heylich Cruys droecht. Ick bidde u door dese pijnlike gangh, dat ghy mijn arme ziele wilt te hulpe komen, wanneer zy de duystere onbekende wegh sal moeten passeren, als zy uyt 't lichaem gescheyden sal zijn, Amen.

Ic dancke, ick glorificere ende ghebenedy u lieve Heere Jesu Christi van alle die smerten ende pijnen, die ghy voor my geleden hebt, aen den H. Cruyce.

Ick

174 Een vertroostinghe

Ick bidde u alleen minnelijcke Heere, dat ghy dat hooge misterium ende verdienste dijns H. Cruys, ende lijdens wilt offeren uwen Hemelschen Vader, voor alle mijn sonden. Ende dat ghy uwen ontschuldighen bitteren doot setten wilt, tusschen u rechtveerdich oordeel, ende mijn arme sondige siele, nu, ende inder ure mijnder doot, Amen.

Ick dancke, ic glorificere ende ick gebenedye u lieve Heere Jesu Christe, dat ghy om mynent wille drie uren lanc naect ende bebloet hebt gehangen aenden H. Cruys, doornagelt in handen ende voeten, in soo grooten noot, dat Hemel en Aerde daer mede beweeght worden. Ic bid u lieve Heere door al dat lijden, dat ghy my wilt verleenen eenen saligen uytganck, ende eenen vrolijcken ingangh tot u eeuwige glorie, Amen.

O Heere ick bidde u door de bitterheyt dijns lijdens die ghy leet aen den Cruyce, bysonder doen u edelste Siele scheyden uyt u ghebenedijde lichame, ontfermt u over mijn arme siele, alsse sal scheyden uyt den lichame, ende brenghtse tot den ewigen leven, A M E N.

Aldersoetste Heere Jesu Christi om die eere ende kracht van u aller gebenedijste Passie, ghebiet dat ick ontvangen moet werden, onder dat ghetal dijner uytverkoren, Amen.

Achter dese ghebedekens machmen elc reyse lesen het Vader ons, of des Heeren gebedt.

Vermaninge van bidden.

VOorts salmen niet vergheten die Euanghelische gebeden dickwils met devotie te spreken, Daerom roept oock met den Publicaen, Heere, weest my sondaer ghenaedich, Ende blijft

oock

oock volstandich roepende met het Cananeetsche vrouwen, O Davids soone ontfermt u mijner. Of, O Heere helpt my, staet my by in dese noot.

Voorts onder alle ghebeden salmen dickwils ende principael lesen des Heeren gebet, die Engelsche groetenisse, 't gheloof, die seven Psalmen, die gulde Letanie.

Item ene mensche die sieck en kranck is, ende gaeren soude bidden, ende hy heeft geen devotie, ende hy mach niet bidden, die sal weten dat zijn zieckte ende lijden voor hem bit, oock soo mach hy ander luyden voor hem laten bidden.

Item als een mensche denckt in zijn Sieckte op het lijden Christi, zo wert hy deelachtich het lijden Christi ende als een mensche, gelooft dat die heylige Kercke gelooft, ende blijft in de gemeynschap der heylighen, zoo is hy deelachtich het leven ende verdiensten aller goeder menschen, die zijn of comen sullen.

Ende ist sake dat ghy gaeren u sondighe leven beschreyen zout, ende ghy en kont niet schreyen. Voor die Tranen die ghy niet en hebt, so offert ootmoedich God den Hemelschen Vader die Tranen ws Bruydegoms, ende moechdy ooc niet knielen, van sieckten, zoo offert God den Vader het ootmoedich knielen, ende het bidden zijns Soons.

Hoe die Siecke een devote persoon behoort ghestadich by hem te hebben.

Oock zoo ist prijselijck ende zeer goet dat een cranc mensche by hem heeft eenich devoot, ende Godtvreesende persoone, die den ziecken kan vertroosten, vermaenen, verstercken, ende in alles bystant kan doen, ende in tijts besorghe, dat die siecke

[scan 176]

176. Voor den Crancken.
siecke die gherechten van de heylige Kercke mach
ontfangen, ende die hem gestadich vermaent van 't
geen dat de salicheyt aengaet, ende den siecke prin-
cipaelijck is versterckende, in 't geen daer hy meest
in getemteert wort, hem vermanende, dat hy geen
temtatie en concentere: MAer dat hy vast vertrou-
wen sal op die oneyndelijcke barmhertigheyt ende
goetheyt Gods. Men sal den crancke mensche in
zijn verscheyden van't aertrijck crachtige Gebe-
dekens voor leesen, als zijn Vader ons, Weest ge-
groet, het Geloove, die Passie ons Heeren, oft die
gulden Letanie, ende ooc salmen andere goede men-
schen laten bidden voor den siecken, ende al doen
darmen weet te doen, om een salighe sterfdach te
hebben, want het daer altemael aen hanght.

Int verscheyden van een siecke
mensche uyt den lichame.

ALsmen nu merckt dat die siecke persoone soo
cranc wert, dat ziele ende lichaem wille schey-
den van malcanderen, soo behoortmen soo veel te
vieriger ende te hertelycker te bidden door den ster-
vende menschen, ende men sal dan het geloove
bidden of eenige anderegoede gebedekens als hier
nae volght.

O Christen ziele, scheyt uyt dese bedruckte werelt.

In de name des Vaders die u geschapen heeft.

In de name des Soons die u verlost heeft.

In de name des heylihen Geests, die u heylich
ghemaectt heeft, Amen.

O Heere Jesu Christi die ons verlost hebt met u
dierbaer bloet, maectt u Dienaers ziele deel-
achtich uwer heyligher mensch-weerdinge, uwer
Passie, uwer verrijzenisse ende Hemelvaart, maectse
deel

se deelachtich, O Heere uwer heyliger Sacramenten, en aller gebeden ende goede wercken die daer geschieden in u heylige kercke, desgelijcx alle genedijdingen, verdiensten ende blyschappen uwer uytvercoren die u behaegt hebben van't begin des werelts, ende verleent hem dat hy met desen alleen voor u aenschijn in der eeuwigheyt verblijde, Amen.

Hoemen den doot niet al te seer
schromen en sal.

VOort nademael de Doot seer schromelijc ende
vreesselijcken is, zo behoort hem een Christen
mensch daer inne te vertroosten, Dat die doot nu
so vreeselijcken niet en is, alsse plach te zijn, want
Christus Jesus heeft door zijn bitteren doot den
doot verwonnen ende t'ondergebracht, waer af dat
nu die doot in de heylige Schriftuere een slaep ge-
noemt wort, want die lichaemen der overledenen,
slapen nu een wijl tijts in der aerden, maer sullen
naderhand wederom glorioselick verrijsen, ende sul-
len dan in der eeuwicheyt met Christo Jesu in
vreuchden leven, der ghener die salich ghestorven
zijn, daer onder dat wy oock onse kennisse sullen
vinden, waer mede wy hier opter aerden gheleeft
hebben. Want gelijck als Christus Jesus ons al-
ler hoofd voor ons gestorven ende begraven is, ende
wederom verresen is ten derden dage van der doot
tot een nieu lichamen die in Christo gherust zyn, sul-
len mede wederom verrijsen ten jongsten dage in
een nieuwicheydt des levens, ende sullen alsoo met
Godt den Heere regneeren in der eeuwicheydt, in
eeuwige vreuchde ende blytschappe, die onbegrijpe-
lijcken groot sal zijn. Die noyt ooge ghesien heeft,

M

noch

178 Een vertroostinghe
noch oore gehoort en heeft, noch herte begripen en
can, dat God bereyt zijn uytvercoren, die hem lief
hebbende zijn als ons God die Heere (die de waer-
heyt is) belooft heeft Matthei int xij. Cap. Die
rechtveerdigen sullen blincken als die Sonne, int
rijcke mijns Vaders.

Joan int v. Cap. Voorwaer segghe ick u, die
mijn woort hoort ende ghelofot die my ghesonden
heeft, die heeft dat eeuwighe leven, ende sal niet
comen in de verdoemenisse: maer zal over gaen
van den doot tot den leven.

Johan int vj. Dat is die wille mijns Vaders
die my ghesonden heeft, dat alle die deSone ziet
ende gelooft in hem, al hebbende 'teeuwighe
leven, ende ick sal hem verwecken ten Jongh-
sten daghe.

Johan int viij. Voorwaer, voorwaer seg ick
u lieden. Ist dat yemant mijn woort sal gehouden
hebben, hy sal die doot niet sien in der eeywicheyt.

Want die gerust zijn in Christo Jesu, sullen we-
deromme verrijsen, gelijc als Coren dat in de aer-
de geseyt wort ende der verrot, ende daer na we-
derom schoon ende fraey, met nieu loof is uytspriy-
tende, soo mede sal ons vergaende lichaem uyt die
aerde verrijsen, met verganckelyck of broos soot
nu is: maer schoon, lustich, sterck, snel, onsterffe-
lijck int eeuwighe leven.

Want God die Heere is almachtich, die ons van
niet geschapen heeft, sal ons wederom doen verrij-
sen, ghelyck als hy Lazarus van der doot verwect
heeft, die al stanck ende begraven was, ende vier
dagen doot gheweest hadde, want Christus is die
verrijsenisse ende dat leven die in hem gelooft (al
waer hy doot,) soo sal hy leven.

Het gheloove van de verrijsenisse des vleesch
(als

voor den Crancken.

179

(als wy in onse Credo lesen) is alzo troostelijc, dat S. Job in zijn meeste lijden, hem selven met die verrijsenisse vertroosten, want als hy al zijn goet verlooren hadde, zijn huysen verbrant waren, zijn Schapen, Ossen, Kemelen benomen waren, ende zijn lichame vol zweeren was, dat hy zittende op een meshope, met een potscherve die etter van zijn lijve schrapten, doen wasser noch een dingh dat zijn herte allermeest vertroosten, dat was die verrijsenisse der dooden als hy zeyde, Job int 19. Ic weet dat mijn verlosser leeft, ende ten Jonghsten dage zal ick vander aerde verrijsen, ende ick sal wederom becingelt werden met myn vel, ende in mijn vleesche zal ick God zien, den welcken ick zelven zien zal, en myn oogen zullen hem aenschouwen, ick selve, ende geen ander, dese Sententie leg ick in mijn herte, ende ick wilde wel datse uytgehouden ware in een Steenrootse, oft in een loden plate: Ist saecke dan dat S. Job hen zoo zeer verblijde in de verrijsenisse der dooden, hoe veel te meer behooren wy Christenen ons te verblyden, die al ongelijck meer versekertheyt hebben van de verrijsenisse, want ons Hooft Christus Jesus is verresen. Soo zullen oock mede die lidmaten Christi verrijsen in glorie.

Tot een vertroostingge zeyt S. Paulus aldus I. Tess. 4. Broeders ick wil dat ghy zult weten van den gheen die ontslapen zijn, op dat ghy u niet en bedroeft gelyc die ander die geen hoope en hebben, want is zake dat wy gelooven dat Christus ghestorven is, ende wederom verresen, also sal God die ontslapen zijn door Jesum met hem brengen, ende also sullen wy altyt met den Heere wesen, daerom vertroost malcanderen in dese woorden Christi Jesu onsen Heere.

M ij

Noch

180 Een Vertrouwinge

Noch seyt S. Paulus 2. Cor. 5. Broeders wy weten al ist sake dat onse aertsche wooninghe van die Tabernakel vergaen sal, soo sullen wy nochtans een nieuwe wooninghe van God ontfangen, die niet met die hant gemaect is: maer die eeuwigh dueren sal in den Hemel.

Tegens een benaude Conscientie.

NU mochte yemant segghen, ick soude wel gerust zyn te sterven om in der eeuwigheyt met God den Heere te leven, maer mijn conscientie is niet gherust, ick heb niet geleeft als ic behoorden te leven: en daerom ben ick vervaert te sterven. Dees mensche sal weten datter niemant door izne eyghen selfs verdienste mach salich worden: maer door die verdiensten Christi Jesu, van zijn heylige bittere passie ende lijdens.

Ende dese verdiensten ons Salichmakers Christi Jesu is soo groot, dat een druppelken bloeds meer verdient heeft, dan alle die sonden des werelts verbeurt hebben, soo behoort dan een sondich mensche in zijn cranckheyt te dencken, ende hem selven te vertroosten, waerom wil ick cleynmoedich wesen, die Heere heeft niet alleen een druppelken bloes uytgestort ('twelck ghenoech soude zijn tot voldoeninghe van al des werelts sonden) maer hy heeft alle zijn bloedt voor ons uytghestort, die Soone Gods heeft voor my voldaan, waer voor wil ick dan vreesen, hy is het Lam Gods, die daer wech neemt die sonden des werelts.

Johan 3. Soo lief heeft God die werelt ghedacht, dat hy zijn eenighe Soone daer voor gegeven heeft, op dat al die in hem ghelooven niet verlooren en gae: maer hebben dat Eeuwige Leven.

Matthei

Mattheu xi. Comt tot my al die belast ende beladen zyt, ick sal u ontladen, met dit woordeken al-soo roept ende noot onse Heere alle menschen, ende begeert niemant buyten te fluyten, die zijn genade ende barmherticheyt is begeerende.

Daerom sal niemant wanhoopen, al hadde hy alle die sonden des werelts ghedaen, want meer is God barmherticheyt dan yemants boosheyt: maer niemant sal daer op sondighen, maer als een mensche in stervens noot is, dan sal hy dencen dat Ezechiel seyt. In wat ure dat de Son-daer sucht, soo sal hy ghesont werden. S. Ieronimus seyt, dat Judas meer gesondicht heeft, dat hy hem selven door desperatie verhingh, dan dat hy den Soone Godts Jesum Christum verraden heeft. Seer troostelick is oock het Euangelium van den verlooren Soone, die welcken alle zijn goet onnuttelicken voor ghebracht hebbende, ende daer nae tot armoede ghecomen zijnde, ende zijn schult bekennende, is terstont van zijn Vader in ghenade ontfanghen.

I. Johan. Ist datter yemandt sondicht, soo hebben wy een voorsprake by den Vader der rechtveerdighen Jesum Christum, hy is de versoeninge voor onse sonden, ende niet alleen voor onsen, maer oock voor die gheheele werelt. S. Barnardus seyt, wie soude niet getogen werden tot een salige hope, als hy aenmerckt die ghedaente ons Heeren Jesu Christi aen den cruyce, sijn hoofd neder gheneycht om te verhooren, zijn mondt om te kussen, zijn armen uytgereckt om te omhelsen, zijn doorgraven handen om te geven, sijn open zijde om leif te hebben, ende om te herberghen, zijn geheele uyt ghe-reckte lichaem, om u geheel u salicheyt te gheven,

Daerom sal niemant cleyngoedig wesen, maer

M ij

sal

[scan 182]

182 Een vertroostinghe
sal aenmercken die barmherticheyt Gods in verscheyden exempelen. In S. Peter den Heere versakende, in S. Paulus de heylige Kercke vervolghende, in S. Mattheus een Publicaen. In Zacheus een Prince der Publicanen. In Maria Magdalena een openbaer Sonderse. Int Vrouwen in overspel ghevonden. In de Moordenaer aen de rechterhandt Christi. Dees altesaem zijn van den Heere in ghenaden ontfanghen, daerom betrouwt den Heere toe, hy sal u zijn Hemelrijck schencken.

Tot den goet gunstigen Leser,
een cort relaes.

GOethertige vrienden, God die Heer laet V.

L. 'tsamen welvaren. Om deur Gods gratie in gesontheyt te leven, so dunckt my dattet niet quaet en is, maer seer goet datmen het bloet altemet purgeert, 'twelck gequamelyc geschiet Somers alst heet weer is, duer't weeren, datmen dan yet doet daermen dapper ende wel af zweeten mach 't welck bequamelyc sal geschiede deur wandelen, tot zweetens toe, ende t'swinters: deur purgheringhe van de coude, heldere Noort-ooste winden diet bloet suyveren, alsmen die selfde deur de leden laet trekken alsmen gaet wandelen. Oock ist niet ongeraden altemet

met eens die voeten te wasschen, in water daer Byvoet ende Camillen in gesoden zyn met wat suers daer by ghedaen, ende datmen altemet een teugh cout Putwater drinckt. Want dat ververscht een mensche seer, en datmen dickwils die handen wasschen ende 't hooft selden. Voort die reste bevelent altemael onse lieven Heere ende bevelen hem die sorge voor ons ziel ende lichaem, ende bidden hem dickwils om zyn Godlycke gratie om van hem te verwerven een eerlyck leven ende een saligh sterven. Twelck wel sal gheschien ist sake dat wy dickwils onsen sterfdach en het strenghe Oordeel Gods voor oogen hebben, en dat wy daerom ons beste doen om dit corte eyndeken levens in deughden over te brengen, levende als sterfelyck, ende arbeydende als onsterffelyck, soo een goet Christen mensche schuldich is te leven, niemant veronghelyckende, maer doende een ander soo als dat wy wilden ons gheschieden, wesende een strenghe oordelaer over ons eyghen selfs seytten ende misdaden, ende barmhertich ende goeder-tieren teghens ons eude onsen naesten ende vierigh in liefde tot Godt den Heere, onse wille altydt ghelyck settende in de wille Gods soo macht ons niet qualyck gaen. Voorts als wy erghent gaen soo sullen wy met verwonderen Gods wercken aemercken, ende oeffenen ons zelve alsoo in deughdelycke ghepeynsen, als wy die schoone Sonneschyn sien, soo zullen wy hier by bedencken dat ter een God is nochtans drie verscheyden personen, die al regheert en stiert nae zyn welbehaghen, die nemmermeer goet ongheloont en laet blyven noch quaet onghestraft, niet terstont maer op geleghender tyt, hy verleent der Winter ende Somer, op dat wy daer by souden bedencken datter is een Hel

184 Een vertroostinghe
ende Hemel, tot een vertroostinghe van den goeden
ende tot straffinge van de quade menschen, maer dat
suldy weten van den Heylighen Apostel Paulus dat al
die gheen die Godvruchtich willen leven in dese we-
relt die moeten vervolginge lyden veel aenstoots heb-
bende. Soo van den Duyvel ons erf vyant, als van de
werelt ende ons eygen vleesch, hier moeten wy ons
vroom teghens stellen, die Duyvel verwintmen deur
die cracht des heylighen Cruys ende devotigh over-
dencken het leven ende 't lyden ons salichmakers le-
su Christi, die werelt verwintmen als men quaet ghe-
schelschap schout, die in doolinghen levens of een quaet
leven leyden, ende datmen met den goeden verkeert,
het vleesch verwintmen deur soberheyt ende stren-
gicheyt over ons selven. Maer men moet in als dis-
cretie gebruycken op dat wy niet bedrogen worden,
ende daer by gestadich God den Heere om gratie bid-
den dat hy ons victorie wil verleenen over al ons
Vyanden. Ende schicken ons daer by te oeffenen inde
wercken van barmherticheyt, geestelyck ende weer-
lyck, soo dat wy met die goede Samaritaen Christus
lesus onser verlosserende Salichmaker niemants el-
lendicheyts onghetroost verby en gaen, ist niet met-
ter daet later te minsten wesen met een goede wille.
Soo dat wy mogen ryck worden in barmherticheyt,
niet hebbende ende alle dinghen besittende, wesente
arm ende nochtans veel menschen ryck maeckende,
niet preutelende maer met een vrolyck gemoet, want
een vrolyck gever bemint God die Heere, wy sullen
dencken doen wy wat goets wy woeckeren die Hee-
re, 't is ons profyt ende salicheyt, wy sullen goet doen
die ons quaet doen, gebenedyen die ons vermaledyen,
lief hebben die ons haten, ende bidden voor alle men-
schen, ende niemant geen quaet herte dragen, so dat-
ter met ons vrede is over alle die werelt, Ende blyven
vast

Voor den Crancken.

185

vast gesondeert int oude Catholycke gheloof, soo sal ons God die Heere hier tytelyck gebenedyen dat wy eerlycken ons nootdrusticheydt mogen winnen ende met een gerustige Conscientie salich mogen sterven, ende comen nae dit ellendich leven tot die vreucht ende blyschap des eeuwigen levens, door onsen Salichmaker Iesum Christum, die daer benedyt met den Vader ende den heylighen Gheest in der eeuwigheydt, Amen.

Remedie ende Medicamenten,
diendende om veelderhande sieckten ende kranckheden te ghenesen.

Voor-hoofd pyne.

HET is een ghemeen regel om hoofd pijn te genesen, datmen sal sober eeten en droncken, ende schicken hem stil te houden, ende veel te slapen, ende binden onder die voeten warm witte broot.

Voor-hoofd pyn die van hitten komt.

GOrgelt met cout put water ende een weynich Azijns, dit seytmen dat goet is voor heete hoofd pijn.

Oft neemt Rosewater met een weynich Roos-

M v

eeck

[scan 186]

186 Een vertroostinghe
eec trect dit op met u neusgaten, ende doet water aen
een doecxken ende riecter aen, dit zal die pijn slissen
en doen vergaen. Dat zelfde doet ooc Camfer aen
riekende, gheneest heete hoeft pijn.

Item strijckt het voorhoofd met Roossalf ende
binter een doeck voor, soo zuldij haest baet vinden
met Gods gratie.

Voor coude hoeft pyn.

STrijckt het voorhoofd met olie van Amandelen,
of olie van Camillen, dit is goet voor coude hoeft
pijn, Item Anijs saet gegeten op een beetgen hoeft
ter en broot, en daer een goede teuge warm botert
bier of wijn op ghedroncken, dit gheneest hoeft
sweer, comende van coude ofte winden.

Om 't hoeft te suyveren

BEet wortel gesneden, ende in de Neus gestreken
zuyvert die Herssenen, ofte Coolsop in de Neus
opghetrocken suyvert het hoeft.

Neemt Peper ende cnaut die met Razijnen, dit
doet veel vuylicheyts uytspouwen.

Om slape te maken

LAtouwe gestooten gegeten of salaet daer af ge-
maect, dat doet een mensche wel slapen *ende rusten*.
Item Rogge meel pap gegeten, doet wel slapen.

Om de memorie te verstercken.

BUglossa oft Tongh cruyt ghestamt, en daer
Wijn op gegoten, ende dit gedroncken maect
een goede memorie, 't selfde doet Hoedersop daer
broot in gheweyckt en gegeten. Item Confili de
Greyn in Wijn gheleyt, dese Wijn ghedroncken
sterckt de memorie, verheucht het herte ende doet
een mensche wel rusten.

Om

Voor den Crancken. 187

Om't hooft te purgeren

HEt Sap van Anagastis in de Neus gedaen,
maeckt verniesinge, ende reynicht het hooft
van quade vochticheden.

Item Mageleyn gepulveriseert, in de Neus
ghedaen, suyvert, verwarmt het hooft.

Item Mostaert gecaut in de mont, purgeert die
Herssenen, ende treckt uyt den hoofde taye voch-
ticheyt.

Voor hetten der Ooghen.

NEemt Regenwater en siedet met witte broodt,
dit waterken vercoelt ende versaft de Ooghen
alsmen daer mede wascht, 't selfde doet oock Roos-
water mede ghewasschen.

Voor duysterheyt der Ooghen.

VENckel water mede gewasschen verclaert het
ghesichte ofte Oogen, Troost water cant self-
de doen mede gewasschen zijnde.

Voor vlekken in de ooghen.

ALuyn in water gesmoldten d'oogen mede ge-
wasschen, verdrijft die vlekken van der ooghen.

Item neemt het sap van Schelwortel ende sie-
det met heunich ende schuymtet claerkens, dit in
d'ooghen gedaen, neemt wech het dicke vlies der
ooghen, ende men wasschet met wat Vrouwen
sock voort smerten.

Phrenesi te ghenesen.

Die hier ghebrec af heeft, salmen wel purgee-
ren met Pruym cruyt, ende binden voor't voor-
hooft, Rooswater met een weynig Rooseec ende wit
van Eye, ende men sal't hol der voeten en der handen
vrijven met sout ende Eec, ende geven den Patient te
drinc-

[scan 188]

188 Een Verdroostinghe
drincken, Kerre melck ghesoden met Suerick.

Om slape te maecken.

SAlmen bier en broot geven, en doender in twee
loot Syroope van Mancobs bollen, ende maken
een voetbad, daer in gesoden zijn Wilgen bladen,
Wijngaerts bladen, met twee of drie Mancops
bollen, ende wasschen daer in voeten, en handen ende
't voorhoofd, ende slapen des hoofts, ende houwen
den Patient stil ende doncker.

Voor een quade memorie.

ALs die mensche slaperich is, ende veel voch-
ticheyt loopt uyt den Neuse ende verghetelick
is, die sal smorghens geconfijte Genber eeten, ende
besighen veel Mostaert ende gorgelen dickwils.

Teghen Swaermoedicheyt.

Die hier ghebreck af heeft, sol altemet een goe-
de teuge Wijns drincken met wat Pimpernel
water, of Buglos water gemengt, of die bladeren
die, dit verheucht het herte. Daer by salmen een
vrolicken moet draghen ende verkeerren met vrolic
geselschap, ende nemen purgatie in van Senebladen
ende doen laten, so salt wel gaen belieft den
Heere.

Voor de vallende sieckte.

NEemt Pyretrum Wortelkens ghepulverieert
met Honich vermenght, ende genutticht veer-
thien daghen vervolghens, dit geneest de vallende
Sieckte, maer men moet daer by maken Veniesin-
ge ende vrijvinge neerwaerts aen, tot het selfde
dient ooc gepulveriseert Hartshooren ingenomen.
Item Thymus aen geroken is goet.

Popelsie.

Voor den Crancken. 189

Popelsie te ghenesen.

BEverwijn gheroken geneest dese sieckte, ende men moet het gantsche lichaem neerwaerts aen vryven ende maken cooringe met olie, so sal met Gods gratie helpen.

Lammicheyt ghenesen.

Hler toe dient Driakel ingenomen met goede Mede, ende datmen maect veniesinge ende cooringe ende vrijvinge van de lamme Leden.

Wat den ooren goet is.

OLie van bitter Amandelen met een stucxken Catoens in de Ooren gesteken, geneest van doovicheyt, ende doot den wormen, ende bedt het suysen der Ooren.

Voor tantsweer.

MOerbaye bladen in Regenwater gesoden, en daer by gedaen een weynichsken Azijns versaft den Tantsweer, als men daer mede gorghelt ende den mont spoelt.

Den Huyghe der keelen genesen.

NEemt Azijn maeckt die warm en gorghelt daer mede. Dit wilmen seggen doet den Huyghe vergaen, of soete Melck ghecoockt met wat Salie, mede gegortelt helpt wel.

Pleuris te ghenesen.

NEemt olie van soete Amandel, die versch uytgeperst is een half lepelken, ende drinct het in met een Malvesaye, so sal de pijn vergaen.

Voor den hoest.

MEn sal nemen een hantvol Ysop, ende een half vierendeel Vijgen, ende snijden die in stucken sieden

[scan 190]

190 Een vertroostinghe
siedent met cleyn bier, hier af gedroncken versaft den
Hoest. Hier toe besichtmen oock gheconfijte A-
lantwortel of drop Soethout.

Als die Lever verhit is.

Hler tegens salmen in nemen met wat biers,
Syrkoop van Vyoletten diemen in den Apteec
te coop vint, en strijckent uytwendich met Roos
salf.

Om flaeuherticheyt te ghenesen.

Hler toe salmen nemen geconfijte Gengbaer,
en besigen die altemet, ofte Caneel gesoden in
water ende deur gedaen zijnde, menget met wijn,
dit versterckt het flauwe herte.

Voor een quade Maghe.

ALsem Wijn is goet gedroncken voor een qua-
de Mage, of Galligaen aen grove stucken ge-
smeden ende in Wijn gheleyt, daer af ghedroncken
helpt de Maghe.

Watersuchticheyt ghenesen.

EET alle dagen een Bakelaer of twee, ende drinc-
ter een teuge goede fransche Wijn op, dit helpt
den Watersuchtighen.

Item oude rijnsche Wijn met olie van d'Olijf
warm in ghedroncken, met Coninginne poer is
seer goet.

Om die Geelsucht te genesen.

OM dese zieckte te genesen, zalmen Schelcruyt
doen in zyn drancke, ende drincken daer af, dit
is goet voor die Geelsucht. Tot het selfde dient
Robarber, of wat Saffraen gebesicht.

Voor

Voor de wormen.

Hier toe neemtmen in Wormcruyt, als men in den Apteec coopt, of conserve van Alsem, of Reynevaer-saet, of bitter Amandelen gegeten, ende olie daer van op den buyck gestreecken, of Ceutaurea gesoden met bier, en daer af gedroncken helpt wel om Wormen te losen, ofte lange Rasynen gegeten helpt de kinderen.

Colicompas ghenesen.

NEemt Camillen, maeckse heet met Wijn, en deur gedaen zynde, drincktet heet inne, dit is goet voor Colicompas, tot het selfde dient Anijs-saet gebesicht ende lght een saccken met warm sout op die zeere plaetse, dit doet die pijn slissen.

Crauwagie te ghenesen.

NEemt Boter en Zeep, smeert daer die Crauwagie mede, ende wasschet af met warm Regenwater, ende strijct met olie van Walsche Noten, tot het zelfde dient Hoolwortel, Bakelaer, Alluyn, Azyn, Peper, Zwavel, met oude Boter gesoden, ende onder een geroert, ende daer mede gesmeert, dese salve geneest Crauwagie.

Voor Peste.

EEr ghy uyt gaet, so spoelt u mondt met water ende Eeck, ende swelcht een neuts dop vol in, ende strijckt wat onder u neus, ende aen de slaep des hoofts, ende doet wat aen een doecxken ende rieckter altemet aen.

Voor de Peste, neemt in een half Romerken Gout-bloem Eec met een versch doyrken van een Hennen Ey, met een vierendeel-loodts Driakel

[scan 192]

192 Verdroostinging voor den Crancken.

kel om te zweeten. Dit is een goede remedie voor die Peste met Godts gratie.

voor den Steen

SMelt Gomme van kersseboom in Wijn en drinck-
se in met wat olie van soete Amandelen, dit
helpt voor den Steen: of neemt Pairetari water
met Syroop van Ysop een weynichsken, dit is goet
voort Graveel,

Coortse ghenesen

VOor een quade Coortse salmen Cardobenedict
zieden in cleyn bier, ende drinckt daer af, ofte
Cardobenedict water gedroncken dienter wel toe.

Tot 'tselfde dient Centaurea op die selfde manie-
re gebuyckt, of neemt een roemerken Gouts bloem
eek, doeter in wat Veneetsche Drieakel, drinckt
dit laeu eer die coortse aen comt. Dit is een goede
remedie.

FINIS